

Przewodnik

**Książki projektowane
uniwersalnie –
jak je tworzyć
i wykorzystywać
w pracy biblioteki?**

Co-funded by
the European Union

Autorki

Hanna Bovim Bugge
Eivor Vindenes
Leser søker bok (Norwegia)

Opisy dobrych praktyk – działań zaproponowanych dla bibliotek w rozdziale 4 zostały przygotowane przez partnerów projektu z Niemiec, Norwegii i Polski.

Redakcja i tłumaczenie z języka angielskiego

Agnieszka Koszowska

Projekt graficzny

Syd Breslauer

Fundacja Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego
Warszawa 2024

ISBN 978-83-67328-08-1

Publikacja jest dostępna na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa 4.0 Międzynarodowe:
License: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Wsparcie Komisji Europejskiej dla produkcji tej publikacji nie stanowi poparcia dla treści, które odzwierciedlają jedynie poglądy autorów, a Komisja nie może zostać pociągnięta do odpowiedzialności za jakiegokolwiek wykorzystanie informacji w niej zawartych.

Spis treści

Wstęp	4
1 Projektowanie uniwersalne i znaczenie czytania	9
1.1. Uniwersalne projektowanie literatury	9
1.2. Pożytki z czytania	10
1.3. Motywacja do czytania	11
1.4. Wiodące i pozostałe grupy docelowe	12
1.5. Powody występowania trudności w czytaniu	13
1.6. Kategorie „książek dla wszystkich” oraz ich czytelniczki i czytelnicy	17
2 Książki dla każdego: jak je tworzyć?	26
2.1. Model „Książki dla każdego”	27
2.2. Etap 1: Faza wstępna	29
2.3. Etap 2: Narracja	32
2.4. Etap 3: Słownictwo i edycja językowa tekstu	55
2.5. Etap 4: Projektowanie typograficzne książki	60
2.6. Etap 5: Publikacja	64
3 Gdzie szukać i jak znaleźć uniwersalnie zaprojektowane książki?	67
3.1. Gdzie szukać książek?	68
3.2. Jak oceniać książki?	68
3.3. Jak dotrzeć do książek (kategorie i grupy docelowe)?	76
3.4. Jak udostępniać i promować książki?	77
4 Książki dla każdego: jak je wykorzystać w pracy biblioteki?	79
4.1. Osoba asystująca w czytaniu	79
4.2. Kluby wiedzy	90
4.3. Czytanie uczestniczące	91
4.4. Kafejki językowe	94
4.5. Czytanie książek dwujęzycznych	98
Źródła	106
Przykłady książek zaprojektowanych uniwersalnie	111

Wstęp

Czytanie książek jest ważnym elementem uczenia się przez całe życie. Rozwija nasze zdolności do komunikowania się i rozumienia tego, co dzieje się wokół nas. Wzmacnia empatię i umiejętność dialogu, a zatem wspiera społeczne włączenie. Książki pozwalają nam także lepiej zrozumieć siebie i nasze otoczenie. Czytając, pogłębiamy znajomość języka – dzięki temu uczymy się właściwie dobierać słowa, by wyrażać uczucia i opowiadać o naszych doświadczeniach. Jeśli nie czytamy, nasze słownictwo jest uboższe, brakuje nam wiedzy i umiejętności, stajemy się nieporadni. Nie potrafimy wieść satysfakcjonującego życia ani w pełni uczestniczyć w demokratycznym społeczeństwie.

Wiele krajów od lat boryka się z problemem słabego czytelnictwa osób dorosłych. Zjawisko to ma różne przyczyny. Jedną z nich są trudności w nauce czytania wynikające z zaburzeń rozwojowych, takich jak dysleksja. Inną – złe doświadczenia czytelnicze w okresie dorastania czy niewyrobiony nawyk czytania dla przyjemności, spowodowany brakiem dostępu do książek. Problemy z koncentracją, wynikające z korzystania z urządzeń cyfrowych, na przykład smartfonów, również mogą zniechęcać do czytania. Podeszły wiek to kolejny czynnik o coraz większym znaczeniu w starzejących się społeczeństwach. Czytanie książek ma pozytywny wpływ na zdrowie psychiczne i poprawę funkcji poznawczych w każdym wieku. Warto więc zachęcać do czytania osoby starsze, oferując im właściwie dobrane, angażujące książki. Kolejnym czynnikiem, który utrudnia lub wręcz uniemożliwia czytanie, jest nieznanostwo języka. Z tym wyzwaniem borykają się przede wszystkim migrantki i migranci. Osobom dorosłym, które przybyły do nowego kraju, nie jest łatwo nauczyć się nowego języka. Tym, które podejmą taką próbę, czytanie literatury może pomóc nie tylko w opanowaniu języka, a także w lepszym poznaniu kultury kraju i jego społeczeństwa.

W tym przewodniku upowszechniamy uniwersalne podejście do literatury, wychodząc naprzeciw potrzebom jak najszerzego grona potencjalnych dorosłych czytelników i czytelniczek. Uniwersalne projektowanie książek to sposób na to, by jak najwięcej osób mogło czerpać radość z czytania. Jest szansą na społeczne włączenie osób doświadczających różnorodnych trudności poznawczych i umożliwienie im uczenia się przez całe życie.

Jeśli chcemy, by dorosłych czytelniczek i czytelników było więcej, musimy zrozumieć, co motywuje ludzi do czytania. Ważne jest również, by dostarczyć im właściwą książkę. Osoby dorosłe powinny mieć dostęp do wysokiej jakości literatury odpowiadającej ich potrzebom – do książek takich, jakie chciałyby i jakie są w stanie przeczytać. Wówczas ich motywacja do czytania będzie większa, wzrośnie też prawdopodobieństwo, że będą częściej sięgać po książki i uczyć się przez całe życie.

„Dostarczenie właściwej książki” wymaga podjęcia wysiłku, by takie książki istniały. W całej Europie nie znajdziemy książek, które zaspokajałyby potrzeby wszystkich osób dorosłych. Dowolna książka znaleziona w księgarni lub bibliotece nie będzie odpowiednia dla każdego. Niektóre osoby potrzebują książek, które są łatwiejsze w odbiorze lub zostały dostosowane na różne sposoby, by można było z nich korzystać i cieszyć się ich czytaniem.

Ponadto książki powinny być dostępne, tak aby każda zainteresowana osoba mogła je łatwo znaleźć. Byłoby idealnie, gdyby biblioteki posiadały szeroki wybór tytułów o różnorodnej tematyce, reprezentujących różne gatunki literackie, na wielu poziomach zaawansowania, a także ułatwiały dostęp do nich osobom o różnych potrzebach.

Warto, by osoby pracujące w bibliotekach miały świadomość tego, z jakich powodów ludzie nie czytają i jakie książki są odpowiednie dla osób doświadczających trudności w czytaniu, a także, co motywuje ludzi do czytania. Z naszych obserwacji wynika, że łatwiej jest zainteresować się literaturą, jeśli można wziąć udział w inspirującym wydarzeniu bądź działaniu związanym z czytaniem. Ważną rolą biblioteki jako instytucji włączającej jest organizowanie i prowadzenie angażujących działań czytelniczych dla osób dorosłych. Jeśli zależy nam na tym, by społeczeństwo składało się z jednostek odpowiedzialnych, współtworzących bezpieczne, przyjazne środowisko bez barier, musimy się starać włączyć do niego jak najwięcej osób. Zdolność do uczenia się i umiejętność dobrej komunikacji pomagają zaangażować się na całe życie. Tworzenie książek dostępnych dla jak największej liczby osób dorosłych,

udostępnianie takich książek i dzielenie się nimi to ważny krok na drodze do zbudowania stabilnego, trwałego społeczeństwa.

0 projekcie

Celem projektu Książki bez granic (Books without Borders) jest wspieranie osób dorosłych, które z różnych powodów doświadczają trudności w czytaniu, w tym migrantów i migrantek uczących się nowego dla siebie języka. Chcemy ułatwić takim osobom dostęp do odpowiednich książek i sprawić, że będą miały pozytywne doświadczenia związane z czytaniem. W ten sposób będą mogły stać się osobami uczącymi się przez całe życie oraz aktywnymi członkami i członkiniami swoich społeczności.

W ramach projektu tworzymy i wydajemy książki zgodnie z ideą uniwersalnego projektowania. Uniwersalne projektowanie polega na tworzeniu produktów przeznaczonych dla możliwie szerokiego grona odbiorców, w przeciwieństwie do wyrobów wyspecjalizowanych, przystosowanych dla osób, które nie mogą skorzystać z oferty uniwersalnej. Książki projektowane uniwersalnie tworzy się – zarówno pod względem formy, jak i treści – w taki sposób, by odpowiadały potrzebom jak największej liczby potencjalnych dorosłych czytelników i czytelniczek. W pracę nad książkami angażuje się doświadczone autorki i autorów inspirujących historii pisanych przystępnym językiem, utalentowane ilustratorki i ilustratorów, a także twórcynie i twórców powieści graficznych dla osób dorosłych. Ważnym elementem prac jest projektowanie układu graficznego książki, w tym dobór kolorów i czcionek w taki sposób, by pokonywać bariery w czytaniu.

W projekcie Książki bez granic przygotowujemy bibliotekarki i bibliotekarzy z Polski, Niemiec, Norwegii i Ukrainy do wykorzystywania uniwersalnie zaprojektowanych książek w bibliotekach. Tematyka szkoleń obejmuje również metody pracy z osobami dorosłymi o różnych umiejętnościach, trudnościach i doświadczeniach związanych z czytaniem. Wierzimy, że książki i biblioteki odgrywają kluczową rolę w budowaniu społeczności, dla których ważnymi wartościami są włączenie społeczne, różnorodność i poszanowanie równych praw.

Projekt realizujemy w partnerstwie: Fundacja Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego (Polska, lider), Fundacja Powszechnego Czytania (Polska), Stadt Köln (Niemcy), Leser søker bok (Norwegia), Trøndelag fylkebibliotek (Norwegia), Українська бібліотечна асоціація (Ukraina) – partner stowarzyszony.

0 przewodniku

Przewodnik stanowi kompleksowe opracowanie na temat uniwersalnego projektowania książek, pracy nad książkami, ich wydawania, a także rozpoznawania i oceny książek już opublikowanych, które można wykorzystać w pracy z osobami dorosłymi doświadczającymi trudności w czytaniu. Publikacja zawiera również przykłady wykorzystania „książek dla każdego” w działaniach bibliotek, a także w różnych projektach edukacyjnych i wspierających społeczne włączenie. W przewodniku przedstawiamy kryteria oceny książek dla osób z trudnościami spowodowanymi przez wiek, stan zdrowia lub szczególną sytuację życiową (migrantek i migrantów).

Leser søker bok, nasz norweski partner z ponad dziesięcioletnim doświadczeniem w opracowywaniu książek i promowaniu działań włączających w Norwegii, dzieli się swoim modelem tworzenia i wydawania książek oraz kryteriami niezbędnymi do oceny już opublikowanych tytułów. Partnerzy z Niemiec, Norwegii i Polski przedstawiają dobre praktyki ze swoich krajów, które można wykorzystać w planowaniu działań bibliotek dla osób doświadczających trudności w czytaniu.

Przewodnik składa się z czterech rozdziałów. W pierwszym omawiamy uniwersalne podejście do projektowania i znaczenie czytania. Drugi zawiera szczegółowy opis modelu uniwersalnego projektowania książek stworzonego przez Leser søker bok. W trzecim podpowiadamy, gdzie i jak szukać książek już opublikowanych i jak je oceniać pod względem przydatności do działań z osobami doświadczającymi trudności w czytaniu. Rozdział czwarty zawiera opisy wybranych działań bibliotek z krajów biorących udział w projekcie Książki bez granic, których celem jest wspieranie osób dorosłych i zachęcanie ich do czerpania radości z czytania.

Projektowanie uniwersalne i znaczenie czytania

1.1. Uniwersalne projektowanie literatury

1.2. Pożytki z czytania

1.3. Motywacja do czytania

1.4. Wiodące i pozostałe grupy docelowe

1.5. Powody występowania trudności w czytaniu

1.6. Kategorie „książek dla wszystkich” oraz ich czytelniczki i czytelnicy

Projektowanie uniwersalne i znaczenie czytania

1

1.1. Uniwersalne projektowanie literatury

Projektowanie uniwersalne to projektowanie produktów, usług czy przestrzeni w taki sposób, by były „użyteczne dla wszystkich w największym możliwym zakresie, bez potrzeby adaptacji lub wprowadzania specjalistycznych rozwiązań” (Center for Universal Design, 1997). Takie podejście do projektowania wspiera inkluzywność (włączenie społeczne), ponieważ umożliwia korzystanie z danego produktu czy usługi jak największej liczbie osób, zapobiegając w ten sposób zjawiskom stygmatyzacji i wykluczenia.

Uniwersalne projektowanie literatury to tworzenie wysokiej jakości książek, z których może korzystać możliwie najwięcej osób. Takie podejście przyjmuje się na każdym etapie projektowania książki, co opisujemy w drugim rozdziale naszego przewodnika. Idea uniwersalnego projektowania literatury obejmuje również ułatwianie każdej osobie dorosłej znalezienia odpowiedniej dla siebie książki w bibliotekach i innych miejscach, niezależnie od posiadanych kompetencji czytelniczych, zdolności czy doświadczenia. Tym tematem zajmujemy się w rozdziale trzecim, w którym podpowiadamy, jak docierać do uniwersalnie zaprojektowanych książek dla różnych grup osób dorosłych. Wreszcie podejście uniwersalne oznacza również prowadzenie działań włączających osoby dorosłe w bibliotekach i innych miejscach upowszechniających kulturę, tak aby jak najwięcej osób mogło korzystać z dobrodziejstw literatury.

1.2. Pożytki z czytania

Dlaczego tak ważne jest, aby jak najwięcej osób czytało książki?

Z wielu badań wynika, że czytanie jest ważnym czynnikiem rozwojowym w nowoczesnym społeczeństwie. Osoby dorosłe, które umieją czytać i pisać, mają dostęp do informacji, lepiej rozumieją innych, są samoświadome i patrzą na rzeczywistość z szerokiej perspektywy. Z drugiej strony, osoby, które przestały czytać, lub nigdy nie opanowały tej umiejętności, nie mogą w pełni korzystać z różnych aspektów życia, a ich szanse funkcjonowania w demokratycznym społeczeństwie są ograniczone.

Umiejętność czytania tekstów informacyjnych jest bardzo ważna. Osoby czytające mogą zrozumieć instrukcje i inne informacje dotyczące ich życia zawodowego i rodzinnego, zdrowia, gospodarki czy edukacji. Czytanie jest niezbędne, aby śledzić wiadomości, rozumieć codzienne sprawy oraz brać udział w życiu lokalnej społeczności.

Ale dlaczego literatura? Czy nie wystarczą nam tylko teksty informacyjne?

Po pierwsze dlatego, że czytanie książek literackich to skuteczny sposób na to, by nauczyć się czytać i wykształcić w sobie nawyk czytania. Badania wykazały, że osoby czytające literaturę w znacznym stopniu poszerzają swój zasób słownictwa, rozwijają zdolność do czytania jeszcze więcej i lepszego wyrażania siebie. Tę prawidłowość badacze wiążą z tzw. efektem św. Mateusza: jeśli czytamy, stajemy się przez to lepszymi czytelnikami i czytelniczkami, ponieważ poznajemy więcej słów i czytamy coraz sprawniej (Stanovich, 2009). Dzięki temu czynność czytania staje się przyjemniejsza i zamienia się w codzienny zwyczaj. Jerrim i Moss podkreślają znaczenie czytania dla przyjemności. Ich badania pokazują, że czytanie beletrystyki i literatury faktu dla przyjemności daje większą radość, co z kolei przekłada się na wzrost kompetencji czytelniczych. Takiego efektu badania nie wykazały w przypadku czytania literatury fachowej (Jerrim & Moss, 2019).

Badania dowodzą również istnienia pozytywnego wpływu czytania na wyrównywanie różnic społecznych. Dzieci pochodzące z rodzin biedniejszych, o niskim poziomie wykształcenia, które czytały książki, osiągały znacznie lepsze wyniki w nauce niż dzieci z tych samych domów, ale nieczytające (Guthrie, Schafer, Huang, 2001). Badacze Frønes i Jensen uzyskali podobny wynik w innych badaniach przeprowadzonych w Norwegii: pozytywne nastawienie do czytania może wyrównywać szanse uczniów i uczennic dorastających w domach, w których nie ma dostępu do książek (Frønes & Jensen, 2020).

Korzyści z czytania literatury nie ograniczają się do rozwoju umiejętności językowych czy zdolności do uczenia się. Czytanie wywiera również pozytywny wpływ na zdrowie psychiczne. Autorki i autorzy badań podkreślają znaczenie literatury dla rozwijania umiejętności empatii: czytając beletrystykę, uczymy się empatii, gdy poznajemy przeżycia i wartości przedstawianych w książkach osób (Bal & Veltkamp, 2013; Howard, 2011; Kidd & Castano, 2013). Literatura przybliży nam doświadczenia ludzi, które na co dzień nie są dla nas dostępne. Czytanie książek nie tylko pomaga nam zrozumieć innych, ale także lepiej poznać samych siebie. Dzieła literackie sprawiają, że nabywamy i kształtujemy umiejętność opowiadania o naszych doświadczeniach oraz wyrażania myśli i uczuć (Stanovich, 2009).

Amerykańska filozofka Martha Nussbaum podkreśla znaczenie czytania literatury dla budowania demokratycznego społeczeństwa i wzmacniania jego trwałości. Czytając, uczymy się odczuwać emocje i je rozpoznawać. Literatura rozwija naszą wyobraźnię. Dzięki niej ćwiczymy różne reakcje emocjonalne na opisywane w książce wydarzenia (Nussbaum, 2008). Brak tej umiejętności to poważna szkoda – zarówno dla nas, jak i dla innych. Co gorsza, bez niej tracimy zdolność do funkcjonowania w demokratycznym społeczeństwie i życia razem w pokoju.

1.3. Motywacja do czytania

Jak sprawić, by ludzie czytali książki, skoro w całej Europie coraz więcej osób doświadcza trudności w czytaniu? Osoby dorosłe nie czytają z różnych, często ważnych powodów. Aby zachęcić ludzi do tego, by zaczęli czytać, musimy te powody poznać i lepiej zrozumieć zjawisko motywacji do czytania.

Z wielu międzynarodowych badań wynika, że najważniejszy wpływ na rozwój kompetencji czytelniczych uczniów i uczennic, na liczbę przeczytanych przez nich książek, a także na ich osiągnięcia w nauce, ma motywacja wewnętrzna (Guthrie & Wingfield, 2000; Guthrie et al., 2006; Tracey & Morrow, 2006; Malloy, Marinak & Gambrell, 2010; Gambrell, 2011).

Badaczka Linda Gambrell, autorka wielu prac na temat edukacji czytelniczej, nauczania czytania ze zrozumieniem i motywacji do nauki czytania i pisania, odkryła związek pomiędzy motywacją do czytania a chęcią opanowania trudnych tekstów. Osoby badane doświadczające trudności w czytaniu chciały zrozumieć wymagający tekst, więc często wybierały materiał, który był dla nich zbyt trudny. Okazuje się, że jeśli tekst jest zbyt wymagający, osoba czytająca jest bardziej skłonna do zaprzestania czytania, lecz jeśli jest zbyt łatwy, traci motywację (Gambrell, 2011).

Badanie przeprowadzone w Norwegii z udziałem osób dorosłych z dysleksją wykazało, że nie chciały one czytać książek przeznaczonych dla osób z dysleksją, ponieważ książki te wydały im się „zbyt dostosowane”. Ich sceptycyzm wynikał z poczucia, że są niedowartościowane jako czytelniczki i czytelnicy. Styl, w jakim te książki zostały zaprojektowane, sprawił, że część tych osób poczuła się „głupsza” albo „inna” (Berget & Fagernes, 2018).

Dlatego kluczowe znaczenie ma zapewnienie dużego wyboru wysokiej jakości książek – zarówno wymagających pod względem literackim, jak i interesujących dla każdej osoby dorosłej, która chciałaby zacząć przygodę z czytaniem. Ważne jest, aby połączyć wymienione wyżej cechy z takim podejściem do projektowania, by nie utracić wartości artystycznej i literackiej dzieła.

Trzeba też pamiętać, że osoby dorosłe doświadczające różnych czytelniczych wyzwań są tak różnorodne jak wszyscy inni. Ich preferencje dotyczące gatunku literackiego, tematyki, stylu, ekspresji czy narracji różnią się tak samo jak w przypadku osób bez trudności w czytaniu. Jest więc niezwykle ważne, by zapewnić możliwie szeroki wybór książek, które rozbudzą ciekawość i zainteresowanie u osób mających negatywne doświadczenia czytelnicze lub zbyt wiele przeszkód do pokonania.

Badania dotyczące nieczytających uczniów i uczennic szkół średnich oraz ich związku z bibliotekami pokazują, że dzieci mają większą motywację do czytania, jeśli staje się ono doświadczeniem społecznym, to znaczy, jeśli mogą porozmawiać o czytanych książkach z koleżankami i kolegami (Merga, 2019). Z dużym prawdopodobieństwem dotyczy to również osób dorosłych. Wielu i wiele z nas doświadczyło radości z dzielenia się czytanim tekstem literackim z innymi, słuchania reakcji i interpretacji różnych osób. Dostępne dla wszystkich grupowe zajęcia czytelnicze w bibliotekach mogą sprawić, że czytanie stanie się ważnym, satysfakcjonującym i radosnym doświadczeniem. A więc, aby zmotywować więcej osób dorosłych do czytania, potrzebujemy właściwych, angażujących książek oraz odpowiednich zajęć, inspirujących osoby dorosłe.

1.4. Wiodące i pozostałe grupy docelowe

Uniwersalne podejście do projektowania książek oznacza tworzenie i wyszukiwanie książek o najwyższej możliwej jakości, które są dostępne dla jak największej liczby osób. Dostępność książki dla większej liczby osób to coś więcej niż tylko adaptacja formy książki. Na przykład większe litery są ważne,

ale niewystarczające. Należy wziąć pod uwagę wszystkie elementy składające się na formę i treść książki i wypracować najlepsze możliwe połączenie jakości i inkluzywności. Jak wynika z badań, „książki dla każdego” mogą sprawić, że czytanie będzie bardziej przyjemne i efektywne w przypadku wszystkich grup osób dorosłych. Warunkiem jest, by pod względem literackim były to książki wysokiej jakości (Schoonover i Norton-Darr, 2016).

Dlatego rozróżniamy wiodące i pozostałe grupy docelowe czytelników i czytelniczek uniwersalnie zaprojektowanych książek. Wiodąca grupa docelowa to osoby doświadczające różnych trudności i wyzwań w czytaniu, np. osoby z dysleksją, osoby z zaburzeniami funkcji poznawczych, osoby nieznające języka lub osoby starsze. Ważne jest jednak, by zapobiegać stygmatyzacji, która może zniechęcić takie osoby do podjęcia próby czytania, dlatego uniwersalnie zaprojektowane książki powinny być interesujące i odpowiednie również dla innych. Pozostałą grupą docelową są więc czytelnicy i czytelniczki bez trudności w czytaniu, czyli szeroko rozumiani odbiorcy rynku książki.

W przypadku niektórych książek wiodących grup docelowych może być kilka, np. osoby z dysleksją, osoby uczące się obcego języka i osoby z problemami z koncentracją. Inne książki mają tylko jedną wiodącą grupę docelową, np. osoby z zaburzeniami rozwojowymi. Wiodącą grupą docelową są zawsze czytelnicy i czytelniczki z trudnościami w czytaniu, a grupą pozostałą – inni odbiorcy rynku książki.

1.5. Powody występowania trudności w czytaniu

Jeśli chcemy sprostać potrzebom osób należących do różnych wiodących grup docelowych, musimy poznać powody, dla których ludzie mogą doświadczać trudności w czytaniu, a także cechy charakteryzujące każdą z wiodących grup.

Ogólne i konkretne trudności w czytaniu

W tym przewodniku zajmujemy się konkretnymi wyzwaniami utrudniającymi czytanie, takimi jak dysleksja, i odróżniamy je od trudności ogólnych. Dysleksja jest cechą wrodzoną, spowodowaną prawdopodobnie wadą systemu fonologicznego (Høien & Lundberg, 2012). Z dysleksji nie można „wyrosnąć”. Najczęściej występującym przejawem dysleksji są trudności w nauce czytania i pisanie. Niektóre osoby czytają wolno, ale popełniają niewiele błędów. Inne czytają szybko, ale błędów jest więcej. Ponadto większość osób z dysleksją ma nieprawidłowo

funkcjonującą pamięć roboczą (Martinez Perez i in., 2015), problemy z koncentracją (Hatcher i in., 2002) i ze znajdowaniem właściwych słów (Norton i Wolf, 2012). Badania pokazują, że dysleksja może mieć negatywny wpływ na wyniki w nauce. Wiele osób z dysleksją ma niską samoocenę, spowodowaną między innymi złymi doświadczeniami w szkole (Lithari, 2019).

Według Europejskiego Towarzystwa Dysleksji (2020), problem dysleksji i innych zaburzeń poznawczych dotyczy od 9 do 12 procent populacji. Ponadto w każdym kraju jest pewna liczba osób doświadczających ogólnych trudności w czytaniu. Choć osoby dorosłe z ogólnymi trudnościami nie zostały zdiagnozowane pod względem konkretnego zaburzenia, mogą doświadczać podobnych problemów jak osoby z dysleksją i mieć takie same wyzwania związane z czytaniem. Jedna osoba na pięć kończy szkołę z umiejętnością czytania na zbyt niskim poziomie, by dobrze radzić sobie w kulturze, której ważnym elementem jest tekst (Frønes & Jensen, 2020).

Warto pamiętać, że wyzwaniem dla osób dorosłych doświadczających zarówno konkretnych, jak i ogólnych trudności w czytaniu jest odczytywanie (tzn. „rozszyfrowywanie”) tekstu, a nie rozumienie treści. Kluczowym czynnikiem w zachęcaniu i motywowaniu osób dorosłych z dysleksją lub ogólnymi trudnościami w czytaniu jest więc dostarczanie im tekstów, które będą stymulować ich umysł i angażować emocje. Dlatego projektując dla nich książki, powinno się jedynie dostosowywać tekst, a nie tworzyć treści mniej wymagające, niedostosowane do możliwości intelektualnych osoby czytającej.

Konkretne i ogólne problemy z koncentracją

Czytanie tekstu literackiego wymaga skupienia. Zespół nadpobudliwości psychoruchowej (ADHD) jest specyficzną diagnozą, która na ogół oznacza problemy z koncentracją. Ale osoby dorosłe mogą mieć również bardziej ogólne trudności z koncentracją, które nie są spowodowane konkretną przypadłością czy zdiagnozowanym zaburzeniem. Dorośli z ADHD i innymi trudnościami z koncentracją zazwyczaj nie mają problemu z odczytaniem tekstu, ale trudno im się skupić na tyle długo, by czytanie było dla nich satysfakcjonujące. W przypadku wielu osób może to spowodować zakłócenie płynności czytania (Kožárová, 2017).

Osoby uczące się obcego języka

Umiejętności językowe osób dorosłych, które przeprowadziły się do nowego kraju i są w trakcie nauki nowego języka, są zróżnicowane. Niektórzy czytają płynnie w swoim ojczystym języku, być może nawet w kilku językach, podczas gdy inni nie potrafią czytać w ogóle. W każdym przypadku należy pamiętać, że są to

osoby, które mają swój język, lecz nie jest to język ich nowego kraju. Konieczność nauki nowego języka to dla osoby dorosłej duże wyzwanie. Takie osoby muszą nauczyć się mówić, czytać, pisać i rozumieć nowe słowa i wyrażenia w tym samym czasie. Badania wykazały, że jeśli ktoś jest zachęcany do tego, by używać swojego ojczystego języka, potrafi wykorzystać swoją wiedzę o nauce czytania i pisania ucząc się języka obcego (Ernst-Slavit & Mulhern, 2003). Dlatego dobrym podejściem jest oferowanie osobom uczącym się nowego języka książek napisanych w ich pierwszym języku oraz uniwersalnie zaprojektowanych książek, które odpowiadają ich poziomowi zaawansowania w nowym języku. Książki dwujęzyczne zawierają ten sam tekst w dwóch językach, zamieszczony równolegle na kolejnych stronach w całej książce (Jeffers, 2009). Czytanie książek dwujęzycznych przez osoby uczące się obcego języka pomaga osiągać efekty w nauce, ponieważ takie osoby wykorzystują posiadane kompetencje czytelnicze i łączą je z umiejętnościami, które nabywają podczas nauki nowego języka.

Trudności poznawcze

Do często występujących trudności poznawczych w przypadku osób dorosłych należą zaburzenia rozwojowe, demencja i afazja. Istnieją pomiędzy nimi dość znaczne różnice.

Według Światowej Organizacji Zdrowia niepełnosprawność rozwojowa to stan opóźnionego lub niedostatecznego rozwoju zdolności i sprawności funkcjonowania, charakteryzujący się w szczególności zahamowaniem umiejętności, które człowiek zdobywa w okresie rozwojowym i które składają się na ogólny poziom inteligencji, w tym inteligencji poznawczej, językowej, motorycznej i społecznej. Zaburzenia rozwojowe są zjawiskiem złożonym i wywierają wpływ na różne sfery życia człowieka.

Niestety osoby dorosłe z niepełnosprawnością rozwojową często dostają do czytania książki dla dzieci, mimo że dziećmi nie są. Książki dla osób dorosłych powinny uwzględniać specyfikę doświadczanych przez nie trudności poznawczych i językowych, a ponadto być napisane w prostszy sposób i łatwiejszym językiem. Książki dla dzieci nie spełniają tych wymagań, nie są wystarczająco angażujące poznawczo, nie motywują dorosłych do czytania ani do uczenia się. Treść dostosowana do wieku osoby czytającej ma kluczowe znaczenie, także dla osób z trudnościami w czytaniu.

Demencja to termin określający różne choroby neurodegeneracyjne powodujące stopniową utratę neuronów i upośledzenie funkcji umysłowych. Najczęstsze objawy demencji to ograniczenie funkcji poznawczych, osłabienie kontroli

nad emocjami i pogorszenie się sprawności funkcjonowania. W przypadku potencjalnych czytelników i czytelniczek z demencją trudnościami będą: krótki czas koncentracji uwagi, zaburzenia pamięci krótkotrwałej, problemy z orientacją w czasie i przestrzeni oraz z zapamiętywaniem słów i zwrotów. Pomocne może być wykorzystanie powtórzeń, piosenek i rytmu, a także ilustracje, obrazy i historie, które przywołują wspomnienia.

Afazja to zaburzenie zdolności językowych spowodowane uszkodzeniem określonego obszaru mózgu odpowiedzialnego za mowę i jej rozumienie. Przyczyną afazji jest zazwyczaj udar mózgu lub uraz głowy, ale chorobę może też powodować wolno rosnący guz mózgu lub stany zwyrodnieniowe. Uszkodzenia mogą wpływać zarówno na ekspresję językową, jak i rozumienie mowy, utrudniając rozpoznawanie słów mówionych i pisanych oraz wystawianie się. Niektóre osoby z afazją mogą ponownie nauczyć się umiejętności językowych lub znaleźć inne sposoby komunikacji.

Osoby starsze

Elementem procesu starzenia się są zmiany w organizmie, które mogą utrudniać czytanie, np. pogorszenie się wzroku, szybsze męczenie się oczu, niewielkie problemy z koncentracją uwagi, fizyczne osłabienie organizmu i mniejsza wytrzymałość. Osoby starsze, które nie doświadczają trudności poznawczych, takich jak demencja, nie będą miały problemów ze zrozumieniem tekstu. Dobrym wyborem dla tej grupy osób będą książki, które stanowią wyzwanie dla intelektu i rozbudzają ciekawość, wówczas utrzymanie motywacji do czytania będzie łatwiejsze.

Trudności fizyczne

Osoby z poważną dysfunkcją wzroku nie będą mogły czytać tekstów pisanych. Będą one potrzebować audiobooków, książek z drukiem czarno-białym o wysokim kontraście i ilustracjami konturowymi (osoby niedowidzące) lub książek pisanych alfabetem Braille'a (osoby niewidome).

Osoby niedosłyszące lub głuche również mogą mieć problemy z czytaniem. Dla niektórych osób niesłyszących język migowy jest ich pierwszym językiem, a to oznacza, że język mówiony ich kraju ojczystego to ich język drugi.

Istnieje podstawowa różnica pomiędzy osobami dorosłymi niesłyszącymi, które używają języka migowego, a osobami dorosłymi z upośledzeniem słuchu, które używają języka mówionego ze wsparciem migowym. Język migowy to pełnoprawny język wykorzystujący gesty rąk, mimikę twarzy i postawę ciała, który jest odbierany za pomocą zmysłu wzroku (Perniss i in., 2015). Dlatego literatura w języku migowym

wykorzystuje przekaz wizualny. Osoby dorosłe posługujące się językiem mówionym jako pierwszym językiem mogą czasami używać gestów i prostych znaków, aby zobrazować lub zaakcentować najważniejsze słowa w zdaniu.

Trudności ze zrozumieniem języka

Niektóre osoby doświadczają różnych, ogólnych trudności w rozumieniu języka i w werbalnym porozumiewaniu się. Narzędziem wspierającym takie osoby jest tzw. komunikacja wspomagająca i alternatywna (ang. *Augmentative and Alternative Communication* – AAC). ACC polega na wykorzystywaniu systemów symboli, rysunków i innych znaków niewerbalnych, np. systemów WIDGIT, PCS lub Bliss, aby wspomagać i ułatwiać komunikację w życiu codziennym.

1.6. Kategorie „książek dla wszystkich” oraz ich czytelniczki i czytelnicy

Uniwersalne, włączające podejście do projektowania książek oznacza zatem, że książki przeznaczone dla osób z trudnościami powinny również odpowiadać pozostałym czytelniczkom i czytelnikom. Osoby niemające doświadczenia w czytaniu lub borykające się z wyzwaniami, które utrudniają im lekturę, powinny mieć możliwość korzystania z tych samych książek co wszyscy inni.

Dlatego nie proponujemy ścisłego podziału na kategorie osób doświadczających trudności w czytaniu. Zamiast opisywania książek za pomocą trudności lub barier, jakich mogą doświadczać osoby czytające, sugerujemy podział na kategorie książek na podstawie ich cech – kryteriów przyjętych podczas projektowania książek i ich wyszukiwania. W ten sposób każda osoba dorosła może zapoznać się z kryteriami i dokonać wyboru książki samodzielnie, zgodnie ze swoimi potrzebami. To czytelnik/czytelniczka decyduje, która kategoria będzie w jego/jej przypadku odpowiednia. Preferowane kategorie mogą się zmieniać w zależności od sytuacji. Na przykład osoba ucząca się nowego języka może na początku chcieć przeczytać książkę należącą do kategorii „łatwe w rozumieniu”, następnie książkę obrazkową, a później stopniowo przechodzić do trudniejszych książek z kategorii „łatwe w czytaniu”, w miarę rozwoju umiejętności czytania w nowym języku. Trudność może też pojawić się nagle, na przykład z powodu choroby, i wówczas dobrym wyborem będzie książka łatwiejsza.

Książki łatwe w czytaniu

Główna cecha:

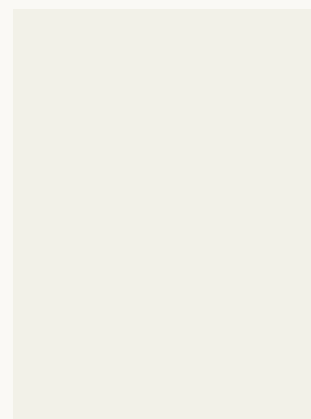
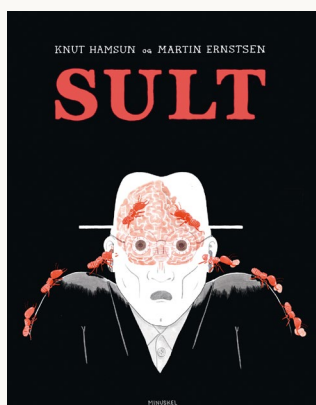
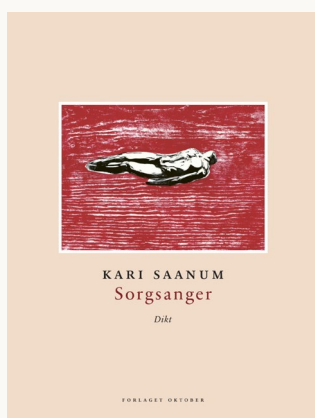
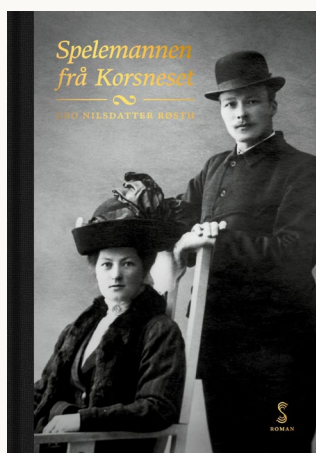
projektując i tworząc książkę, zastosowano różne zabiegi, by uczynić tekst prostszym do rozszyfrowania (odkodowania) i odczytania przez osobę czytającą.

Wiodące grupy docelowe:

- osoby doświadczające konkretnych lub ogólnych trudności w czytaniu,
- osoby mające konkretne lub ogólne problemy z koncentracją,
- osoby uczące się nowego języka,
- osoby starsze (starsi dorośli).

Przykłady

Kliknij w okładkę, by dowiedzieć się więcej o książce (opisy w języku norweskim):

Książki dwujęzyczne

Główna cecha:

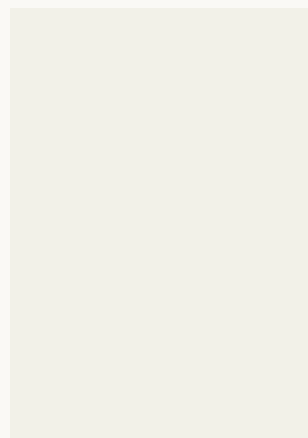
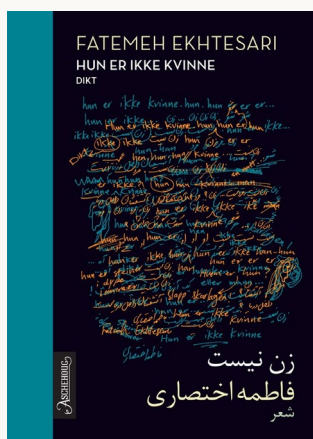
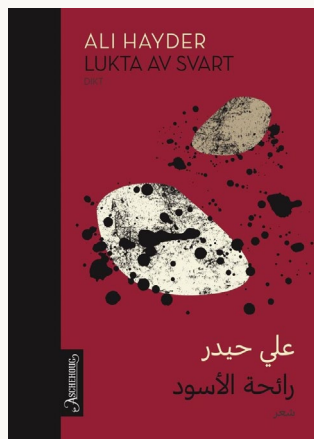
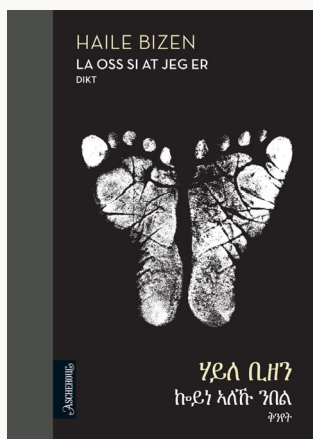
ten sam tekst został zamieszczony w dwóch wersjach językowych równolegle obok siebie na kolejnych stronach książki.

Wiodąca grupa docelowa:

- osoby uczące się nowego języka.

Przykłady

Kliknij w okładkę, by dowiedzieć się więcej o książce (opisy w języku norweskim):

Książki łatwe w rozumieniu

Główna cecha:

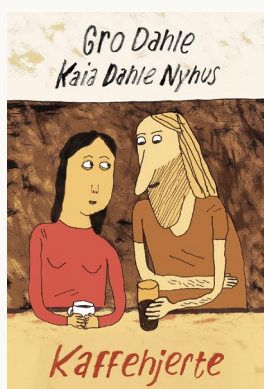
projektując i tworząc książkę, zastosowano różne zabiegi, by uczynić tekst zarówno prostszym do odczytania, jak i łatwiejszym do zrozumienia przez osobę czytającą.

Wiodącą grupą docelową mogą być:

- osoby z zaburzeniami rozwojowymi,
- osoby z demencją,
- osoby z afazją.

Przykłady

Kliknij w okładkę, by dowiedzieć się więcej o książce (opisy w języku norweskim):

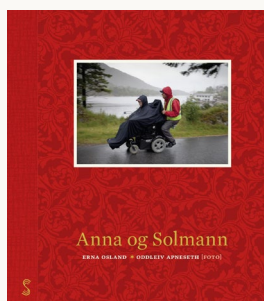
Wiodąca grupa docelowa:
Młodzi dorośli z zaburzeniami rozwojowymi

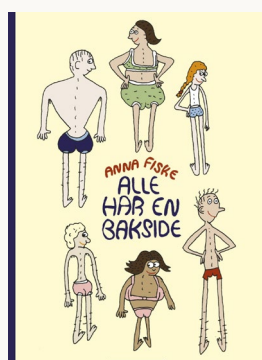
Wiodąca grupa docelowa:
Osoby starsze z demencją

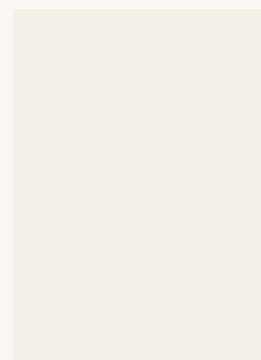
Wiodąca grupa docelowa:
Osoby z demencją

Wiodąca grupa docelowa:
Osoby z demencją i/lub afazją

Wiodąca grupa docelowa:
Osoby z zaburzeniami rozwojowymi

Książki z dużą czcionką

Główna cecha:

tekst został wydrukowany dużą czcionką, litery są duże i łatwiej jest je odczytać.

Wiodącą grupą docelową mogą być:

- osoby słabowidzące,
- osoby starsze (starsi dorośli).

Przykłady

Kliknij w okładkę, by dowiedzieć się więcej o książce (opisy w języku norweskim):

Książki brajlowskie, książki dotykowe / czarny druk (wysoki kontrast) i ilustracje konturowe

Główna cecha:

tekst i ilustracje łatwiej jest zobaczyć i odczytać wzrokowo (czarny druk i ilustracje konturowe) lub za pomocą dotyku (książki brajlowskie, książki dotykowe).

Wiodące grupy docelowe:

- Książki brajlowskie, książki dotykowe: osoby niewidome,
- Książki z czarnym drukiem (o wysokim kontraście) i ilustracje konturowe: osoby niedowidzące.

Przykłady

Kliknij w okładkę, by dowiedzieć się więcej o książce (opisy w języku norweskim):

Książki tworzone za pomocą języka migowego i języka ze wsparciem migowym

Główna cecha:

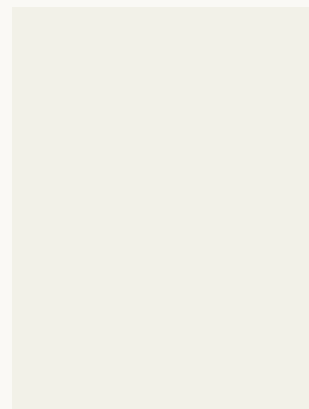
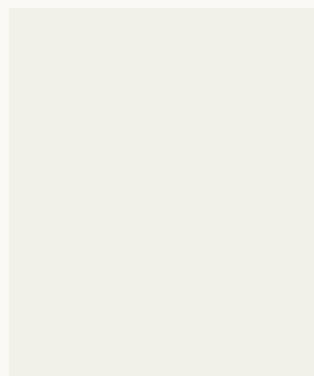
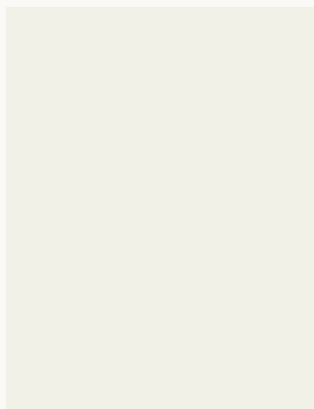
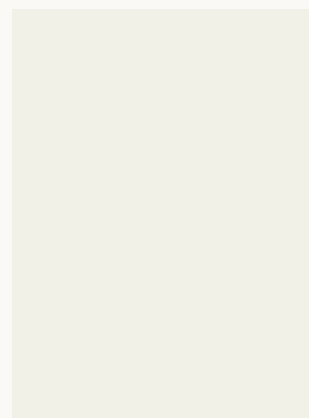
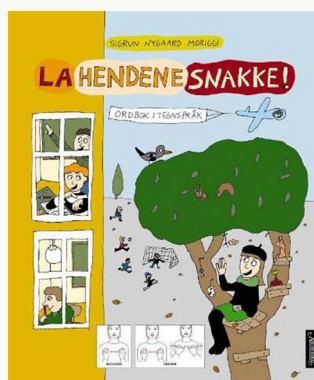
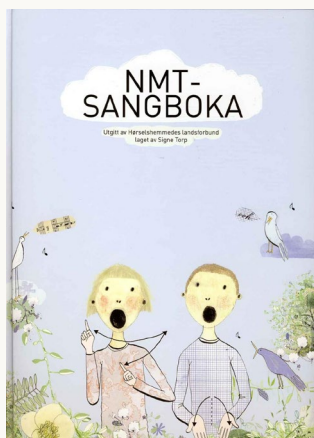
treść książki została wyrażona za pomocą języka migowego (książki wizualne) lub ręcznie rysowanych znaków – symboli (książki drukowane ze wsparciem migowym).

Wiodące grupy docelowe:

- język migowy: osoby niesłyszące, dla których pierwszym językiem jest język migowy,
- wsparcie migowe: osoby niedosłyszące.

Przykłady

Kliknij w okładkę, by dowiedzieć się więcej o książce (opisy w języku norweskim):

AAC (komunikacja wspomagająca i alternatywna)

Główna cecha:

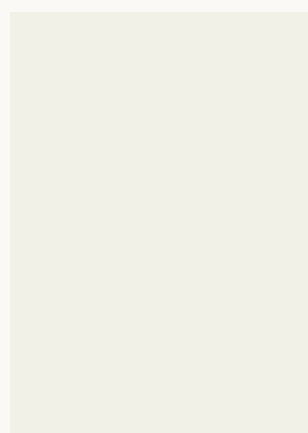
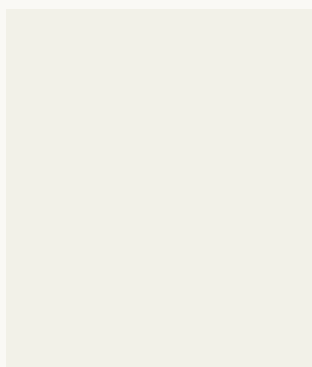
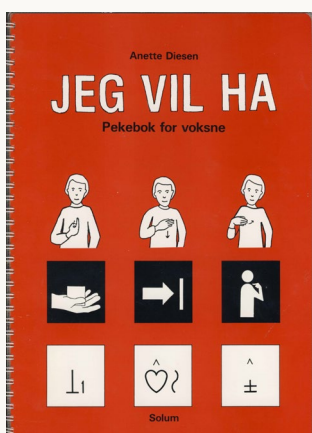
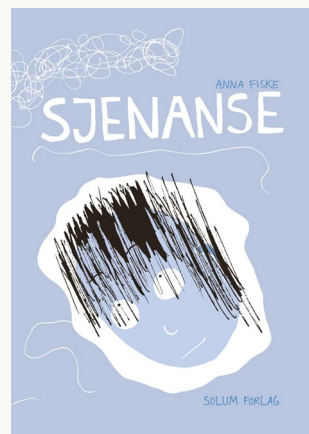
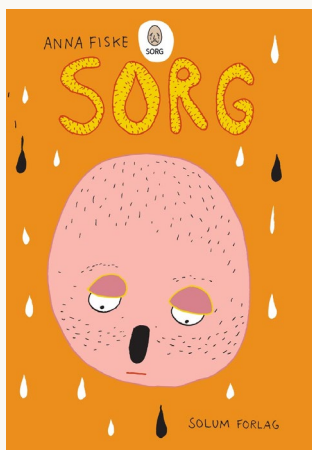
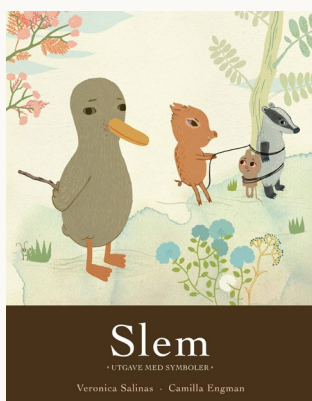
w książkach tego typu wykorzystywane są systemy symboli, np. WIDGIT, PCS lub Bliss, samodzielnie lub w połączeniu z literami.

Wiodące grupy docelowe:

- osoby, które nie potrafią czytać liter, nie mogą używać języka naturalnego lub potrzebują specjalnych symboli lub znaków jako pomocy w odczytywaniu tekstu napisanego w języku naturalnym,
- osoby z niepełnosprawnością wieloraką.

Przykłady

Kliknij w okładkę, by dowiedzieć się więcej o książce (opisy w języku norweskim):

Książki dla każdego: jak je tworzyć?

2

2.1. Model „Książki dla każdego”

2.2. Etap 1: Faza wstępna

2.3. Etap 2: Narracja

2.4. Etap 3: Słownictwo i edycja językowa tekstu

2.5. Etap 4: Projektowanie typograficzne książki

2.6. Etap 5: Publikacja

Książki dla każdego: jak je tworzyć?

2

Zapewnienie, by każda dorosła osoba miała dostęp do książki, którą w satysfakcjonujący dla siebie sposób może przeczytać, wymaga czegoś więcej niż poprzestanie na standardowej ofercie rynku wydawniczego. Uniwersalne projektowanie literatury to stosunkowo nowe zjawisko i istnieje duże zapotrzebowanie na nowe książki tego typu.

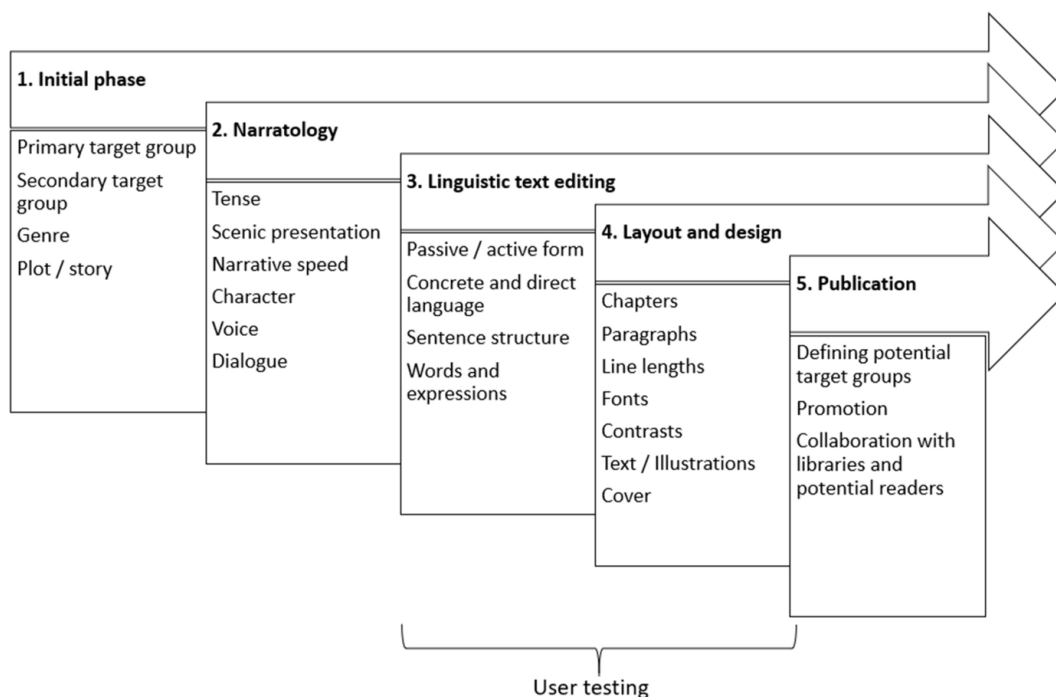
Opisane w naszym przewodniku zalecenia mają pomóc twórcom i wydawcom w dokonywaniu wyborów uwzględniających potrzebę inkluzywności podczas tworzenia książek i wprowadzania ich na rynek wydawniczy. Wszystkie zalecenia są zgodne z zasadami uniwersalnego projektowania w odniesieniu do literatury. Pracujemy nad nimi od dłuższego czasu i stale je rozwijamy.

Kategorie, którymi zajmujemy się w tym przewodniku, to książki łatwe w czytaniu i książki łatwe w rozumieniu. Książki brajlowskie, książki dotykowe, z wysokim kontrastem i ilustracjami konturowymi, książki tworzone za pomocą języka migowego i języka ze wsparciem migowym czy książki wykorzystujące systemy AAC (komunikację wspomagającą i alternatywną) to także ważne kategorie, jednak ich projektowanie wymaga specjalistycznej wiedzy i tym samym odrębnych wskazówek. W ramach projektu Książki bez granic powstają przede wszystkim książki z kategorii „łatwe w czytaniu” i „łatwe w rozumieniu”, dlatego tym kategoriom poświęcamy najwięcej miejsca w naszym przewodniku.

1.1. Model „Książki dla każdego”

Tworząc książkę zgodnie z zasadami uniwersalnego projektowania, należy tych zasad przestrzegać na każdym etapie powstawania książki. Opisany w tym przewodniku model „Książki dla każdego” opracowała organizacja Leser søker bok, której celem jest zapewnienie, by dla każdej osoby istniała książka, którą ta osoba może przeczytać. Fundacja pracuje z autorami, ilustratorami, grafikami i wydawnictwami, zajmuje się również dystrybucją i promocją uniwersalnie zaprojektowanych książek we współpracy z bibliotekami i szkołami. Niezwykle ważny jest też kontakt z osobami, dla których powstają uniwersalnie projektowane książki.

Model „Książki dla każdego” został przedstawiony po raz pierwszy w artykule *The Development and Production of Literature Within an Easy Language and a Universal Design Perspective* (Berget, Bugge, 2022). Tworząc ten model, korzystaliśmy z naszego 20-letniego doświadczenia w tej dziedzinie. Opisuje on kolejne etapy pracy nad książką, a istotnym jego elementem jest testowanie książki przez czytelników i czytelniczki.

Etapy modelu „Książki dla każdego” opisującego proces powstawania uniwersalnie projektowanej książki

Model „Książki dla każdego” można wykorzystać do tworzenia różnych rodzajów książek i gatunków literackich, np. książek bez tekstu, książek obrazkowych, komiksów, poezji, opowiadań, powieści czy literatury faktu. Książki powinny być wartościowe pod względem literackim i odpowiadać potrzebom zarówno osób z wiodących grup docelowych, jak i pozostałych potencjalnych czytelniczek i czytelników.

Tak jak w przypadku procesu powstawania innych książek, każdy projekt wydawniczy jest czymś wyjątkowym. Projekty mogą się różnić przebiegiem procesu tworzenia książki i sposobem uwzględniania poszczególnych wskazówek. Praca nad książką to proces twórczy, w którym nie powinno się narzucać autorom/autorkom konkretnego zestawu kryteriów czy rygorystycznie przestrzegać ich stosowania. Model nie określa dokładnie, jak powinno wyglądać i w jaki sposób przebiegać tworzenie książki. Poszczególne elementy modelu mogą być istotne na różnych etapach procesu tworzenia, ale wszystkie są ważne i powinny być uwzględnione w trakcie projektowania. Istotne jest, by pogodzić wizję artystyczną twórców z potrzebami odbiorców – czytelników/czytelniczek z wiodącej grupy docelowej. Różne aspekty dzieła, np. narracja, język, ilustracje, kompozycja, zależności pomiędzy słowem a obrazem – powinny być dla osób czytających zachęcające, inspirujące i wywoływać chęć kontynuowania lektury.

Prosty język i łatwy język

Warto rozróżniać prosty język od języka łatwego. Według międzynarodowej [definicji prostego języka](#), jest to język przystępny, klarowny, przekazujący treść w sposób tak przejrzysty i bezpośredni, jak to możliwe. Prosty język jest powszechnie stosowany w tekstach informacyjnych, przede wszystkim urzędowych, informujących obywatelki i obywateli o ich prawach, obowiązkach i usługach publicznych. Chodzi o to, by jak najwięcej osób rozumiało ważne informacje niezbędne do tego, by zachować niezależność i prowadzić satysfakcjonujące życie. Zasady prostego języka odnoszą się do używania słów, formułowania zdań i tworzenia struktury informacji.

Łatwego języka zazwyczaj używa się w dłuższych opracowaniach i tekstach literackich, zarówno w literaturze pięknej, jak i literaturze faktu (Bugge, Berget, Vindenes, 2021). Łatwy język ma inny cel i jest stosowany w nieco inny sposób. Nawiązuje do idei uniwersalnego projektowania książek, czyli m.in. tworzenia tekstów, które są łatwiejsze do odczytania, ale oferują wysoką wartość artystyczną i różne możliwości interpretacyjne, co charakteryzuje dobrą literaturę. „(...) w tekstach informacyjnych zazwyczaj używa się prostego języka, by przekazać treść w jasny, zrozumiały sposób, niepozostawiający miejsca na różne

interpretacje. Z kolei w książkach literackich ‘łatwych w czytaniu’ wykorzystuje się język łatwy, za pomocą którego można tworzyć dzieła o wysokiej wartości artystycznej, otwarte na interpretację i współtworzenie przez czytelnika.” (Bugge, Berget, Vindenes, 2021).

Testowanie

Model jest rozwijany w ścisłej współpracy z czytelniczkami i czytelnikami. Publiczność jest najważniejszym elementem procesu projektowania, który należy uwzględnić na każdym etapie pracy nad książką. Informacje zwrotne od potencjalnych czytelniczek/czytelników, a także od organizacji pracujących z osobami z wiodących grup docelowych są bezcenne. Testowanie jest użytecznym narzędziem w czasie, gdy książka jeszcze powstaje. Autorzy/autorki mogą udostępnić swoje dzieła osobom testującym przed ich ukończeniem i wprowadzać poprawki zgodnie z otrzymanymi uwagami. Pisarki/pisarze lub ilustratorki/ilustratorzy należący do wiodącej grupy docelowej mogą uczestniczyć w procesie powstawania książki jako jej współtwórcy i współtwórczynie.

2.2. Etap 1: Faza wstępna

Wybór właściwego projektu

Znalezienie projektów odpowiednich do pracy zgodnie z modelem „Książki dla każdego” ma kluczowe znaczenie. Należy zadać sobie pytania: Czy ten pomysł artystyczny jest właściwy z punktu widzenia sytuacji i potrzeb osób z danej grupy docelowej? Czy ten projekt będzie atrakcyjny również dla pozostałych czytelników i czytelniczek? Szukaj projektów, które mają potencjał do odpowiadania na potrzeby osób z wiodących grup docelowych.

Pamiętaj, że uniwersalne projektowanie nie jest narzędziem do stosowania we wszystkich projektach wydawniczych. Ważnym elementem fazy wstępnej jest ocena, czy dany pomysł ma potencjał do stworzenia dzieła, które z dużym prawdopodobieństwem stanie się dobrą „książką dla każdego”. Nie chodzi o to, by każda książka była projektowana uniwersalnie, lecz o to, by stworzyć więcej książek dostępnych dla większej liczby osób i zapewnić wysoką jakość literacką i artystyczną tych książek.

Wybór osób do współpracy

W realizację projektu wydawniczego zgodnie z modelem „Książki dla każdego” powinno się zaangażować doradcę/doradczynię literacką – osobę, która poprowadzi projekt poprzez wszystkie jego etapy. W tej roli najlepiej sprawdzi się

osoba z doświadczeniem i wiedzą na temat rynku książki w danym kraju, która posiada również wiedzę na temat uniwersalnego projektowania. Takie osoby na ogół stale współpracują z autorami/autorkami, ilustratorami/ilustratorkami, twórcami/twórczyniami komiksów i wydawnictwami, dlatego wiedzą, kogo zaprosić do danego projektu.

Kluczowe znaczenie dla efektów projektu ma współpraca z doświadczonymi twórcami/twórczyniami. „Książki dla każdego” powinny być „prawdziwą” literaturą o wysokiej jakości literackiej i artystycznej. Pamiętaj, że książki „zbyt dostosowane” to efekt błędnej interpretacji potrzeb osób z trudnościami w czytaniu. Doceniaj pragnienie stworzenia dobrego tekstu literackiego oraz książki jako dzieła o walorach artystycznych, dobrze zaprojektowanej i wykonanej pod względem estetycznym – takie podejście powinny przyjąć wszystkie osoby zaangażowane w projekt. Współpraca z wykwalifikowanymi autorami, projektantami, ilustratorami i wydawnictwami zwiększa prawdopodobieństwo, że książka wydana jako efekt projektu będzie wysokiej jakości.

Kluczem do sukcesu jest dobra współpraca doświadczonych twórców, doradców i wydawnictw.

Wybór grup docelowych

Wybór wiodącej grupy docelowej dla danego projektu wiąże się również z decyzją o tym, jakiego rodzaju książka i jakie dzieło literackie ma powstać w ramach tego projektu. Zalecamy upewnianie się zawsze, że każda osoba zaangażowana w pracę nad książką ma świadomość tego, dla której wiodącej grupy docelowej jest przeznaczona ta książka, i z jakimi wyzwaniem mierzą się osoby należące do tej grupy. Wszystkie trudności dotyczące czytania w ogóle, a w szczególności odczytywania (rozszyfrowywania) tekstu powinny być brane pod uwagę na każdym etapie projektu.

Wybór gatunku literackiego i pomysłu na fabułę książki

Na początku zastanów się, jaki gatunek literacki i jakiego typu opowieść będą dobrym wyborem w przypadku tego konkretnego projektu. Upewnij się, że pomysł jest odpowiedni zarówno dla wiodącej grupy docelowej, jak i dla pozostałych czytelników i czytelniczek. Rozważ, czy książka mogłaby być częścią jakiejś serii wydawniczej. Zaletą serii jest jej ciągłość i przewidywalność, zarówno dla wydawnictwa, jak i dla czytelników i czytelniczek. Niektóre osoby z trudnościami w czytaniu wolą serie wydawnicze, ponieważ książki ukazujące się w serii kojarzą się im z czymś, co już znają. Jeśli zdecydujesz się na serię, upewnij się, że w tej samej serii wydawane są książki z tej samej kategorii, ponieważ łączenie różnych kategorii będzie wprowadzać w błąd.

O czym warto pamiętać projektując wysokiej jakości „książki dla każdego”?

- Projektowanie książki to projekt o charakterze artystycznym, w którego realizację powinny być zaangażowane osoby z doświadczeniem twórczym (autorki/autorzy, ilustratorki/ilustratorzy, artystki/artystki komiksowi), posiadający wiedzę zarówno z zakresu literatury, jak i sztuki.
- Należy starannie dobierać projekty i szukać takich, które są odpowiednie, by nad nimi pracować zgodnie z ideą uniwersalnego projektowania.
- Warto współpracować z profesjonalnymi doradcami/doradczyniami literackimi, posiadającymi wiedzę i doświadczenie w zakresie funkcjonowania rynku książki oraz projektowania uniwersalnego.
- Warto również nawiązać współpracę z osobami pracującymi na co dzień z wiodącą grupą docelową dla danego projektu i konsultować z nimi różne decyzje dotyczące formy i treści powstającej książki.
- Ważne jest, by zaangażować w projekt wykwalifikowanych redaktorów/redaktorki oraz doświadczonych, profesjonalnych wydawnictwa.

Co może pomóc w znalezieniu partnerów do projektu wydawniczego?

- W rekrutacji doświadczonych twórców/twórczyń mogą być pomocne programy finansowania / konkursy grantowe.
- Wydawnictwom można zaoferować wsparcie finansowe poprzez gwarantowany zakup określonej liczby egzemplarzy książki lub wsparcie w procesie produkcji.
- Część nakładu warto przekazać bezpłatnie bibliotekom, a część wprowadzić na rynek wydawniczy (jeśli to możliwe).

2.3. Etap 2: Narracja

Nieudana próba przeczytania książki może być przykrym doświadczeniem. Poczucie porażki ma negatywny wpływ na samoocenę, czego konsekwencją może być niechęć do podejmowania kolejnych prób, a nawet strach na samą myśl o tekście do przeczytania. Dlatego budowa opowieści i zastosowana narracja, w tym różne sposoby na zaciekawienie osoby czytającej, zaangażowanie jej emocji i uwagi – powinny być dla nas priorytetem już na początku pracy nad książką.

Etap 2. „Narracja” i etap 3. „Edycja językowa tekstu” modelu „Książki dla każdego” są ze sobą ściśle powiązane. Każdy projekt jest inny, bo różne są sposoby pracy twórczej zaangażowanych osób. Niektóre osoby tworzą historię od początku do końca z wyprzedzeniem, inne rozwijają fabułę na bieżąco, nie znając w trakcie pracy jej zakończenia. Jeszcze inne wybierają rozwiązania pośrednie i stosują narracje, które mogą zmieniać i dostosowywać w miarę rozwoju historii. Taka specyfika pracy wymaga dużej elastyczności i wycucia ze strony osoby prowadzącej projekt, a także ścisłej współpracy z artystami i wydawnictwem.

Zalecenia narracyjne dla autorów/autorek, ilustratorów/ilustratorek i artystów/artystek komiksowych

Wybierz i stosuj konsekwentnie taką narrację, która odpowiada Twojemu stylowi i daje Ci artystyczną satysfakcję, lecz jednocześnie zaspokaja potrzeby wiodącej grupy docelowej projektu. Nasze zalecenia nie są listą kontrolną, na której należy odhaczyć wszystkie pozycje. Były one rozwijane w trakcie realizacji kolejnych projektów wydawniczych i uwzględniają uwagi otrzymywane na bieżąco od czytelniczek i czytelników książek. Wybieraj i wykorzystuj takie narzędzia, które wspierają Twój proces twórczy. Gdy masz pewność, że projekt, przy którym chcesz pracować, jest dla Ciebie odpowiedni, dobrym rozwiązaniem może być rozpoczęcie tworzenia historii bez poświęcania nadmiernej uwagi zaleceniom narracyjnym – nie powinny one na początku powstrzymywać Cię przed decyzjami ani krępować Twojej kreatywności. Lecz gdy projekt zacznie nabierać kształtu, zalecenia

przydadzą się jako inspiracja i sposób na ukierunkowanie procesu twórczego. Twoim celem jest stworzenie doświadczenia czytelniczego, które będzie tak dobrze przygotowane i tak angażujące, jak to tylko możliwe.

Gdy projekt zbliża się ku końcowi, dobrą praktyką jest ponowne przyjrzenie się fabule książki. Które zalecenia warto uwzględnić, nadając tej historii ostateczny kształt? Czy przejścia pomiędzy kolejnymi zdarzeniami są wyraźnie zaznaczone? Czy czytelnik/czytelniczka nie musi skupiać uwagi na zbyt wielu elementach jednocześnie? Co wydaje się zbędne? Co warto usunąć, aby w większym stopniu pogłębić czy rozwinąć najważniejsze wątki opowieści?

Konsekwentne stosowanie wskazówek może pomóc osobom czytającym zanurzyć się w historii, lepiej zrozumieć całość fabuły oraz sekwencję wydarzeń, które się na nią składają. Wykorzystaj swoją kreatywność i talent, aby stworzyć opowieść, która będzie angażująca również dla Ciebie. Pamiętaj: chodzi nam o wartościową literaturę, której pragną czytelnicy i czytelniczki ze wszystkich grup docelowych, niezależnie od zabiegów adaptacyjnych podejmowanych dla konkretnej grupy.

Zalecenia narracyjne dla kategorii „łatwe w czytaniu”

• Kompozycja – przejrzysta, ale nie łatwa do przewidzenia

Niezależnie od zastosowanego gatunku literackiego, kompozycja utworu powinna być logiczna i jak najbardziej przejrzysta. Jeśli pojawią się nagłe lub wprowadzające w błąd przeskoki w czasie i przestrzeni, jeśli zbyt wiele elementów – miejsc, zdarzeń czy postaci – zajmie uwagę osoby doświadczającej trudności w czytaniu, szybko straci ona orientację w fabule książki. Historia powinna być umiejscowiona w czasie i miejscu, jak również w ramach danego gatunku literackiego, w taki sposób, by można było z łatwością za nią podążać. Przejrzysta kompozycja buduje też bezpieczną przestrzeń dla osoby czytającej, zgodną z oczekiwaniami czy wyobrażeniami dotyczącymi zastosowanego gatunku.

Jednak, co wielokrotnie podkreślamy w tym przewodniku, książki łatwe w czytaniu powinny być łatwe do przeczytania, a nie uproszczone czy niewymagające wysiłku, by je zrozumieć. Dlatego kompozycja ma być klarowna, ale nie łatwa do przewidzenia. Służy ona temu, by zaprosić do opowieści osobę czytającą, prowadzić ją przez fabułę i zachęcać do jej odkrywania. To, czego doświadcza główny bohater, i to, co się wydarzy w dalszej części historii, nie powinno być zbyt wcześnie ujawniane – czytelnik/czytelniczka musi przeczytać kolejne karty książki, aby się tego dowiedzieć.

• Perspektywa

Kto opowiada historię i z czyjej perspektywy jest ona przedstawiana? Osoba czytająca powinna jak najszybciej poznać głównego bohatera książki i dowiedzieć się, z czyjego punktu widzenia opowiadana jest historia. Opowieść ma jednego narratora, chyba że autor/autorka zdecyduje się wprowadzić kilkoro głównych bohaterów, każdego z osobnym punktem widzenia. Narrator może być również wszechwiedzący.

Rekomendujemy wybór jednego narratora i jeden wyraźny punkt widzenia, ponieważ wtedy łatwiej jest podążać za historią. W przypadku wprowadzenia kilku perspektyw, ważne jest, aby wyraźnie zaznaczyć, kto z bohaterów jest w danym momencie narratorem i z czyjego punktu widzenia przedstawia historię. Ta wskazówka dotyczy zarówno tekstów pisanych, ilustracji, jak i powieści graficznych.

Przykład

W książce „[Hevner](#)” autorstwa Ingelin Røssland historia opowiadana jest z perspektywy dwojga głównych bohaterów: Damiana i Elli. Kiedy zmienia się punkt widzenia, zawsze zaczyna się nowy rozdział, w którym wyraźnie widzimy imię postaci, a także dzień tygodnia i godzinę.

Damian Onsdag 01:30	Ella Torsdag 00:31
<p>– Så søt du er når du sover, hviskes det i mørket. Damian våkner og ser seg rundt. Har han drømt? Det er mørkt i rommet. Han vender blikket opp mot kameraet. En liten rød lampe lyser ved siden av kameraøyet. – Vekket jeg deg? kommer det fra høyteren. – Det var ikke meningen å vekke deg, sier kidnapperen og ler. Latteren høres helt syk ut. Damian sier ingenting. Han bare legger seg ned igjen. Kaldsvetten renner, men han prøver å se rolig ut.</p>	<p>Ella kaster seg ned på pulten like før læreren kommer. I hun sveiper med blikket over klasserommet. Det hugger til i magen da hun ser Guri. Ella hadde ikke trodd at Guri ville komme på skolen i dag. Kanskje hun ikke vet om videoen ennå? Ella kaster et blikk bak på Guri igjen. Guri sitter og stirrer stivt ned i matteboka. Håret henger fram foran ansiktet hennes som en tynn gardin. Ella ser at Guri har høyhalset genser. Det er ikke noe Guri pleier å gå med. Guri vet det, tenker Ella. Hun må ha det helt grusomt der hun sitter.</p> <p>Læreren roper opp alle navnene. Elevene mumler slappe og trøtte «ja». – Damian er syk i dag også. Omar er heller ikke her, sier læreren. Døra går opp, og Omar kommer inn.</p>
60	61

• Style narracyjne

Przyjęte typy lub style narracyjne powinny być również wyraźnie zaznaczone, zrozumiałe i konsekwentnie stosowane. Przykładem jest czytelny podział pomiędzy czasem, w którym dana historia jest opowiadana, a tym, w którym rzeczywiście ma miejsce. Narrator przyjmuje odmienną perspektywę, jeśli relacjonuje historię z przeszłości. Inny styl narracyjny stosuje się, gdy główny bohater opowiada o czymś, co przydarzyło mu się rok temu lub w dzieciństwie, a inny, gdy postać mówi o tym, co przeżywa obecnie. Właściwie dobrany i wyraźnie przedstawiony styl narracyjny pomaga w zrozumiałym sposobie pokazać lukę pomiędzy czasem rzeczywistym a czasem, w którym toczy się opowiadana historia.

• Postacie

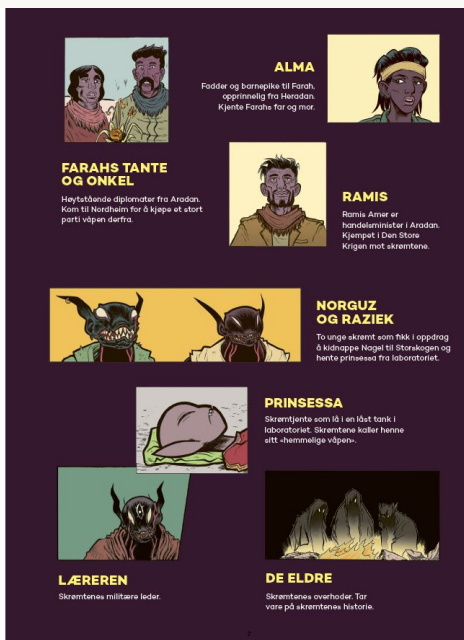
Dobrze napisany, interesujący i inspirujący główny bohater to ważny element fabuły. Pomaga „wciągnąć się” w historię, wywołuje pragnienie śledzenia dalszych losów postaci, przykuwa uwagę i budzi ciekawość, co będzie dalej. W książkach „łatwych w czytaniu” osoba czytająca powinna jak najszybciej poznać głównego bohatera opowieści. Dotyczy to zarówno postaci opisanych w tekście, jak i stworzonych za pomocą obrazów.

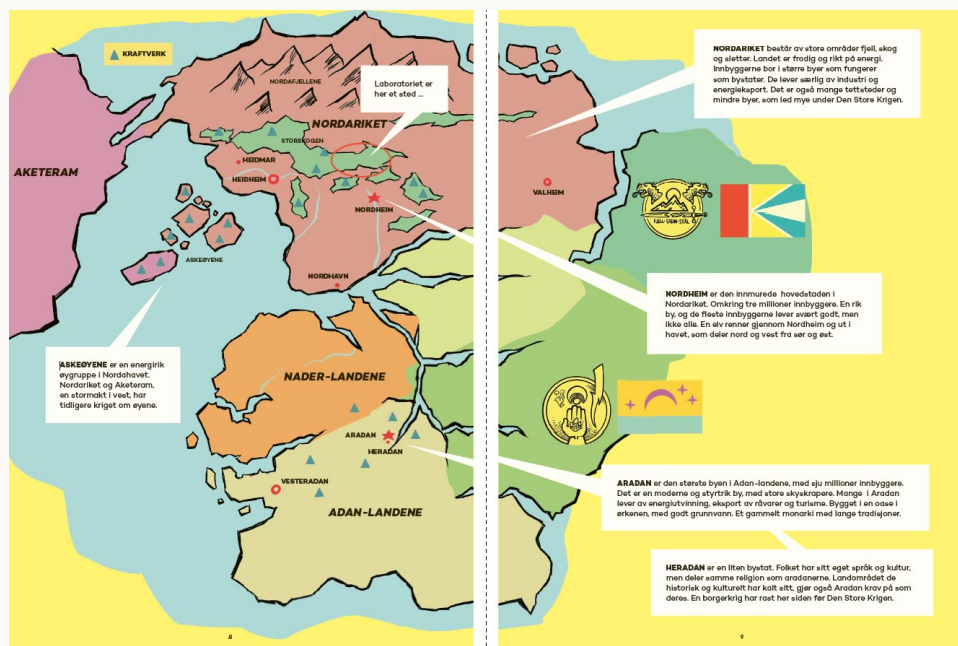
Ile postaci jest potrzebnych, by stworzyć angażującą historię i sprawnie ją opowiedzieć? Nie powinno ich być zbyt wiele, ponieważ mogłoby to niepotrzebnie utrudnić podążanie za opowieścią. Nie oznacza to jednak, że postacie powinny być uproszczone. Dobry bohater to postać zarówno wiarygodna, jak i interesująca – taka, która przeżywa egzystencjalne rozterki. Ciekawe, niebanalne, charakteryzujące się głębią emocjonalną postacie często napędzają całą historię. Opisy ich losów, stanów emocjonalnych czy dokonujących się w nich przemian, mogą być bogate i złożone, nawet jeśli tekst jest prostszy do przeczytania.

Przykład

„[Nagel](#)” Sigbjørna Lilleenga to seria komiksów dla młodzieży, łączy w sobie różne gatunki literackie i tematy: akcję, przygodę, science-fiction i komedię. Książki opisują historię grupy młodych osób, które mierzą się z różnymi zagrożeniami dla świata. Historia przedstawiona jest w kilku tomach, a gdy ukazuje się kolejny, niezbędne jest podsumowanie tego, co wydarzyło się w przeszłości. Dlatego na początku drugiego tomu zamieszczono trzy plansze, na których znalazły się: krótkie streszczenie, sylwetki trzech głównych bohaterów oraz mapa uniwersum. Fabuła rozpoczyna się od graficznego

podsumowania wydarzeń, przedstawionych z perspektywy jednego z bohaterów. Na stronach początkowych zastosowano większą czcionkę i kolorowe tła, aby zwiększyć czytelność tekstu.

• Motyw przewodni

Większość książek literackich zawiera motyw przewodni, który utrzymuje uwagę osoby czytającej i zachęca ją do dalszej lektury. Nawet jeśli świat przedstawiony w danym utworze znacznie odbiega od rzeczywistości znanej nam na co dzień, motyw przewodni może pełnić rolę łącznika pomiędzy fikcją a naszą sytuacją życiową czy doświadczeniami. Motyw przewodni można wykorzystać w konstruktywny i kreatywny sposób, by zwiększyć zaangażowanie osoby czytającej. Warto zadać sobie następujące pytania: Jakie problemy występujące w fikcyjnej historii można odnieść do rzeczywistych problemów w życiu potencjalnych czytelników i czytelniczek? Jakie egzystencjalne zmagania bohatera mogą przykuć ich uwagę i sprawić, że będą się z nim utożsamiać?

• Oś czasu

Przejrzysta oś czasu pomaga osobom czytającym orientować się, w którym miejscu opowieści właśnie się znajdują, i prowadzi ich przez kolejne etapy jej rozwoju. Wyraźne zaznaczenie zwrotów akcji oraz wszelkich zmian w fabule jest niezbędne, by tekst był łatwy w czytaniu. W książce obrazkowej, komiksie lub powieści graficznej ważnym elementem kompozycji jest przejrzysta sekwencja wydarzeń, by osoby czytające wiedziały, gdzie szukać kolejnych, następujących po

sobie obrazów. Jeśli historia rozgrywa się w dłuższym okresie, warto umieszczać daty oraz informacje o miejscach wydarzeń na kolejnych stronach książki. Takie drogowskazy mogą być elementem pomysłu literackiego lub artystycznego i zgrabnie komponować się z fabułą, nie naruszając jej płynności. Unikaj przeskakiwania w czasie. Jeśli główny bohater przenosi się do przeszłości, należy to wyraźnie zaznaczyć w tekście lub za pomocą ilustracji.

Przykład

Książka „OG”, Veroniki Salinas opowiada historię młodej dziewczyny z Argentyny, która opuściła swój kraj z powodu kryzysu gospodarczego i przeniosta się do Norwegii, gdzie pracuje jako opiekunka dziecięca. Stopniowo uczy się norweskiego jako drugiego języka, próbując jednocześnie poznać i zrozumieć zasady społeczne panujące w swoim nowym kraju. Język w książce rozwija się, w miarę jak bohaterka uczy się norweskiego. Kiedy opisywane są wspomnienia z jej ojczystego kraju, słownictwo jest bogate i pozbawione ograniczeń. Przejścia między opisami życia w Norwegii a wspomnieniami z Argentyny są opatrzone w tekście nazwami krajów: „Norwegia” lub „Argentyna” u góry strony, aby podkreślić zmianę perspektywy. Wraz z kolejnymi zmianami rozpoczynają się nowe rozdziały książki.

Norge	Argentina
Monika prøver å fortelle noe. Jeg prøver å forstå. Hun tegner Slovakia og Ukraina. Hun sier noe på polsk og samler. Hun får låser i øynene. Hun peker på mange ord samtidig. Hun peker på «skog». Hun peker på «barskog». Jeg prøver å lage setninger i hodet mitt. Hun peker. Jeg leser. Jeg leser: «millioner» og «trettis» og «ni» Jeg leser «ikke» og jeg leser «jobb». Monika ser langt bort, som om hun prøver å finne de viktige ordene. Ord som skal pekes på i ordboken. Jeg forstår at livet hjemme i Polen er vanskelig. Jeg forstår.	Jeg vil fortelle Monika om krisen i Argentina. Men det går ikke. Jeg har ikke nok norske ord til å si: At mandag 3. desember 2001 våknet jeg av bråk ute på gaten. Ut av vinduet så jeg naboen stå alene på fortauet og slå på en kasserolle. «Hva skjer?» ropte jeg ut vinduet. «Hent gryter og pauser!» varte hun og fortsatte å slå. Jeg løp ut med kasserolle og tresleiv. Lyden fra kasserolleslagen blandet seg med rop. «Hva skjer?» «Hent gryter og pauser!» «Nå er det nok!» Plutselig var vi mange som slo på kasseroller i gatene. Det samme bildet i lede Buenos Aires. Det samme bildet i alle provinsene i Argentina. Krisen var der igjen. Som et monster som sover noen år og så våkner til. Om og om igjen. Vi protesterte i en hel måned. Pengene ble verdiløse. Bankene stengte dørene Og tok folkets sparepenger. Mandag 17. desember 2001 ringte sjefen min: «Vi stenger.» sa hun. «Vi er konkurs.»

• Sceneria

Jasne, przejrzyste osadzenie historii w czasie i przestrzeni oraz wyraźne wskazanie miejsc, w których rozgrywa się opowieść i następują kolejne zdarzenia, również pomaga lepiej orientować się w fabule. Dzięki temu można kontynuować czytanie sprawniej i przyjemniej, bez zbędnej frustracji. Unikaj zbyt wielu zmian scenerii i nie wprowadzaj zbyt dużej liczby miejsc dla opisywanych wydarzeń. Zmiany miejsc i scenerii nie powinny być zbyt gwałtowne i nie mogą powodować zamieszania.

Przykład

W książce obrazkowej Ronji Svenning Berge pt. „[Hvis det ikke brenner](#)” śledzimy losy dwudziestokilkuletniej kobiety – Lindy, która niegdyś, w przeszłości przeżyła traumatyczne zdarzenie. Pewnego dnia Linda znajduje stare pudełko z przedmiotami związanymi z tym zdarzeniem i przykre wspomnienia powracają. Książka opisuje za pomocą obrazów codzienne życie Lindy, ale także jej wspomnienia z przeszłości. Pudełko i obrazy ze wspomnieniami są zawsze pomalowane na czerwono, podczas gdy reszta obrazów jest w czerni i sepii. Melancholijne ilustracje przywołują na myśl doświadczenia i uczucia Lindy. Powolne tempo narracji zachęca osobę czytającą do własnych przemyśleń. Historia opowiedziana jest klarownie i łatwo jest podążać za fabułą.

Nie ma tu zbyt wielu scen poza mieszkaniem Lindy, jej miejscem pracy i miejscami, w których spędza ona czas na mieście i spotyka się z przyjaciółmi. Ale przejścia z jednego miejsca do drugiego są zaznaczone bardzo wyraźnie. Miejsca zmieniają się wraz z kolejnymi scenami na obrazach oraz gdy przewracamy strony książki. Niżej znajdują się przykłady takich przejść: od sceny w pokoju z zatopioną w myślach Lindą siedzącą na łóżku do następnej strony, na której jest pokazane, jak bohaterka jedzie autobusem na spotkanie z przyjaciółką. Gdyby bezpośrednio po scenie w pokoju pojawiły się sceny ze spotkania, zmiana byłaby zbyt gwałtowna. Osobie czytającej mogłoby się wydawać, że to spotkanie odbywa się w myślach Lindy, a ona sama nadal siedzi na łóżku w swoim pokoju. Tymczasem wraz z bohaterką podróżujemy autobusem i docieramy na miejsce spotkania. Nie wszystkie zmiany muszą być zaprojektowane i pokazane tak dosłownie, lecz w tym przypadku zastosowany zabieg umożliwia osobie czytającej wczucie się w klimat opowieści i głębsze przeżywanie wraz z bohaterką jej rozterek.

• Punkty zwrotne

Kompozycja opowieści, jej oś czasu i sceneria powinny być proste, wyraźne i przejrzyste, nie może jednak zabraknąć punktów zwrotnych, które utrzymują uwagę osoby czytającej. Punkt zwrotny to ten element struktury opowieści, dzięki któremu nasza ciekawość rośnie i koniecznie chcemy się dowiedzieć, co będzie dalej.

• Pokazuj, nie opowiadaj

Ktoś, kto po raz pierwszy pracuje nad książką „łatwą w czytaniu”, często uważa, że należy opowiadać o zdarzeniach i przeżyciach głównego bohatera zamiast pokazywania ich. Pamiętaj: osoby dorosłe, dla których projektujemy te książki, doświadczają trudności w czytaniu, a nie trudności poznawczych. Różnego rodzaju wyzwania powodujące problemy z odczytywaniem tekstu nie zakłócają pragnienia obcowania z literaturą. Osoby z trudnościami tak jak wszyscy chcą przeżywać przygody wraz z bohaterami książki, doświadczać ich rozterek i odczuwać emocje ukryte w dialogach.

Dlatego nie trzeba opisowo wyjaśniać tego, co się dzieje. Wykorzystaj swój talent i umiejętności, a także różne środki stylistyczne czy wizualne, aby pokazać osobom czytającym, co przeżywają bohaterowie, z jakimi dylematami się mierzą, jakich doświadczają smutków czy radości. Pozostaw im pole do wyobraźni – niech współtworzą tę opowieść, kreując własne wewnętrzne interpretacje i obrazy.

Przykład

Taką uwagę przekazaliśmy do pierwszej wersji jednego z utworów, na wczesnym etapie pracy nad książką:

“

W pierwszych rozdziałach, w wewnętrznych monologach głównego bohatera pojawia się zbyt wiele odniesień do przeszłości. Te informacje są ważne jako tło dla obecnych wydarzeń, jednak części opisowe zawierają zbyt dużo szczegółów. Uważamy, że to utrudnia osobie czytającej zrozumienie tego, co dzieje się obecnie i co jest przedstawione w opisach scen i dialogach.

Jest zbyt dużo wątków, by osoba mająca trudności z czytaniem tekstu mogła zorientować się, kiedy zaczyna się właściwa historia. W początkowych rozdziałach więcej tych istotnych informacji powinno się znaleźć w opisach scen i dialogach. W ten sposób przełamiemy monotonię i ożywimy reminiscencje z przeszłości, zanim jeszcze akcja się rozwinie.

”

• Monolog wewnętrzny i dialog

Zastosowanie monologu wewnętrznego może być dobrym sposobem na przedstawienie doświadczenia bohatera w konkretnej sytuacji. Jeśli jednak jest on podstawowym środkiem wyrazu w utworze, historia staje się zbyt monotonna i traci swoją ekspresyjność. Często pojawiający się monolog sprawia, że odczytujemy tę opowieść zbyt dosłownie i otrzymujemy niewiele miejsca na interpretację. Z kolei dialogi pomagają nam lepiej poznać bohaterów, a ponadto dodają utworowi ekspresji, dynamiki i koloru.

Jeśli zachowamy równowagę pomiędzy treścią wyrażoną za pomocą monologu, a tą zawartą w dialogach i opisach scen, doświadczenie czytelnicze będzie bardziej angażujące, dynamiczne, żywe. Zadaj sobie pytania: Które części tej historii można przedstawić za pomocą scen akcji oraz dialogów? W których lepiej sprawdzi się monolog? Umiejętne połączenie obydwu środków wyrazu pomoże osobie czytającej odkryć różne warstwy opowieści, a także pozwoli na interpretację i współodczuwanie.

Przykład

Niżej zamieszczamy dwie wersje fragmentu książki „[Søstre](#)”. Mariangeli Di Fiore. Druga wersja powstała po uwzględnieniu uwag przekazanych w trakcie pracy nad książką. Książka opisuje przeżycia Cathrine Trønnes Lie podczas ataku terrorysty na wyspie Utøya w 2011 roku. Cathrine została kilkakrotnie postrzelona i ledwo uszła z życiem, lecz jej młodsza siostra niestety zginęła. W cytowanym fragmencie opisane są wydarzenia tuż przed pierwszym kontaktem Cathrine z terrorystą. Pierwsza wersja to wczesny szkic. Drugą autorka dopracowała po otrzymaniu uwag zgodnie z zasadami modelu „Książki dla każdego”. W drugiej wersji osoba czytająca może własnymi zmysłami niemal zobaczyć, usłyszeć i poczuć to, co Cathrine na chwilę przed atakiem. Sposób łamania wierszy oraz użycie pauz to środki, które również wpływają na wrażenia z lektury.

Wczesny szkic:

“

Najpierw myślałam, że ktoś strzela petardami. Straszliwy hałas rozległ się kilka razy gdzieś na zewnątrz. Jakiś głupi żart! Co za idiota wpadł na ten pomysł? Nagle ogarnęło mnie złe przeczucie.

Poczułam, że coś jest nie tak. Julie i ja próbowaliśmy wyjść z namiotu, ale strażnik z krótkofalówką kazał nam wrócić. ‘Zostańcie w namiotach, wszyscy’ - krzyczał. Ale nie mogliśmy tak po prostu siedzieć w namiocie, nie wiedząc, co się dzieje, więc po chwili wyszliśmy znowu. Zobaczyliśmy ludzi zbierających się na trawie poniżej namiotów i postanowiliśmy do nich zejść.

”

Druga wersja:

“

Nagły, ostry huk przerwał ciszę.

Co to było? Petarda?

– Co to za hałas? – spojrzałam na Julie.

– Nie wiem. Może próbują uruchomić prom?

Potem znów rozległ się ten odgłos.

Spojrzałyśmy na siebie znowu.

Jeszcze potężniejsze uderzenia rozbrzmiewały raz po raz.

To chyba petardy?

– W takim razie to jakiś głupi żart! – powiedziała Julie.

– Właśnie, co to za idiota wpadł na ten pomysł? – odpowiedziałam.

Nagle ogarnęło mnie złe przeczucie.

Poczułam, że coś jest bardzo nie tak.

Obie z Julie chciałyśmy wyjść na zewnątrz.

Jakiś strażnik z krótkofalówką kazał nam wrócić.

– Zostańcie w namiotach, wszyscy! – krzyczał.

Ale nie mogliśmy tam siedzieć, nie wiedząc, co się stało,

więc wyszliśmy z namiotu.

Niektórzy zebrali się niżej na trawie między obozem a kawiarnią.

Postanowiliśmy do nich dołączyć.

”

• Wewnątrz i na zewnątrz

Kolejne ważne zagadnienie to wyraźne, lecz nie łatwe do przewidzenia zaznaczenie różnicy pomiędzy tym, co główny bohater myśli, czuje i pamięta, a tym, co komunikuje na zewnątrz. Takie przeciwieństwa, jeśli zostaną dobrze skonstruowane, mogą nadać tekstowi lub rysunkowi głębi, a jednocześnie wspierać proces czytania. Osoba czytająca poznaje wewnętrzne zmagania głównego

bohatera, który niekoniecznie dzieli się tym, co wie albo czuje, ze światem zewnętrznym. Czytelnik/czytelniczka zdobywa wówczas wiedzę, której nie mają pozostali bohaterowie opowieści. Pozwala to inaczej oceniać główną postać, a także rozwija empatię.

• **Szczegółowo czy ogólnie?**

Używanie szczegółowych opisów zamiast ogólnych sprawia, że tekst jest łatwiejszy do czytania.

Jeśli utwór zawiera zbyt ogólne wyrażenia lub opisy, a zwłaszcza jeśli doświadczenie bohatera jest opisane w sposób mało konkretny, trudno jest osobie czytającej zagłębić się w lekturze – niezależnie od gatunku czy tematu opowieści. Traci wówczas możliwość odczytywania różnych znaczeń ukrytych w danej scenie. Na przykład w zdaniu: „Często smuciło ją wszystko, co było niesprawiedliwe.” emocje bohaterki opisane są bardzo ogólnie. Zdanie zawiera stwierdzenie tego, jak czuje się postać, lecz nie mówi nic o tym, w jaki sposób przejawia się to uczucie.

Konkretne opisy lepiej przedstawiają to, co się dzieje. Osoba czytająca jest w stanie poznać znaczenie i doświadczyć różnych elementów opowieści: zdarzenia, jego przyczyn, wewnętrznej reakcji głównego bohatera i działań na zewnątrz.

Jeśli coś wydarza się wiele razy, lepiej jest najpierw opisać to zdarzenie raz, używając konkretnego opisu, a następnie napisać, że się powtórzyło. Wyrażenia określające czas, takie jak „dzień później”, „po obiedzie”, „tydzień później”, „często” i „za każdym razem” mogą się sprawdzić, lecz zbyt częste ich używanie sprawia, że tekst staje się zbyt statyczny.

• **Język opisowy**

Używaj języka opisowego, za pomocą którego dokładnie pokażesz, co bohaterowie widzą, słyszą, co odczuwają węchem, smakiem czy dotykiem. Niezależnie od tego, jaki stworzysz gatunek i typ książki, również w przypadku książek ilustrowanych i komiksów, język opisowy ułatwia przedstawianie emocji. Szczegółowe opisy dźwięków, smaków, obrazów oraz tego, jak dana postać odbiera je zmysłami i jak na nie reaguje, zachęcają do utożsamiania się z bohaterami i głębszego zaangażowania się w historię.

Przykład

Ten komentarz dotyczy wczesnej wersji książki [“Den svartkledde jenta”](#) A. Audhild Solberg.

Wczesna wersja:

“

Kiedy Leo i ja spędziliśmy ze sobą noc,
on po prostu usiadł w salonie przed komputerem.
Zrozumiałam, że chciał, żebym sobie poszła.
Ledwo na mnie spojrzął, gdy wychodziłam.

”

Komentarz:

Dobrym pomysłem jest rozpoczęcie rozdziału od sceny, która przykuwa uwagę. Jednak tutaj pierwsze zdanie nawiązuje do tego, co zdarzyło się w przeszłości, a sama scena mogłaby być bardziej rozwinięta. Rozważ bardziej szczegółowy opis, aby wyraźniej pokazać emocje bohaterki poprzez to, co konkretnie odczuwa zmysłami. Może leży w łóżku, obserwując plecy Leo, który wpatruje się w komputer i wydaje z siebie jedynie ciche pomruki, gdy ona do niego mówi? Czy możemy opisać jej uczucie odrzucenia, gdy zbiera swoje ubrania i wychodzi? Czy jest jej zimno? Jakie dźwięki słyszy i zauważa? W którym momencie zdaje sobie sprawę, że „on chciał, żebym sobie poszła” i jak to na nią wpływa? Przybliż czytelnikom i czytelnikom to doświadczenie: byli przed chwilą razem, a teraz ona czuje, że musi odejść.

• Ilustracje

Wiele osób ma doświadczenie w odczytywaniu znaczeń multimedialnych opowieści w grach czy filmach animowanych. Takie osoby na początku swojej przygody z literaturą mogą chętniej wybierać książki ilustrowane jako ciekawsze i bardziej atrakcyjne wizualnie.

Na rynku wydawniczym dostępnych jest wiele książek ilustrowanych wysokiej jakości dla wszystkich grup wiekowych. Jednak fakt, że książka jest ilustrowana, nie oznacza, że jest ona wygodna do czytania dla wszystkich osób, zwłaszcza z naszych

wiodących grup docelowych. Zalecenia dotyczące projektowania uniwersalnego wyraźnie pokazują, jak istotne są style narracyjne i sposoby budowania fabuły utworu, w zapewnianiu dostępności literatury pięknej i literatury faktu dla osób z trudnościami w czytaniu. Ten aspekt jest równie ważny w przypadku książek ilustrowanych, a dotyczy zarówno samego tekstu, jak i zależności pomiędzy tekstem a ilustracjami.

Dla osób doświadczających trudności w czytaniu rysunki i obrazy są szczególnie ważnym narzędziem do rozszyfrowywania informacji. Wiele osób z trudnościami posiada już bogate doświadczenie w odczytywaniu komunikatów wyrażonych za pomocą obrazów czy symboli. Takie osoby mogą rozpoznawać zależności pomiędzy słowem a obrazem sprawniej niż osoby niedoświadczające trudności. Warto pamiętać, że niektóre osoby dorosłe z trudnościami w czytaniu mogą być zdolniejsze i bardziej zaawansowane w czytaniu literatury ilustrowanej. Tworząc wysokiej jakości książki obrazkowe dla osób dorosłych w kategorii „łatwych w czytaniu”, należy dążyć do tego, by tekst i obrazy były współzależne i tworzyły spójną, integralną całość. Jedno bez drugiego po prostu nie działa. Takie podejście daje przestrzeń dla artystycznej ekspresji i tworzenia wartościowych wizualnych opowieści.

Przykład

Środki artystycznego wyrazu, z jakich korzysta literatura wizualna, to między innymi wykorzystanie symboli, kolorów, powtórzeń i różnych wariantów tego samego motywu w obrazie. W książce obrazkowej Anny Fiske pt. „[Alt som er nytt](#)” powtórzenia i kontrastowe kolory służą do wyrażenia uczucia, jakie wywołuje przeprowadzka i pozostawienie za sobą dotychczasowego życia. Znajdują się tam między innymi dwie ilustracje pokazujące scenę w autobusie. Pierwsza przedstawia sytuację, w której główna bohaterka postrzega swoje otoczenie jako zupełnie nowe, a każda napotkana osoba jest dla niej obca. Druga ilustracja przedstawia tę samą scenę nieco później: bohaterka zadomowiła się już w nowym miejscu i rozpoznaje twarze w autobusie w drodze do pracy. Dlatego na ilustracji ludzie wokół niej są już wyraźnie widoczni.

TALL KAN VÆRE NYE, 31 FOR EKSEMPEL.
BUSS 31 TIL DEN NYE JOBBEN.
DEN KJØRER NYE VEIER,
MED NYE MENNESKER,
NYE ØYNE, MANGE ØYNE.
ALT FOR MANGE ØYNE.

ØYNE MINE SER UT,
SER BILER, MENNESKER, FUGLER.
ALLE ER PÅ VEI ET STED, JEG OGSÅ.

NÅ MØTER JEG ØYNE TIL DE ANDRE PÅ BUSS 31.
HUN I RØD KÅPE HAR JEG SETT FØR,
VI NIKKER TIL HVERANDRE.
HAN MED RØDT SKJEGG MØTER JEG NESTEN HVER DAG.
MEN VI NIKKER IKKE.

JEG NIKKER HELLER IKKE TIL HUN MED DE TRISTE ØYNE,
SOM SIKKERT BARE ER TRØTT.
MEN DE ER HER, GJØR STARTEN PÅ DAGEN LIK DEN I GÅR
OG DAGEN FØR DET IGJEN. DET LIKER JEG.
JEG ER HER, HER ER JEG!

• Ilustracje i styl odpowiednie do wieku

Upewnij się, że styl artystyczny i same ilustracje w książce są odpowiednie dla osób dorosłych. Jeśli treść książki obrazkowej została stworzona dla dorosłych czytelniczek i czytelników lub dla wszystkich grup wiekowych, ale jej ilustracje zbyt kojarzą się z utworami dla dzieci, książka nie dotrze do potencjalnych odbiorców. Choć może się to wydawać oczywiste, jednak wiele książek, w których ważnym elementem są ilustracje, nie cieszy się dużym zainteresowaniem, ponieważ ich strona wizualna nie została dobrze przemyślana i dopracowana.

Przykład

Książka obrazkowa „[Gullkatt](#)” autorstwa Kaia Dale Nyhus to pozycja dla wszystkich grup wiekowych. Opowiada o samotności, tęsknocie za byciem w związku i niespełnionych oczekiwaniach. Kiedy jesteśmy samotni, wydaje nam się, że wszyscy inni kogoś mają, i o tym również opowiada ta książka. Główna postać zastanawia się, czy jej samotne życie stanie się lepsze, jeśli pojawi się w nim kot. Ta poetycka i zabawna książka pokazuje przeżycia głównej postaci za pomocą obrazów oraz krótkich wierszy, konkretnych i łatwych do odczytania. Ilustracje są subtelne i pozostawiają odbiorcom wiele miejsca na interpretację, na przykład nie ujawniając wieku ani płci głównej postaci. Może to być dziewczynka, chłopiec, a nawet osoba dorosła. Styl ilustracji i nastrój tekstu zręcznie ze sobą współbrzmiewają, tworząc uroczą książkę obrazkową dla dzieci, młodzieży i dorosłych, podejmującą temat oczekiwań i rozczarowań, nadziei i miłości.

“

Każdy kogoś ma.
Kogoś do przytulania.
Kogoś, z kim można zjeść kolację.
Kogoś, komu można powierzyć tajemnicę.
Kogoś, z kim można przejść przez cmentarz w środku nocy.
Kogoś, dla kogo można wydzierać czapkę.
Kogoś, z kim można jabłka kraść.
Kogoś, kto czeka w domu.
Ja też kogoś chcę.
Chcę kota.

”

• Współpraca

Gdy w tworzenie książki obrazkowej, komiksu lub powieści graficznej zaangażowani są pisarze i ilustratorzy, zalecamy, aby ścisła współpraca pomiędzy ilustratorem/ilustratorką rozpoczęła się już na wczesnym etapie procesu projektowania.

Ważne jest, aby styl ilustracji był odpowiedni dla osób dorosłych. Pisarz/pisarka oraz ilustrator/ilustratorka razem uzgadniają wspólny cel i decydują, kto weźmie odpowiedzialność za kolejne elementy utworu, w miarę ich powstawania. Ilustrator/ilustratorka upewnia się, które części historii można lepiej opowiedzieć obrazami niż za pomocą słów. Należy także zaplanować zależności i interakcje pomiędzy tekstem a ilustracją.

Nawet jeśli dany projekt wydawniczy inicjuje pisarz/pisarka, musi założyć, że będą się w nim pojawiać różne zmiany. Jest to szczególnie istotne w przypadku osób, dla których tworzenie literatury wizualnej jest nowym doświadczeniem. Tekst często bywa skracany i zmieniany we współpracy z osobą odpowiedzialną za ilustracje. Zarówno pisarki/pisarze, jak i ilustratorzy/ilustratorzy muszą wykazywać się otwartością na zmiany w stosowaniu obu artystycznych form wyrazu. Potrzeba skrócenia tekstu w miejscach, w których obrazy sprawdzają się lepiej, oznacza również możliwość wykorzystania tekstu w inny sposób. Takie podejście pomaga stale badać i odkrywać różne sposoby na interakcje pomiędzy tekstem a obrazem, daje także osobie czytającej więcej przestrzeni do interpretacji.

• Scenorys oraz interakcje między tekstem a obrazem

Ważnym zadaniem w czasie tworzenia książki obrazkowej, komiksu lub powieści graficznej jest znalezienie równowagi pomiędzy tym, co zostanie wyrażone za pomocą tekstu, a co poprzez obrazy, i jak będzie się rozwijać relacja pomiędzy obydwojema środkami wyrazu. Na tym etapie prac warto stworzyć scenorys (ang. *storyboard*), czyli wstępny projekt utworu wizualnego, zawierający szkice przyszłych stron (plansz) i scen (kadrów). W ten sposób można testować różne rozwiązania graficzne i stopniowo dopracowywać rytm oraz klimat opowieści.

Scenorys pomaga w ustaleniach, które elementy w danej historii powinny być narysowane, a które opisane za pomocą tekstu. Może się również przydać przy podejmowaniu decyzji o miejscach, w których częścią ilustracji będzie tekst, np. w wewnętrznych monologach, dialogach lub dymkach z dodatkowymi informacjami. Zastanów się, jak będą zbudowane plansze. Czy będą się składać z wielu mniejszych kadrów czy jednej rozbudowanej ilustracji? Czy będą zawierać dużo szczegółów, czy raczej niewiele? Czy rysunki będą bardziej dynamiczne i konkretne, czy subtelne i otwarte? Wykorzystanie ilustracji jako środka wyrazu pozwala zarówno przyspieszyć czas, jak i go spowolnić, zatrzymać chwilę i rozciągnąć ją w czasie. Czy elementy kompozycji użyte w przejściach pomiędzy

planszami będą dobrze wykorzystane? Czy treści wyrażone za pomocą obrazów korespondują z tymi opisanymi w tekście? Czy zastosowana kolorystyka wzbogaca doświadczenie czytania?

Scenorys to najważniejsze narzędzie do sprawdzenia, w jaki sposób można wykorzystać potencjał różnych technik wizualnych, rodzajów ekspresji i pomysłów twórców. Jednak, co podkreślamy w naszych zaleceniach dotyczących narracji, nie powinno się dodawać do fabuły niepotrzebnych treści oraz konkurujących ze sobą wątków opowieści. Zbyt wiele informacji zawartych zarówno w tekście, jak i w obrazie, utrudnia czytanie.

W tej niezwykle szerokiej gamie decyzji artystycznych do podjęcia, dwie wydają się szczególnie ważne. Postacie powinny być przedstawiane w taki sposób, żeby można było je łatwo rozróżnić, i muszą być wyraźnie rozpoznawalne. Ta sama zasada obowiązuje w odniesieniu do każdej sceny stanowiącej część uniwersalnie zaprojektowanej książki. Osoba czytająca musi wiedzieć, kiedy dana scena się zaczyna i kiedy kończy, oraz w którym momencie następuje przejście do następnej. Narysowanie każdej sceny w osobnym kadrze sprawi, że takie przejścia będą dobrze widoczne i zrozumiałe dla osób czytających. Staranny dobór miejsc i sposobów na rozmieszczenie tekstu w kadrach i na planszach ma również duży wpływ na odbiór dzieła.

• Komiksy i powieści graficzne

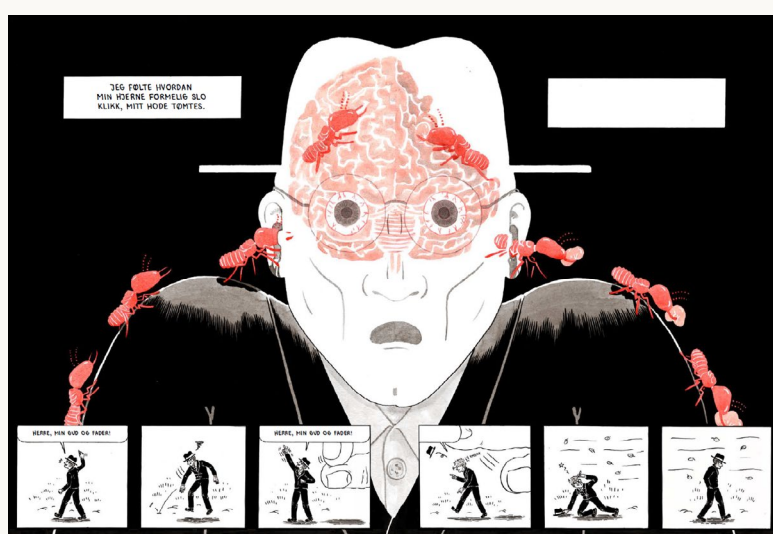
W przypadku komiksów i powieści graficznych ważne jest, by w jak największym stopniu ograniczyć wykorzystanie tekstu i skupić się na opowiedzeniu historii za pomocą obrazów. Scenorys ma tu kluczowe znaczenie dla znalezienia właściwego tempa narracji.

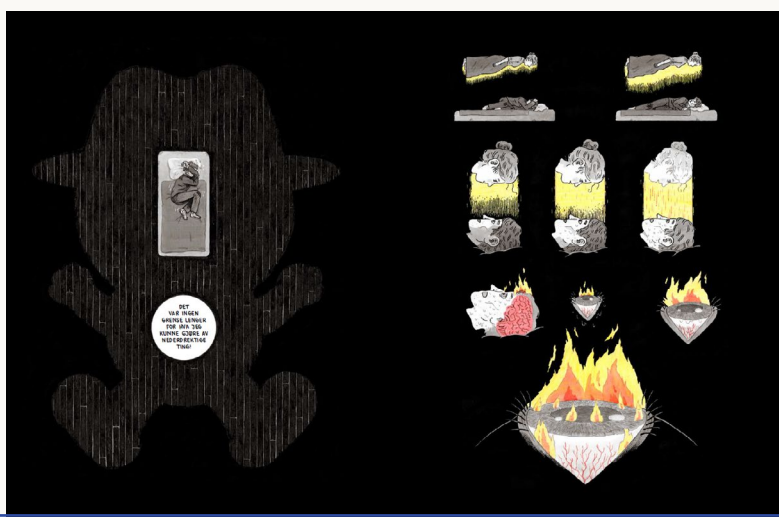
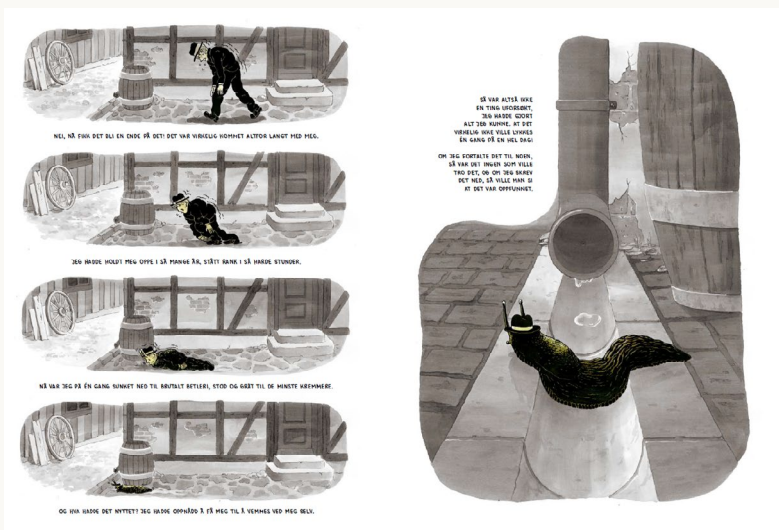
Należy dać obrazom dużo przestrzeni. Nie powinno się umieszczać na planszy zbyt wielu konkurujących ze sobą elementów. Nowy rozdział czy dłuższa scena powinna się zaczynać na nowej planszy. Używaj pól tekstowych z dodatkowymi informacjami, aby ułatwić orientację w miejscu i czasie historii. Zastanów się: które części fabuły można przedstawić za pomocą scen akcji? Gdzie lepiej sprawdzi się dialog, a gdzie monolog wewnętrzny?

Kolejność oglądania rysunków i odczytywania tekstu powinna być dla osób czytających zrozumiała. Przemyśl rozmieszczenie poszczególnych elementów. Jeśli używasz dymków, które z nich powinny być odczytane w pierwszej kolejności? Do jakiej postaci należy ten konkretny dymek? Jeśli nie jest to oczywiste, czytanie sprawi trudność każdemu, a zwłaszcza osobom z trudnościami, które będą musiały włożyć większy wysiłek w rozszyfrowanie, o co chodzi w tej historii.

Przykład

W graficznej adaptacji klasycznej powieści Knuta Hamsuna „Głód”, stworzonej przez Martina Ernstsena, treść została przedstawiona przede wszystkim za pomocą ilustracji, z użyciem tekstu ograniczonym do minimum. Kadry w odcieniach sepii przenoszą osoby czytające do świata pod koniec XIX wieku, a wizualne metafory oddają emocje głównego bohatera. W projekcie graficznym książki zastosowano plansze o różnorodnym charakterze: część zawiera duże hipnotyzujące obrazy, inne składają się z mniejszych kadrów wykorzystujących powtórzenia, aby w sugestywny sposób pokazać powolny, nieuchronny upadek głównego bohatera.

• Przemian do interpretacji i wspóttworzenia

Przystępne opowiadanie historii nie wyklucza możliwości interpretowania jej na rózne sposoby. Upewnij się, że będące częścią fabuły problemy lub dylematy egzystencjalne są przedstawione w taki sposób, by zachęcić osoby czytające do współodczuwania i refleksji.

Po raz kolejny przypominamy: tekst w utworach łatwych w czytaniu powinien być łatwiejszy do odczytania, lecz nie uproszczony. Osoby dorosłe w każdym wieku bardziej angażują się w opowieść, jeśli zawiera ona niuanse i daje przestrzeń do interpretacji. Historia, która zaprasza osoby czytające do uczestnictwa i współtworzenia poprzez różne sposoby jej odczytywania, zapewnia im bogactwo doznań i doświadczeń czytelniczych.

Ta równowaga jest bardzo istotna. W „książce dla każdego” pomysł artystyczny powinien uwzględniać przestrzeń do interpretacji i współtworzenia przez osoby czytające, dając im możliwość wykorzystania ich własnych doświadczeń życiowych i zaangażowania emocji. Powinien też zapraszać do refleksji i intelektualnych rozważań.

• **Zalecenia narracyjne dla kategorii „łatwe w rozumieniu”**

Zalecenia dla kategorii utworów literackich łatwych do zrozumienia w znacznej mierze pokrywają się z tymi, które dotyczą dzieł łatwych w czytaniu, jednak z pewnymi wyjątkami.

• **Tematyka**

Dla większości potencjalnych czytelniczek i czytelników książek z kategorii „łatwych w rozumieniu” nie ma zbyt wielu pozycji do przeczytania. Takie osoby rzadko dostają książkę, która odzwierciedlałaby ich sytuację życiową. Różne tematy są ważne i mile widziane, warto jednak uwzględnić w treści problemy, które są rozpoznawalne dla tej grupy docelowej. Na przykład dorośli z niepełnosprawnością rozwojową często mają kłopot ze znalezieniem książki, która opowiada o życiu zawodowym, miłości i relacjach z innymi w sposób przypominający ich życie.

Z kolei dla osób z demencją nie ma książek o starzeniu się i emocjach, jakie się z tym wiążą. Ważne jest, by temat nie był zbyt „dziecinny”. Osoby dorosłe z trudnościami poznawczymi, chociaż mierzą się z wyzwaniem intelektualnymi, jednak dziećmi nie są.

Autorki i autorzy utworów z kategorii „łatwych w rozumieniu” często mają tendencję do pisania o smutnych sprawach i przygnębiających sytuacjach życiowych. Bardzo ważne jest, aby osoby z trudnościami poznawczymi mogły poczytać o takich tematach jak szczęście, miłość, marzenia, opisanych w pozytywny sposób i z poczuciem humoru. Pisanie utworów łatwych w rozumieniu, które odzwierciedlają sytuację życiową potencjalnych czytelniczek i czytelników, nie oznacza jednak, że twórca ogranicza swoją kreatywność. Można

tworzyć wspinałe, inspirujące opowieści i wplatać w nie takie elementy fabuły, z którymi osoby czytające z trudnościami poznawczymi mogą się identyfikować.

• **Przejrzystość**

Osoba czytająca utwór łatwy w rozumieniu musi z łatwością, bez przeszkód zrozumieć, co oznacza konkretna scena. Nie może być w tekście zbyt wielu warstw stwarzających różne możliwości interpretacji. Związek pomiędzy tym, co jest opisane w książce, a tym, co zostaje przekazane osobom czytającym, i co mają one „wynieść” z lektury, powinien być przejrzysty. Nie oznacza to jednak, że należy zrezygnować z artystycznej ekspresji. Należy też unikać „szkolnego” podejścia polegającego na tendencji do objaśniania tego, co się wydarza. Wspomniane przez nas wcześniej zalecenie „Pokazuj, nie opowiadaj” dotyczy również tworzenia utworów łatwych w rozumieniu.

• **Konsekwencja**

Pisz tak, by ułatwić osobie czytającej zrozumienie, kto co robi i dlaczego. Jakie są przyczyny opisywanych zdarzeń? Czytelnik/czytelniczka nie może się zastanawiać, co się właśnie wydarzyło i kto był w to zamieszany.

• **Postacie**

Upewnij się, że nie ma w książce zbyt wielu postaci. Dla osób z trudnościami poznawczymi dużym wyzwaniem jest śledzenie losów wielu postaci lub podążanie za wieloma wątkami w opowieści. Pomocne mogą być powtórzenia, jeśli się je zastosuje w twórczy sposób. Warto na przykład powtarzać imię postaci lub przypominać o zdarzeniu, w którym ta postać uczestniczy, by zapobiegać pogubieniu się w fabule.

• **Emocje**

To, co właśnie odczuwa dana postać, powinno być łatwe do rozpoznania. Zbyt wiele skomplikowanych emocji może wprowadzać zamieszanie. Nie oznacza to jednak, że tekst lub ilustracje nie mogą przekazywać bardziej złożonych uczuć. Warto przedstawiać sytuacje, w których bohaterowie przeżywają różnorodne emocje, natomiast zrozumienie tego, co w danej chwili czuje postać, nie powinno sprawiać trudności. Celem jest stworzenie przekazu, który osoba z wyzwaniami poznawczymi poczuje i zrozumie.

• **Ilustracje**

Odpowiednie do wieku czytelniczki/czytelnika ilustracje są ważne bez względu na kategorię książki. Zbyt często w książkach obrazkowych dla osób z trudnościami poznawczymi zamieszcza się zbyt dziecinne obrazki. Nie przemawiają one do

osób dorosłych w angażujący sposób, nie zachęcają do refleksji i nie przekazują znaczących treści. Książki „łatwe w rozumieniu” przeznaczone są dla kilku bardzo różnych wiodących grup docelowych, dlatego ilustracje powinny być nie tylko dostosowane do wieku, ale też odpowiadać cechom i potrzebom osób z danej grupy. Szata graficzna może rozwijać treść zawartą w tekście i podkreślać atmosferę utworu. Obrazy nie powinny jednak podważać znaczenia przekazu tekstowego ani zawierać dodatkowych znaczeń, które mogłyby utrudniać osobom czytającym odczytywanie (rozszyfrowywanie) tekstu.

Niektóre osoby w spektrum autyzmu mogą odczuwać konfuzję lub irytację, gdy oglądają obrazy, na których pokazana jest tylko część osoby lub rzeczy. Warto dobrze poznać grupę docelową, dla której przede wszystkim będzie przeznaczona projektowana książka.

• **Przestrzeń do interpretacji i współtworzenia**

W przeciwieństwie do utworów łatwych w czytaniu, książki łatwe w rozumieniu nie powinny oferować zbyt dużej przestrzeni do interpretacji. Warto pozostawić trochę miejsca, ale możliwości nie powinno być zbyt wiele i nie mogą one być zbyt złożone, w przeciwnym razie osoba czytająca mogłaby w ogóle nie zrozumieć tekstu. Nadal jednak powinno się pozwolić czytelnikom/czytelniczkom zaangażować się i interpretować treść na własnych warunkach.

2.4. Etap 3: Słownictwo i edycja językowa tekstu

Ze względu na różnice językowe, niezbędne może być opracowanie odrębnych wskazówek dla poszczególnych krajów lub języków. Warto współpracować z organizacjami pracującymi z wiodącą grupą docelową dla każdego projektu, aby lepiej zrozumieć wyzwania związane ze słownictwem, ponieważ w różnych językach będą one inne.

Dla większości autorów i autorek pisanie pierwszej wersji tekstu i redakcja tekstu ostatecznego to dwie różne rzeczy. Dlatego tworząc książkę uniwersalnie projektowaną, warto od samego początku pisanie sugerować się zaleceniami dotyczącymi słownictwa, tak aby język utworu możliwie najdokładniej odzwierciedlał sytuację i potrzeby osób z wiodącej grupy docelowej. Kolejnym etapem będzie sprawdzenie, dostosowanie i poprawienie słownictwa podczas prac redakcyjnych. Każdy autor/autorka ma własny styl pisarski i sposoby na uwzględnienie perspektywy osób, do których przede wszystkim kieruje

swoje dzieło. Zdecydowanie sugerujemy jednak, by zapoznać się z zaleceniami językowymi przed rozpoczęciem pracy i wdrożyć je na wczesnym jej etapie.

Przede wszystkim doradzamy autorkom i autorom wypracowanie równowagi pomiędzy naturalnym językiem literackim a językiem włączającym, uwzględniającym potrzebę jak największej liczby osób. Ważne jest również, aby przestrzeganie zasad nie spowodowało uszczerbku w indywidualnym stylu literackim i artystycznym. Należy pamiętać, że celem pracy nad uniwersalnie projektowaną książką jest ułatwienie odczytywania (rozszyfrowywania) treści oraz dostarczenie osobom z trudnościami ciekawej, estetycznej, angażującej i inspirującej lektury.

Przykład

Poniżej zamieszczamy komentarz dotyczący wczesnej wersji książki „OG” Veroniki Salinas. Wiodącą grupą docelową tej książki są osoby dorosłe i młode dorosłe uczące się języka norweskiego jako obcego. Książka powinna być napisana językiem przystępnym, lecz zróżnicowanym pod względem tematyki i słownictwa.

Wczesna wersja:

“

Nauczycielka mówi, że musimy pomyśleć o tym, jak nauczyliśmy się języka ojczystego.

Nie zaczynaliśmy od gramatyki i ortografii,
lecz naśladowaliśmy to, co słyszeliśmy dookoła.

„Najpierw skup się na wymowie” – mówi.

Powtarzam wszystkie dźwięki, które słyszę.

Powtarzam je w głowie.

Raz za razem.

”

Komentarz:

Prosimy o uproszczenie języka. Pokaż tę scenę w sposób bardziej bezpośredni. Staraj się zaangażować osobę czytającą i sprawić, by identyfikowała się z narratorem.

Na przykład: „Pomyśl o tym, jak nauczyłeś się języka ojczystego – mówi nauczycielka”.

W pierwszych trzech wierszach występuje nagromadzenie spółgłosek i są one zbyt trudne do odczytania. Spróbuj przekształcić ten tekst, by był lekki i bardziej czytelny. Pisz w czasie teraźniejszym, by przybliżyć osobom czytającym „tu i teraz”. Być może warto zrezygnować ze zdania „Nie zaczynaliśmy od gramatyki i ortografii” i skupić się bardziej na samej scenie. Nie używaj zaimka „to”, tylko napisz konkretnie, co masz na myśli, wtedy tekst będzie łatwiejszy do odczytania.

Ostateczna wersja:

- Pomyśl o tym, jak nauczyłeś się języka ojczystego – mówi nauczycielka.
- Naśladujemy dźwięki, które nas otaczają.
- Najpierw skup się na wymowie – mówi.
- Powtarzam wszystkie dźwięki, które słyszę wokół siebie.
- Powtarzam słowa w głowie.
- Raz za razem.

Zalecenia językowe dla kategorii „łatwe w czytaniu”

• Czas

Pisanie w czasie teraźniejszym jest często bardziej korzystne z punktu widzenia osoby z trudnościami w czytaniu. Czas teraźniejszy ma tę zaletę, że pokazuje sceny w sposób bardziej naturalny, jedną za drugą, w miarę jak rozgrywa się historia. Ponadto struktura zdania w czasie przeszłym jest często bardziej złożona. Wybór czasu teraźniejszego należy rozważyć na wczesnym etapie pisania.

• Strona czynna i strona bierna

Tekst wykorzystujący stronę czynną czasownika zamiast strony biernej jest łatwiejszy dla osoby, która ma trudności z odczytywaniem tekstu pisanego. Na przykład w zdaniu „Chłopiec kopnął piłkę” (strona czynna) jest mniej słów i liter do odczytania niż w tym samym zdaniu, ale z czasownikiem w stronie biernej: „Piłka została kopnięta przez chłopca”. Ponadto zdania wykorzystujące stronę czynną tworzą bardziej dynamiczne opisy.

• Słowa złożone

Unikaj długich, złożonych słów, ponieważ są one trudne do odczytania. Pamiętaj jednak, że wiele osób dorosłych z trudnościami w czytaniu uczy się rozpoznawać powszechnie występujące słowa. Dlatego jeśli musisz wybrać między krótszym słowem, które nie jest często używane, a dłuższym, które jest bardziej powszechne, wybierz słowo popularne zamiast krótszego.

• Słowa trudne

Nie używaj trudnych, mało znanych słów i wyrażeń. Jeśli to możliwe, unikaj słów pochodzących z obcych języków. Jeśli użycie trudnego, nieznanego słowa jest uzasadnione, wyjaśnij jego znaczenie od razu, gdy wprowadzisz je do tekstu. Im częściej dane słowo pojawia się w tekście, tym łatwiej będzie osobie czytającej je odczytać. Dlatego korzystne jest stosowanie powtórzeń, należy jednak zachować równowagę, by tekst nie stał się zbyt statyczny.

• Nagromadzenie spółgłosek

W niektórych wyrazach, zarówno długich, jak i krótkich, spotykamy się czasem z nagromadzeniem spółgłosek. Gdy kilka spółgłosek kumuluje się obok siebie w środku wyrazu, trudniej jest odczytać całe słowo. Wyrazy, w których spółgłoski i samogłoski są ze sobą wymieszane, są łatwiejsze do odczytania.

• Zaimki

Osoby z trudnościami często czytają wolniej niż pozostali czytelnicy i czytelniczki. Ponadto odczytywanie trudnych słów lub konieczność powrotu do wcześniej przeczytanych części tekstu w celu ponownego odczytania jakiejś informacji utrudnia im orientację w tekście. Zaimki zastępujące wcześniej użyte słowa mogą być zatem przeszkodą dla osób czytających. Zwróć uwagę na takie zaimki jak: „to”, „ten”, „tamten”, „jej” czy „jego” i używaj ich ostrożnie. Powtórzenie słowa, które zastępuje zaimek odnoszący się do jakiejś osoby, rzeczy lub wydarzenia, jest często lepszym rozwiązaniem.

Przykład

Porównaj fragment: „Marta mieszkała w wielkim, żółtym domu. Był on dla niej za duży. Czuła, że za chwilę on ją pochłonie.” z następującym: „Marta mieszkała w wielkim, żółtym domu. Dom był dla niej za duży. Marta czuła, że ten dom za chwilę ją pochłonie.”

• **Metafory, kolokwializmy**

Warto pamiętać, że różne metafory oraz słowa i wyrażenia z języka potocznego nie są powszechnie znane lub mogą być nieodpowiednie dla niektórych grup. Zastanów się, jakich wyrażeń mogłyby używać osoby z wiodącej grupy docelowej w danym projekcie i w jaki sposób właściwie je stosować. Kolokwializmy często występują w specyficznym rodzaju języka (np. w slangu) i ich rozumienie zależy od znajomości kontekstu. Dlatego wyrażenia kolokwialne nie mają większego sensu, gdy ich części składowe czyta się dosłownie. Metafory również są powiązane z kulturą i mogą być trudne do zrozumienia dla osób czytających w nowym dla siebie języku.

• **Cytaty**

Wyżej omówiona zasada dotyczy również cytatów językowych lub odniesień do dzieł pochodzących z danej kultury. Warto dobrze poznać wiodącą grupę docelową, aby świadomie dobrać cytaty i umiejętnie ich używać. Pamiętaj o cytatach i odniesieniach zarówno w tekście pisanym, jak i w ilustracjach czy powieściach graficznych. Gdy zdecydujesz się użyć cytatu, rozważ jego wyjaśnienie.

• **Zdania złożone**

Unikaj długich zdań, zwłaszcza zdań złożonych. Osoby z trudnościami w czytaniu koncentrują się na tym, by poprawnie odczytać tekst. Używanie zdań ze skomplikowaną strukturą, składającą się ze zdania nadrzędnego i zdań podrzędnych, zakłóca proces czytania, a ważne informacje w tekście mogą zostać pominięte. Długie zdania są trudne, nawet jeśli składają się w większości z krótkich wyrazów. Jeśli wiele krótkich słów występuje w rzędzie obok siebie, tekst staje się trudny do odczytania. Lepiej jest budować zdania w taki sposób, by słowa dłuższe i słowa krótsze były ze sobą wymieszane. Tekst zawierający wiele krótkich zdań z rzędu jest również wymagający i mało przyjemny, gdyż brzmi jak rytm staccato.

• **Płynność czytania**

Zdanie powinno zawierać zarówno dłuższe, jak i krótsze słowa. Zalecamy budowanie tekstu w taki sposób, by znalazła się w nim kombinacja dłuższych i krótszych zdań. Taka struktura tworzy przyjemny rytm, który odpowiada przepływowi naszych myśli i naturalnej mowie. W odniesieniu do tego zjawiska używa się określenia „płynność czytania”. Tekst z dobrze dobraną płynnością wciąga osobę czytającą i umożliwia jej swobodne podążanie za fabułą i rozwojem akcji opowieści.

• **Zalecenia językowe dla kategorii „łatwe w rozumieniu”**

Większość wskazówek dotyczących kategorii „łatwe w czytaniu” można zastosować również do kategorii „łatwe w rozumieniu”. Jednak w przypadku kategorii „łatwe w rozumieniu” powinno się przestrzegać zasad bardziej rygorystycznie.

Używaj konkretnego, bezpośredniego języka, który ułatwia odczytywanie tekstu i orientowanie się w tym, co się dzieje. Słowa wielokrotnie powtarzane i słowa powszechnie znane mogą być pomocne, ale upewnij się, że używasz ich jako elementów literackiej wypowiedzi.

W przypadku książek dla osób z demencją warto skorzystać z piosenek i rytmu. Piosenki i rytm mogą pobudzić głęboko zakorzenione struktury w mózgu, co wywoła u osoby czytającej literackie przeżycie, nawet jeśli ta osoba nie rozpoznaje znaczenia poszczególnych słów. Literatura wykorzystująca rozpoznawalne elementy może pomóc w nawiązaniu kontaktu i budowaniu zaangażowania.

• **Książki obrazkowe, komiksy i powieści graficzne**

Jak wspominaliśmy w części dotyczącej narracji wizualnej, w książkach obrazkowych, komiksach i powieściach graficznych znaczna część fabuły jest przedstawiona za pomocą ilustracji. Zalecenia dotyczące języka i edycji tekstu dotyczą również tej kategorii książek, mimo że jest w nich znacznie mniej tekstu.

W przypadku uniwersalnie projektowanych komiksów i powieści graficznych powinno się odejść od tradycji nakazującej używanie tylko wielkich liter, zamiast wielkich i małych liter w wyrazach. Wyrazy napisane w całości wielkimi literami są trudniejsze do odczytania, ponieważ znacznie trudniej jest rozróżnić litery. Aby książki były przystępne dla osób z trudnościami, warto porzucić tę praktykę i stosować w wyrazach wielkie oraz małe litery. Można używać czcionek stworzonych na podstawie odręcznego pisma, by zgrać je ze stylem graficznym książki. Ważne jest, by czcionka była czytelna i żeby można było wyraźnie rozróżniać litery. Nie polecamy używania kursywy ani pogrubienia w celu zaznaczenia wybranych wyrazów słów, ponieważ może to utrudnić odczytywanie tekstu. Dobrym wyjściem może być powiększenie czcionki.

2.5. Etap 4: Projektowanie typograficzne książki

W proces projektowania książki zgodnie z modelem „Książki dla każdego” od początku do końca powinna być zaangażowana osoba pełniąca rolę doradcy literackiego. Nie osiągniemy pożądanego efektu, jeśli zasady uniwersalnego projektowania będą rygorystycznie przestrzegane w pracy nad treścią książki, ale jej projekt typograficzny nie będzie odpowiedni dla osób z trudnościami w czytaniu. Uniwersalne projektowanie wymaga ścisłej współpracy doradcy/doradczyni z osobą przygotowującą projekt graficzny i skład publikacji, a jeśli to możliwe

również z twórcą/twórczynią elementów wizualnych, dopóki książka nie będzie gotowa do druku.

Zalecenia dotyczące projektu graficznego i składu książki są bardzo podobne dla obydwu głównych kategorii książek: „łatwych w czytaniu” i „łatwych w rozumieniu”.

• **Czcionka (font)**

Istnieją specjalne czcionki zaprojektowane dla osób z dysleksją, lecz nie są one powszechnie znane. Rozpoznawalność jest dość istotnym czynnikiem ułatwiającym czytanie i powinna być brana pod uwagę w trakcie prac nad książką projektowaną uniwersalnie. Czcionki szeryfowe mogą zwiększać czytelność tekstu drukowanego, jednak nie ma badań naukowych, które by to z dużym prawdopodobieństwem potwierdzały. Tworząc uniwersalnie projektowaną książkę, należy patrzeć na projekt całościowo.

Wybierz znaną, rozpoznawalną czcionkę, która jest łatwa do odczytania i wyraźnie rozróżnia poszczególne litery. Zwróć szczególną uwagę na litery „b”, „d” i „p”, ponieważ osoby z dysleksją mają tendencję do ich mylenia. Unikaj czcionek, które są zbyt artystyczne, np. tekst pisany czcionką naśladującą pismo odręczne jest często trudny do odczytania. Wybierz wystarczająco duży rozmiar czcionki, ale nie przesadnie duży. Czytanie zbyt dużych liter również nie jest wygodne.

Poszczególne litery powinny być wyraźnie od siebie oddzielone. Wiele osób z trudnościami w czytaniu uczy się czytać pojedyncze słowa jako całość, dlatego słowa również powinny być od siebie odseparowane. Wyrazy napisane w całości wielkimi literami są trudniejsze do odczytania niż te, w których użyte są tylko małe litery.

Odstępy między literami powinny być wystarczająco duże, aby wyraźnie oddzielić od siebie litery, ale nie na tyle duże, by wpłynęło to na spójność tekstu i płynność czytania. Spacje pomiędzy wyrazami powinny być tej samej wielkości w całym tekście, a ponadto węższe niż pionowe odstępy między wierszami (interlinie).

• **Interlinia**

Upewnij się, że pomiędzy wierszami jest wystarczająco dużo miejsca. Gdy wiersze znajdują się za blisko siebie, trudniej jest w trakcie czytania je „oddzielić” i odczytać poszczególne słowa. Zadbaj o to, by osoba czytająca mogła z łatwością orientować się w tekście i szybko odnaleźć fragment, który właśnie czytała.

Dobrym punktem wyjścia jest ustawienie ok. 20% większej interlinii niż rozmiar czcionki, choć wielkość może się różnić w zależności od rodzaju używanej czcionki i zastosowanego stylu.

• Szerokość wiersza

Nie ma jednej ustalonej zasady dotyczącej szerokości wierszy. Różne są style pisania, gatunki literackie i rodzaje książek. Można przyjąć jako sugestię, że liczba znaków w wierszu nie powinna przekraczać 60-65.

Nie należy dzielić wyrazów między wierszami oraz między stronami. Zdanie powinno się zaczynać i kończyć na tej samej stronie.

• Skład chorągiewkowy

Czytając tekst, łatwiej jest przejść do następnego wiersza, jeśli tekst nie jest wyrównany do prawej strony. W książkach projektowanych uniwersalnie używa się składu typu „chorągiewka” z tekstem wyrównanym do lewej strony i nieregularną („postrzępioną”) prawą stroną bloku tekstowego. Tekst nie powinien być wyjustowany ani wyrównany do prawej strony. Przejście z jednego wiersza do drugiego powinno być naturalne i swobodne, należy unikać dzielenia wyrazów pomiędzy wierszami.

• Kolumny

Warto zrezygnować z podziału tekstu na kolumny, ponieważ taki podział utrudnia czytanie. Jeśli jednak się na niego zdecydujesz, upewnij się, że odstęp między kolumnami jest większy niż interlinie. Kolumny powinny być od siebie wyraźnie oddzielone.

• Akapit

Świadomy podział tekstu na akapity może również ułatwić osobom czytającym orientację w tekście. Dobry podział wspiera proces czytania, zapewniając przyjemne, swobodne przejścia i naturalne pauzy pomiędzy poszczególnymi akapitami. Otwarty, przestrzenny układ tekstu z krótkimi akapitami i dużą ilością światła dają osobie z trudnościami poczucie sukcesu po wykonanym zadaniu: osoba czytająca kończy jeden akapit na raz i ma krótką przerwę przed kontynuowaniem czytania.

Akapit należy zaczynać stosując podział wiersza, nie należy używać wcięć. Odstępy między akapitami powinny być większe niż interlinie.

• Rozdziały

Zalecamy stosowanie większej liczby krótkich rozdziałów. Tytuły rozdziałów można wykorzystać jako element kompozycji opowieści – warto, by były częścią artystycznej wizji autorki/autora książki. Nie należy używać tytułów, które ujawniają dalszy przebieg historii lub sugerują niepotrzebne interpretacje.

• Porządek i równowaga

Dobry projekt to porządna, przemyślana, czytelna i estetyczna kompozycja, z niewielką liczbą elementów konkurujących o uwagę osoby czytającej. Jeśli książka zawiera tekst podzielony na rozdziały, a także ilustracje, wyróżnione cytaty czy inne graficzne elementy, upewnij się, że są one równomiernie rozmieszczone i wyraźnie od siebie oddzielone.

Odstępy między tekstem a innymi elementami, takimi jak obrazy czy rysunki, są bardzo ważne. Dobra kompozycja „prowadzi” osobę czytającą po poszczególnych elementach, by zostały przeczytane i obejrzone we właściwej kolejności. Warto stosować sprawdzone zasady typografii: hierarchię elementów i świadome zagospodarowanie pustej przestrzeni (światła) na stronie, by zachować porządek i równowagę pomiędzy formą a treścią książki. Planując hierarchię, powinno się zacząć od najmniejszych elementów na stronie i stopniowo przechodzić do coraz większych.

• Kontrast

Ludzkie oko potrzebuje odpowiedniego kontrastu pomiędzy tekstem a tłem, aby poprawnie odczytać litery. Kolor tekstu powinien tworzyć wyraźny i przyjemny kontrast z kolorem tła. Wybierając kolory, warto pamiętać, że mogą one wyglądać inaczej po wydrukowaniu, dlatego dobrą praktyką jest wykonanie wydruku testowego. Nie powinno się używać kolorowego, niejednolitego tła. Jeśli jednak wybór takiego tła jest uzasadniony, należy stosować je rzadko i upewniać się, że umieszczony na nim tekst jest czytelny.

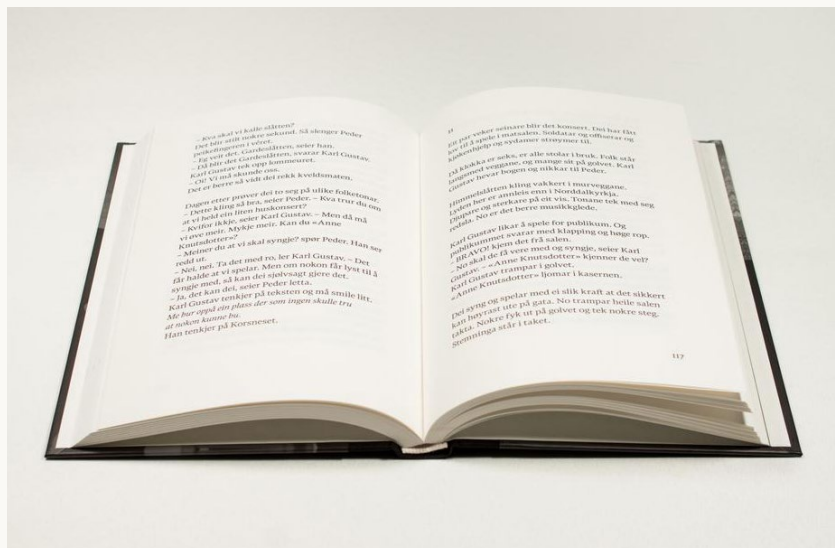
Pamiętaj o kontraście podczas pracy nad scenorysem dla książek obrazkowych, komiksów i powieści graficznych. Zaplanuj miejsca, w których można umieścić tekst, aby uzyskać odpowiedni kontrast. Nie umieszczaj tekstu na ilustrowanym lub ciemnym tle.

Czarna czcionka na białym tle jest dobrym wyborem, lecz papier powinien mieć kremowy lub żółty odcień. Śnieżnobiały papier tworzy zbyt surowy, ostry kontrast, niezbyt przyjemny dla oka w czasie czytania.

Przykład

Książka pt. „[Spelemannen frå Korsneset](#)” autorstwa Gro Nilsdatter Røsth została wydrukowana na wysokiej jakości papierze, który zapobiega przebijaniu farby drukarskiej na drugą stronę. Tekst jest wyrównany do lewej strony,

a akapity są wyraźnie od siebie oddzielone, bez wciąć w pierwszych wierszach, co zapewnia prosty, czytelny układ strony. Nie ma tu wyjustowanego, jednolitego i prostego jak cegła bloku tekstu, tekst przepływa swobodnie po prawej stronie. Wyrazy nie są podzielone między wierszami, a zdania kończą się na tej samej stronie, na której się zaczęły. Rozdziały są krótkie.

2.6. Etap 5: Publikacja

• Dystrybucja

Wiele osób z naszych wiodących grup docelowych nie czyta książek na co dzień. Inne mogły bezskutecznie starać się znaleźć odpowiednie dla siebie książki i zrezygnowały. Różne osoby nie mogą po prostu przyjść do księgarni lub biblioteki, aby wybrać książkę, którą chciałyby przeczytać.

Dlatego ważnym czynnikiem w procesie tworzenia uniwersalnie zaprojektowanej literatury jest wspieranie wydawnictw w dostarczaniu książek do miejsc, w których znajdują potencjalni czytelnicy i czytelniczki. Można to robić na różne sposoby. Jednym z nich jest zakup książek od wydawnictwa i dystrybucja w instytucjach lub organizacjach, w których spotykają się osoby z wiodących grup docelowych. Innym jest zakup dodatkowych egzemplarzy dla bibliotek i promocja książek w bibliotekach.

• Promocja

W naszym przewodniku często używamy określenia „łatwy w czytaniu” w odniesieniu do uniwersalnie zaprojektowanych książek. Nie jest to nowe wyrażenie. Stosuje się je od dawna, by opisywać różne rodzaje książek. W wielu krajach książki „łatwe w czytaniu” to książki przeznaczone dla dzieci, które uczą się czytać.

Jeśli chcemy upowszechniać uniwersalnie projektowaną literaturę dla osób dorosłych z trudnościami w czytaniu i zależy nam na tym, by zaoferować tym osobom książki wysokiej jakości pod względem artystycznym i literackim, przystępne i odpowiednie dla ich wieku, lepiej unikać terminu „łatwe w czytaniu”. Warto rozważyć używanie w celach związanych z komunikacją i promocją mniej stygmatyzujących określeń, np. „książka dla każdego”.

• Projekty czytelnicze

Gdy chcemy zachęcić osoby z naszych grup docelowych do tego, by zaczęły czytać, warto wykorzystać uniwersalnie projektowane książki w projektach czytelniczych. Jeśli wprowadzimy książki do projektu jako element działania angażującego ludzi, np. sesji czytania uczestniczącego, lub udostępnimy je w bibliotekach cyfrowych, dotarcie do tych książek i odnalezienie ich z pewnością stanie się łatwiejsze. Takie projekty czytelnicze mogą być realizowane we współpracy ze szkołami i bibliotekami. Przykładowe działania bibliotek opisujemy w rozdziale 4 naszego przewodnika.

Gdzie szukać i jak znaleźć uniwersalnie zaprojektowane książki?

3.1. Gdzie szukać książek?

3.2. Jak oceniać książki?

3.3. Jak dotrzeć do książek (kategorie
i grupy docelowe)?

3.4. Jak udostępniać i promować książki?

Gdzie szukać i jak znaleźć uniwersalnie zaprojektowane książki?

3

Zalecenia dotyczące wyszukiwania uniwersalnie zaprojektowanych książek opracowujemy po to, by ułatwić osobom doświadczającym trudności w czytaniu dotarcie do odpowiednich dla nich książek. Opisujemy, w jaki sposób bibliotekarki i bibliotekarze, a także inne osoby zainteresowane tą tematyką, mogą wyszukiwać książki, które spodobają się czytelnikom i czytelnikom. Podpowiadamy, jakie kryteria warto wziąć pod uwagę podczas wybierania książek dla różnych grup docelowych, oraz jak promować uniwersalnie projektowaną literaturę.

3.1. Gdzie szukać książek?

Wyszukiwanie książek odpowiednich dla osób z trudnościami w czytaniu jest trudnym i czasochłonnym zadaniem. Rynek wydawniczy i księgarski nieustannie się zmienia. Wydawnictwa są zakładane, sprzedawane, kupowane, łączone, likwidowane i zmieniają właścicieli. Nawiązane kontakty szybko się dezaktualizują, ponieważ osoby związane z branżą wydawniczą przenoszą się od jednego pracodawcy do drugiego lub zmienia się ich zakres obowiązków. Kluczowe jest dobre rozeznanie w sytuacji i problemach rynku książki w danym kraju. Niżej zamieszczamy listę źródeł, z których warto korzystać.

Źródła

- Zapisz się do newsletterów wydawnictw, słuchaj podcastów literackich.
- Śledź informacje o zapowiedziach i premierach książek. Czytaj katalogi wydawnicze i inne publikacje o nowościach w dziedzinie literatury.
- Korzystaj z osobistych kontaktów z ludźmi związanymi z rynkiem książki.
- Śledź wydawnictwa na Instagramie, Facebooku i TikToku.
- Jeśli jest taka możliwość, poproś o bezpłatne egzemplarze wydawanych książek.
- Sprawdzaj dodatki literackie do czasopism, np. <https://www.the-tls.co.uk/>.
- Korzystaj ze źródeł internetowych: blogów literackich, stron wydawnictw, stron z recenzjami itp.

3.2. Jak oceniać książki?

Preselekcja (te książki można odrzucić od razu)

- długie, grube książki (powyżej 200 stron), z wyjątkiem komiksów i innych książek ilustrowanych,
- podręczniki do nauki (na wszystkich poziomach nauczania),
- książki zaprojektowane w chaotyczny sposób,
- książki z długimi blokami tekstu bez odstępów,
- książki z tekstem wyrównanym do prawej strony.

Zasadniczo odrzucamy książki, które mają więcej niż 200 stron, ale jeśli książka zawiera ilustracje, czcionka jest łatwa do odczytania, a kompozycja uporządkowana, czytelna i z dużą ilością światła, to można taką książkę pozostawić do dalszego badania.

Przykład

Niżej zamieszczamy przykład książki o chaotycznej kompozycji, w której zbyt wiele elementów konkuruje ze sobą na tym samym poziomie hierarchii ważności. Ponadto tekst jest umieszczony na kolorowym tle i nie został zapewniony odpowiedni kontrast. Jeśli takie rozwiązania typograficzne są zastosowane w całej książce, czytanie jej jest uciążliwe, a oczy szybko się męczą, „skacząc” od jednego elementu do drugiego.

Selekcja właściwa (wybór książek)

Niżej prezentujemy listę kryteriów, jakie należy uwzględnić, wybierając książki, które można zaproponować osobom z trudnościami w czytaniu.

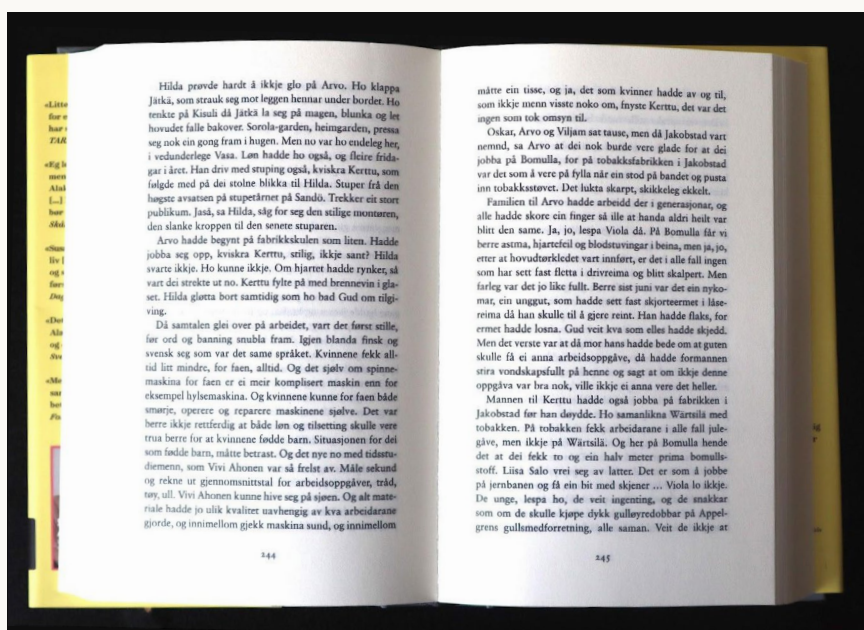
1. Typografia

- Wyrównanie tekstu do lewej strony i nieregularna („postrzępiona”) prawa strona bloku tekstowego (skład chorągiewkowy) ułatwia orientację w tekście i przechodzenie do następnego wiersza. Dla wielu osób przejście z jednego wiersza do kolejnego jest wyzwaniem, jeśli nie ma wizualnej wskazówki, która skieruje wzrok we właściwe miejsce. Chorągiewka pełni rolę takiej wskazówki.

- Otwarta, przestrzenna kompozycja z dużą ilością światła i szerokimi marginesami daje osobie czytającej możliwość zatrzymania się i czas na oddech.
- Kluczowe są zależności pomiędzy tekstem a tłem. Najlepiej sprawdza się czarna czcionka na białym tle o kremowym lub żółtym odcieniu. Ilustrowane lub kolorowe tło dla tekstu oferuje mniejszy kontrast, co sprawia, że tekst jest mniej widoczny i trudniejszy do odczytania.
- Umieszczenie tekstu w kolumnach utrudnia jego odczytywanie, ponieważ trzeba ciągle przeskakiwać wzrokiem z jednej kolumny do drugiej. Bardzo długie wiersze również mogą sprawiać kłopot, jednak nie są one powszechnie stosowane.

Przykład

Długi, jednostajny tekst bez odstępów oraz wyjustowany blok tekstu z równymi krawędziami po obu stronach utrudniają odczytywanie i rozumienie tekstu.

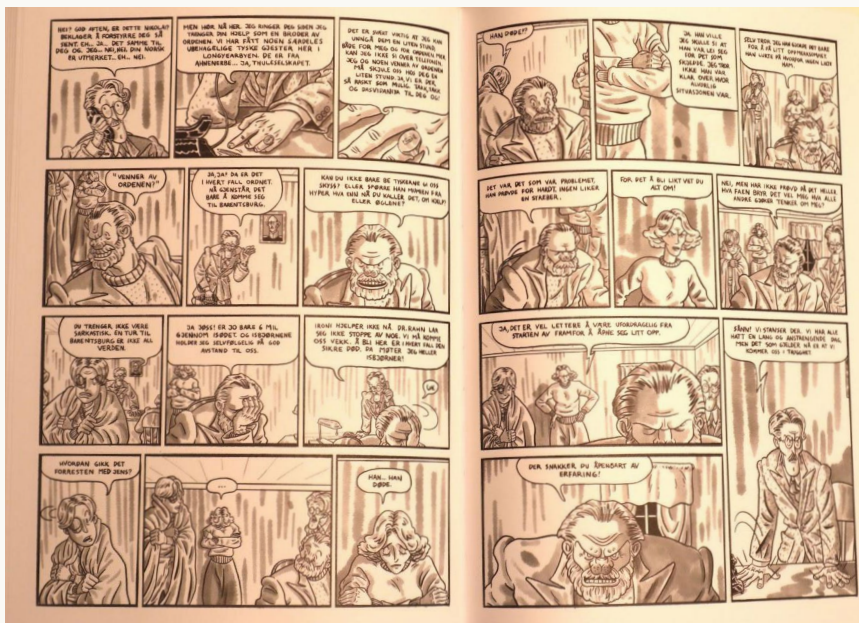
2. Czcionka (font)

- Czcionka łatwa do odczytania to taka, w której litery i wyrazy są wyraźnie od siebie oddzielone, spójne i prawidłowo rozmieszczone. W szczególności litery „g”, „p” i „b” muszą wyraźnie odróżniać się od siebie.

- Tekst napisany w całości wielkimi literami może być trudny do odczytania. Wielkie litery są często używane w komiksach, powieściach graficznych i książkach dla dzieci. Można dopuścić komiks lub powieść graficzną z tekstem napisanym wielkimi literami, jeśli bloki tekstu są małe.
- Czcionki, które naśladują pismo odręczne lub zawierają ozdobniki, nie są łatwe do odczytania.
- Różne czcionki mają różne kroje i style. Sprawdzając czcionkę, należy upewnić się, że jest ona łatwa do odczytania.
- Rozmiar czcionki nie powinien negatywnie wpływać na odczytywanie tekstu (bardzo duże czcionki utrudniają czytanie).
- Tekst napisany kursywą jest trudny do odczytania.

Przykład

Komiksy z tekstem napisanym w całości wielkimi literami mogą być trudne w czytaniu. Trudności powoduje też niewystarczająca ilość „światła” (pustej przestrzeni) na stronie. W takich przypadkach ważne jest, aby przeanalizować treść i formę książki całościowo. Jeśli kompozycja jest przejrzysta i konsekwentna, a fabuła została przedstawiona liniowo, w uporządkowany sposób, może to być argumentem przemawiającym na korzyść książki.

Przykład

Komiksy z tekstem napisanym ręcznie (lub czcionką naśladującą pismo odręczne) mogą być zbyt trudne do odczytania nawet dla osób, które nie doświadczają trudności. Niżej pokazana książka została wybrana ze względu na swoje walory artystyczne, jednak część osób może nie docenić jej wartości, jeśli nie będą w stanie odczytać i zrozumieć tekstu.

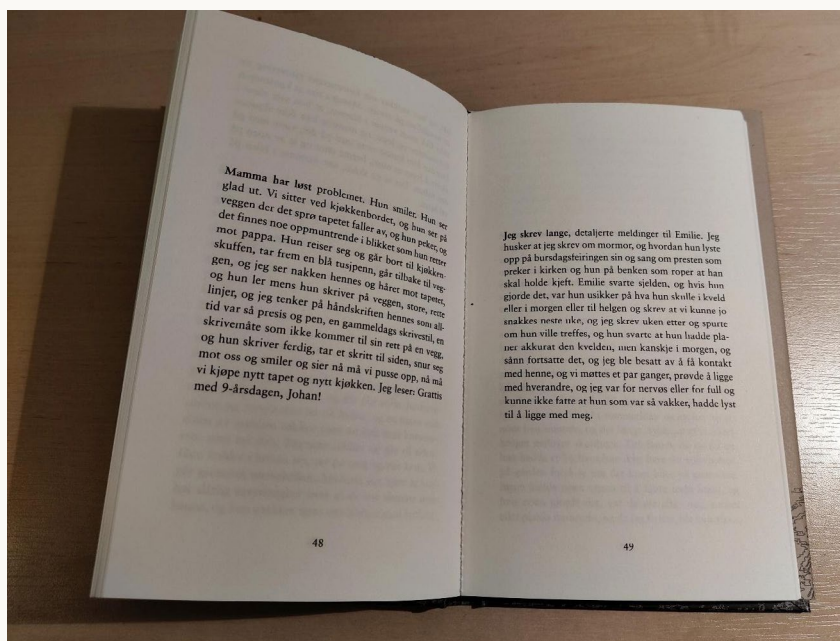
3. Język

- Długie słowa mogą być trudne do odczytania.
- Nie należy używać słów pochodzących z obcego języka (angielskich, łacińskich itp.).
- Specjalistyczne terminy lub wyrażenia mogą utrudniać odczytywanie tekstu. Jeśli ich użycie jest niezbędne ze względu na tematykę książki, powinno się wyjaśnić ich znaczenie za pierwszym razem, gdy pojawiają się w tekście.
- Nie należy używać wyrazów, w których występuje kilka spółgłosek obok siebie („nagromadzenie spółgłosek”).

- Słowa złożone z kilku wyrazów mogą być trudne do odczytania. Przykłady z języka angielskiego to: „firefighter” i „up-to-date”, a z języka polskiego to: „księgozbiór”, „rzeczpospolita” i „pracodawca”. Wyrazy złożone są powszechne w języku norweskim i niemieckim i często składają się z więcej niż dwóch pojedynczych wyrazów, np. „bussholdeplass”, „kjøleskapskuff”. Słowa złożone stanowią duże wyzwanie dla osób z trudnościami w czytaniu.
- Problemy sprawiają również za długie zdania. Jeśli osoba czytająca koncentruje się przede wszystkim na odczytywaniu poszczególnych słów, których w zdaniu jest za dużo, może nie być w stanie rozszyfrować znaczenia całego zdania. Łączenie w tekście zdań o różnej długości poprawia dynamikę czytania, lecz zdania nie powinny być zbyt długie.
- Nie powinno się stosować zdań lub wypowiedzi niekompletnych lub urwanych, ponieważ mogą one wprowadzać w błąd.
- Należy stosować interpunkcję. Niektóre utwory są pozbawione znaków przestankowych, tekst płynie w nich swobodnie, lecz trudno jest się zorientować, w którym miejscu zrobić przerwę. Interpunkcja jest ważna, np. kropki dają osobie czytającej szansę na zatrzymanie się i zrobienie sobie przerwy. Wyjątkiem jest elipsa, czyli pominięcie jakiejś części zdania, w języku polskim często zaznaczane za pomocą wielokropka lub myślnika. Używanie w tekście elipsy może wprowadzać w błąd.
- Warto wprowadzać dialogi i stosować w tekście język potoczny, który jest bardziej przystępny i ułatwia czytanie.

Przykład

Książka na poniższym zdjęciu na pierwszy rzut oka może wydawać się obiecująca: ma niewiele tekstu i dużo światła. Jednak zdania są rozciągnięte niemal na całej długości strony, przez co tekst jest bardzo trudny do zrozumienia. Trzeba się zastanawiać, co było napisane na początku, i jak to połączyć z innymi informacjami zawartymi w tym jednym długim zdaniu.

4. Kompozycja

Duży wpływ na łatwość odczytywania tekstu ma kompozycja utworu. Jeśli fabuła jest zbyt skomplikowana lub chaotyczna, czytanie może być dużym wyzwaniem. Oceniając książkę, warto wziąć pod uwagę następujące elementy kompozycji, dzięki którym książka będzie łatwiejsza w czytaniu:

- krótkie rozdziały,
- jasny i logiczny podział na akapity,
- historia opowiedziana w porządku chronologicznym – należy unikać przeskoków w czasie lub przynajmniej wyraźnie je zaznaczać,
- jednoznacznie określony narrator (lub kilkoro narratorów) i perspektywa narradora w danym momencie,

- nieliczne postacie, które osoba czytająca może dobrze poznać i zrozumieć ich rolę w historii.
- dobrze zaplanowana struktura dramatyczna utworu, wciągająca i angażująca emocje i uwagę.

5. Ilustracje

Ilustracje powinny być dostosowane do wieku osób czytających. Zasadę tę rozumiemy jako dobór ilustracji w taki sposób, by były one odpowiednie dla osoby w danym wieku, biorąc pod uwagę rozwój fizyczny, umysłowy i dojrzałość tej osoby. Zasada ta dotyczy również doboru czcionek, projektu graficznego książki oraz innych elementów wizualnych. W przypadku książek dla dorosłych problem z dostosowaniem nie występuje zbyt często, bo „osoby dorosłe” są dość wyraźnie określoną grupą czytelniczek i czytelników, w przeciwieństwie do „dzieci i młodzieży”.

Brak spójności tekstu z obrazem jest częstym problemem występującym w książkach dla młodzieży. Jeśli ilustracje w książce przeznaczonej dla starszej młodzieży wyglądają zbyt infantylnie, może to powodować stygmatyzację tej grupy czytelników i czytelniczek lub odrzucenie książki, nawet jeśli jej treść mogłaby się im spodobać.

Czy to dobra książka?

Wartość artystyczna i literacka książki wpływa na to, jak ta książka jest oceniana, nie oznacza jednak, że zadowoli ona wszystkich, którzy ją przeczytają. Czytelniczki i czytelnicy mają różne gusta, wiedzę i doświadczenia. Wyboru książek nie należy dokonywać z punktu widzenia osoby specjalizującej się w literaturze i doświadczonej w czytaniu. Zadanie polega na ocenie, czy dana książka może być tą właściwą dla osoby z wiodącej grupy docelowej. Zadaj sobie pytania:

- Czy ta książka jest odpowiednia dla wieku osoby czytającej, biorąc pod uwagę zarówno tekst, jak i ilustracje?
- Czy angażuje już od pierwszej strony?
- Czy historia jest wciągająca?

Decyzja

Ocena książki i zdecydowanie, czy jest ona łatwa w czytaniu, czy też nie, będzie wypadkową analizy jej zalet i wad po ich starannym rozważeniu. Bardzo niewiele książek spełnia wszystkie opisane przez nas kryteria. Jednak dużo książek spełnia przynajmniej ich część. Przy podejmowaniu decyzji liczy się doświadczenie i dobra znajomość grupy docelowej. Jeśli zadanie wydaje się zbyt trudne, sugerujemy przetestowanie książek z osobami z danej grupy i poproszenie o ich opinię.

3.3. Jak dotrzeć do książek (kategorie i grupy docelowe)?

Książki „łatwe w czytaniu”

Ocena książek z myślą o osobach doświadczających trudności w czytaniu spowodowanych np. dysleksją oraz trudności ogólnych

- Należy uwzględnić wszystkie wymienione wyżej kryteria.

Ocena książek z myślą o osobach uczących się nowego języka

- Należy uwzględnić wszystkie kryteria wymienione w rozdziale 3.
- Rekomendujemy książki beletrystyczne. Osoby uczące się nowego języka mają styczność z wieloma publikacjami niebeletrystycznymi, dotyczącymi spraw praktycznych. Możliwość przeczytania dobrej, wciągającej literatury da im większą satysfakcję z nauki języka. Ponadto kontakt z literaturą piękną wywołuje u osób czytających głębokie przeżycia i uczy ważnych emocji i postaw, takich jak wsparcie, zrozumienie, szacunek i współczucie.

Książki „łatwe w rozumieniu”

Ocena książek z myślą o osobach cierpiących na demencję lub afazję

Demencja i afazja to choroby, które mogą znacznie utrudniać lub wręcz uniemożliwiać samodzielne czytanie. Zdarza się, że książkę tym osobom czyta ktoś inny, np. wolontariuszka lub wolontariusz w szpitalu czy domu opieki.

Ze względu na pogarszające się zdolności zapamiętywania i/lub wyrażania myśli, niektóre książki mogą być bardziej odpowiednie dla tych osób niż inne – mogą to być:

- książki biograficzne lub historyczne, które mogą wywoływać wspomnienia,
- książki o sprawach i rzeczach dobrze znanych, związanych z tradycją, powszechnie stosowanych,
- książki zawierające piosenki, rymowanki, bajki.

Ocena książek z myślą o osobach z zaburzeniami rozwojowymi

Grupa osób dorosłych z zaburzeniami rozwojowymi jest zróżnicowana i różne osoby mogą mieć różne trudności i doświadczenia z czytaniem. Część z nich może czytać samodzielnie, niektóre potrzebują kogoś do wspólnego czytania, a jeszcze inne – kogoś, kto będzie im czytać. Książki powinny być starannie dobrane do możliwości i potrzeb danej osoby. Wyżej omówione kryteria należy uwzględnić również w tym przypadku, ale jeszcze ważniejsza jest fabuła książki:

- unikanie kompromisów,
- niewielka liczba wyraźnie odróżniających się od siebie postaci,
- historia i szata graficzna odpowiednia dla danej osoby,

- tematyka nawiązująca do sytuacji życiowej tej osoby, np. problem lub bohater, z którym ta osoba może się utożsamić.

Inne kategorie / inne grupy docelowe

Osoby z dysfunkcją wzroku, osoby niewidome w każdym wieku, osoby potrzebujące książek z dużymi literami, książek brajlowskich, dotykowych oraz książek w języku migowym nie zostały uwzględnione w tym rozdziale, ponieważ książki dla tych grup nigdy lub prawie nigdy nie są dostępne na rynku. Zazwyczaj tworzą je i rozpowszechniają wśród konkretnych odbiorców instytucje i organizacje takie jak Leser søker bok.

3.4. Jak udostępniać i promować książki?

Strona internetowa z wyszukiwarką książek

Zalecamy stworzenie strony internetowej z wyszukiwarką książek – strony prostej, użytecznej, przyjaznej, takiej, z której mogłyby korzystać osoby z trudnościami w czytaniu. Prezentacja książek w podziale na kategorie może ułatwić tym osobom znalezienie odpowiedniej książki. Strona powinna zawierać zdjęcia okładek książek oraz – jeśli to możliwe – kilku przykładowych stron. Sprawdzenie, jak w środku wygląda książka jest często pomocne w zdecydowaniu, czy jest ona odpowiednia, czy nie.

Napisz krótką notkę o książce. Opisz, jaki jest jej temat, kto ją stworzył lub napisał i jakie jej cechy sprawiają, że jest to książka łatwa w czytaniu. Możesz również napisać, co utrudnia czytanie tej książki. Właściwości książki odnoszące się do jej przystępności dla jak największej liczby osób powinny być opisane w taki sposób, by osoba dorosła z trudnościami mogła sama podjąć decyzję, czy dana książka jest dla niej odpowiednia.

W opisie można również dodać krótką recenzję książki, ponieważ może ona zachęcić do jej przeczytania, zwłaszcza jeśli autorką lub autorem recenzji jest również osoba doświadczająca trudności w czytaniu.

Książki dla każdego: jak je wykorzystać w pracy biblioteki?

4

4.1. Osoba asystująca w czytaniu

4.2. Kluby wiedzy

4.3. Czytanie uczestniczące

4.4. Kafejki językowe

4.5. Czytanie książek dwujęzycznych

Książki dla każdego: jak je wykorzystać w pracy biblioteki?

4

W tym rozdziale przedstawiamy przykłady działań czytelniczych, edukacyjnych i animacyjnych, które można realizować w bibliotekach dla osób z trudnościami w czytaniu. Podczas takich działań można korzystać z książek projektowanych uniwersalnie, a działania mogą być również okazją do tego, by osoby uczestniczące zapoznały się z tymi książkami. Prezentowane przykłady to dobre praktyki realizowane przez partnerów projektu Książki bez granic.

4.1. Osoba asystująca w czytaniu

Osoba asystująca w czytaniu to wolontariuszka lub wolontariusz czytający na głos osobie lub grupie osób. Celem działania jest umożliwienie osobom nieczytającym kontaktu z literaturą i dzielenie się doświadczeniami z lektury. Czasami osoby asystujące tylko głośno czytają, innym razem czytanie jest połączone z rozmową na temat książki. Osoba asystująca może zaproponować, lub razem z grupą „słuchającą” wypracować, optymalny przebieg spotkania.

Korzyści ze spotkań z osobą asystującą mogą odnieść w szczególności:

- osoby przebywające w instytucjach leczniczych lub opiekuńczych,
- osoby starsze,
- osoby z demencją,
- osoby uczące się nowego języka,
- osoby z zaburzeniami psychicznymi,
- osoby z niepełnosprawnościami rozwojowymi,
- osoby przebywające w zakładach karnych.

Jak znaleźć osobę asystującą?

- Wolontariuszki i wolontariuszy można znaleźć w centrach wolontariatu i innych organizacjach społecznych.
- Działania animacyjne i czytelnicze o takim lub podobnym charakterze prowadzą niektóre biblioteki i inne instytucje gminne.
- Do osób zainteresowanych takimi działaniami można dotrzeć za pomocą mediów społecznościowych (np. na stronach lub grupach na Facebooku).
- Pełnienia roli osoby asystującej być może mogliby się podjąć emerytowani bibliotekarze/bibliotekarki, nauczyciele/nauczycielki czy młodzież (np. w czasie wakacji).

Jak znaleźć osoby, które potrzebują lub chciałyby skorzystać z pomocy osoby asystującej?

Nową usługą biblioteki mogłyby być zainteresowane osoby już korzystające z biblioteki lub ich rodziny. Sugerujemy także nawiązanie współpracy z instytucjami wspierającymi osoby z różnego rodzaju trudnościami, np. domami opieki (całodobowymi lub dziennymi), instytucjami oferującymi miejsca spotkań dla osób starszych, ośrodkami dla osób z niepełnosprawnościami rozwojowymi, placówkami medycznymi, ośrodkami pomocy dla rodzin czy zakładami karnymi.

Centra edukacyjne dla dorosłych, np. szkoły językowe, mogłyby być dobrym miejscem do prowadzenia zajęć czytelniczych z osobami uczącymi się nowego języka. Zajęcia z udziałem osób asystujących w czytaniu mogłyby być prowadzone w sposób przypominający kawiarnię językową.

Szkolenia dla osób asystujących w czytaniu

Biblioteka mogłaby zorganizować krótkie szkolenia wprowadzające lub kluby wiedzy dla osób asystujących w czytaniu. Taki kurs powinien być bezpłatny, a w jego programie powinny się znaleźć takie treści jak:

- wyszukiwanie odpowiednich książek dla osób doświadczających różnych trudności w czytaniu,
- moderowanie spotkań dla grup (kompetencje i techniki facylitacyjne),
- umiejętność głośnego czytania, w tym emisja głosu.

Raz w roku biblioteka wojewódzka lub powiatowa mogłaby zorganizować szkolenie dla osób asystujących w czytaniu jako część regularnie prowadzonych działań instrukcyjno-metodycznych i/lub edukacyjnych. W programie szkolenia lub szkoleń mogłyby się znaleźć różnorodne wykłady, rekomendacje książek, ćwiczenia głośnego czytania czy zajęcia na temat komunikacji z osobami z trudnościami w czytaniu. Ponadto takie spotkania mogłyby być okazją do wymiany doświadczeń, zadawania pytań, dzielenia się porażkami i sukcesami oraz uczenia się od siebie nawzajem.

Jak to zrobić?

- 1.** Postaraj się jak najlepiej poznać osobę lub grupę osób, dla których będziesz czytać. Jakie są ich potrzeby? Na czym polegają ich trudności w czytaniu? Jaki rodzaj literatury lubią, a jakiego nie? Jakie tematy je interesują?
- 2.** Podkreślaj, że wspólne czytanie powinno być zabawą. Czytamy po to, by przyjemnie spędzić czas, mieć chwilę relaksu, podzielić się historiami i doświadczeniami. We wspólnym czytaniu nie chodzi o ocenę, czy coś jest dobre, czy złe, ani o to, by się czegoś nauczyć. Wspólne czytanie to wspólne doświadczenie.

3. Wybierz odpowiedni tekst. Często dobrym pomysłem jest wykorzystanie książki, którą samemu się lubi lub chce się przeczytać, warto jednak wystuchać grupy i dowiedzieć się, jakie są jej potrzeby. Możesz skorzystać z tego przewodnika, aby znaleźć książkę, która będzie odpowiednia dla grupy docelowej, z którą pracujesz. Głośne czytanie powinno być radosnym, wspólnym doświadczeniem. Po każdej sesji czytania warto zapytać osobę lub grupę, czy książka się jej podobała i dlaczego (lub dlaczego nie?). Dzięki temu nauczysz się dobierać książki, które będą dla tych osób odpowiednie.
4. Znajdź dobre miejsce do czytania. Upewnij się, że wszyscy siedzą tak, by Cię dobrze widzieć i słyszeć. Jeśli czytasz dla grupy, dobrym rozwiązaniem będzie, jeśli osoby usiądą w kręgu. Upewnij się, że oświetlenie jest wystarczające i że w czytaniu nie będzie przeszkadzać hałas lub inne zakłócenia.
5. Czytaj tak wyraźnie i spokojnie, jak to możliwe. Od czasu do czasu podnoś wzrok znad książki i upewnij się, czy osoby uczestniczące Cię słuchają.
6. Możesz także robić przerwy i zadawać pytania dotyczące lektury. Pozwól uczestniczkom i uczestnikom reagować na czytany tekst bądź go komentować. Możesz także podzielić się własnymi odczuciami, upewnij się jednak, że Twój komentarz dotyczy odbioru tekstu, a nie jest jego wyjaśnieniem. Na przykład powiedz: „Ten fragment przypomina mi...” zamiast: „Kiedy ten mężczyzna to mówi, znaczy to, że...”.
7. Pozwalaj na reakcje emocjonalne, np. na śmiech. Dobrze jest razem się pośmiać lub zasmucić.
8. Jeśli rozmowa lub reakcje odbiegają od tematu książki, spokojnie nakieruj uwagę słuchających z powrotem na tekst i kontynuuj czytanie.
9. Na zakończenie zapytaj uczestniczki i uczestników spotkania o ich wrażenia z lektury. Dopytaj, czy tempo czytania było właściwe, czy może trzeba czytać spokojniej, szybciej, czy robić więcej przerw, czy mniej. Dowiedz się, czy książka się podobała i czego osoby chciałyby posłuchać następnym razem.

Przykład z Polski:

Projekt Czytacz – bibliotekarze i wolontariusze realizują sesje głośnego czytania dla osób starszych i z niepełnosprawnościami

W pilotażowym projekcie Fundacji Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego „Czytacz” biblioteki realizowały nową usługę: głośne czytanie książek osobom, które nie mogą samodzielnie czytać ani korzystać z biblioteki, ze względu na wiek, stan zdrowia lub niepełnosprawności. „Czytacze” – czyli wolontariuszki i wolontariusze lub bibliotekarki i bibliotekarze – przynosili książki do domów osób starszych lub osób z niepełnosprawnościami i czytali im na głos. Spotkania – sesje głośnego czytania – odbywały się również w szpitalach i domach pomocy społecznej. Biblioteki zachęcały też najmłodszych czytelników do głośnego czytania swoim babciom i dziadkom. W projekcie wzięło udział 5 bibliotek wyłonionych w otwartym naborze. Wiosną 2013 roku, w ciągu dwóch miesięcy odbyło się 185 spotkań. 39 osób zostało słuchaczami indywidualnymi, a w spotkaniach grupowych łącznie wzięły udział 122 osoby. W działania zaangażowało się 33 wolontariuszy. Ponad 280 godzin spędzono na wspólnej lekturze i rozmowie.

Czytanie odbywało się na trzy sposoby:

- czytanie u osoby „słuchającej”,
- czytanie w instytucjach,
- czytanie rodzinne.

Czytanie u osoby „słuchającej” było spotkaniem Czytacza (lub dwóch Czytaczy, w przypadku wolontariusza lub wolontariuszki niepełnoletniej) ze starszą lub niepełnosprawną osobą w jej domu. Rolą bibliotekarki/bibliotekarza było przedstawienie Czytacza lub Czytaczy na pierwszym spotkaniu i koordynacja spotkań. Spotkanie indywidualne trwało zwykle od pół godziny do trzech godzin, z czego część czasu przeznaczona była na lekturę, a część na rozmowę. Spotkania odbywały się zwykle raz w tygodniu lub raz na dwa tygodnie. Ważne było, by do

jednej osoby podczas całego projektu przychodził ten sam Czytacz. Czytanie u osoby „słuchającej” lepiej sprawdzało się w mniejszych miejscowościach, gdzie społeczność lokalna dobrze się zna i ma do siebie zaufanie, a ludzie chętnie spotykają się u siebie w domach.

Czytanie w instytucjach odbywało się w domach pomocy społecznej, domach opieki lub w szpitalach. Czytaczami były zarówno dzieci (pod opieką bibliotekarki/bibliotekarza czy nauczycielki/nauczyciela), jak i osoby pełnoletnie. Spotkanie grupowe trwało zwykle ok. godziny. Czytanie w instytucji lepiej sprawdzało się w większych miastach, gdzie społeczność lokalna nie zna się dobrze i poziom zaufania jest niższy, za to ludzie chętniej spotykają się poza domem.

Bibliotekarki i bibliotekarze zachęcali i przygotowywali zaprzyjaźnione z biblioteką dzieci do czytania rodzinnego, czyli głośnego czytania babciom i dziadkom lub innym seniorom w rodzinie. Przygotowanie polegało np. na przeprowadzaniu z dziećmi prostych ćwiczeń dykcji w formie zabawy. Biblioteki pomagały również w doborze książek do czytania.

W ramach projektu odbyło się szkolenie dla Czytaczy przygotowujące do realizacji spotkań czytelniczych (wraz z warsztatem emisji głosu prowadzonym przez logopedę).

Przygotowano materiały:

- poradnik dla wolontariuszy i wolontariuszek dotyczący przygotowania się do spotkania i prowadzenia sesji czytania,
- „kodeks bezpieczeństwa” (zbiór wskazówek i zasad na temat bezpieczeństwa wolontariuszy i wolontariuszek oraz osób słuchających),
- poradnik dla bibliotek nt. współpracy z wolontariuszami,
- wzór referencji dla wolontariuszy,
- katalog lektur (spis wybranych książek wykorzystywanych w projekcie).

Czytacze często korzystali z książek zaproponowanych przez osoby słuchające. Jeśli w rozmowach takie książki się nie pojawiały,

wolontariuszki/wolontariusze pytali te osoby o ich potrzeby, zainteresowania i ważne życiowe doświadczenia – na tej podstawie wspólnie z bibliotekami dobierali lekturę.

Niżej zamieszczamy wybrane wypowiedzi Czytaczy o ich doświadczeniach z udziału w projekcie:

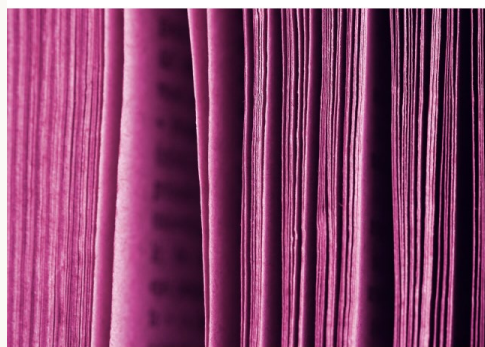
„Czytam dwa razy w tygodniu. Zauważyłam, że osoby te preferują krótkie opowiadania, których akcja toczy się szybko, w których jest dużo dialogów i nie ma zbyt wielu opisów. Najbardziej lubią opowiadania, gdzie bohaterami są dzieci lub osoby zakochane.”

„To właśnie dzięki akcji ‘Czytacz’ przekonałam się, że słuszne są opinie, że nie tylko pomoc medyczna jest ważna, ale także kontakt z drugą osobą, wsparcie psychiczne oraz zaspokojenie potrzeby dzielenia się swoim bólem i cierpieniem, jak też zaspokojenie potrzeby współczucia. Dzięki tej akcji zaprzyjaźniłam się z jedną z tych osób [pensjonariuszy domu opieki].”

„Różnie jest z tym byciem Czytaczem. Dosyć często sprawdzałam się jako osoba do rozmów przy kawie. [...] Najlepiej wspominam czytanie w szpitalu psychiatrycznym. Pełna godzina czytania, stuprocentowe zainteresowanie i pytanie: Czy przyjdzie pani jeszcze?”

„Gdybym miała w kilku zdaniach powiedzieć, co ten projekt dał mi osobiście, to chyba na pierwszym miejscu byłaby radość, że mogłam czuć się potrzebna, że mogłam swoją pasję wykorzystać, aby dać innym chwilę radości.”

Informacje o projekcie oraz materiały dla bibliotek zainteresowanych wdrożeniem usługi głośnego czytania dla osób starszych lub z niepełnosprawnościami zostały zebrane w publikacji Projekt „Czytacz”. [Poradnik dla bibliotekarek i bibliotekarzy organizujących głośne czytania dla seniorów... i nie tylko](#), dostępnej na stronie biblioteki.org.

Projekt „Czytacz”.

Poradnik dla bibliotekarek i bibliotekarzy
organizujących głośne czytania dla seniorów... i nie tylko

Fundacja Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego, 2013

Przykład z Polski:

„Biblioteczny fitness umysłu” – pomysł na zajęcia dla osób starszych w bibliotece w Barcinie

Polskie biblioteki wspierają osoby starsze organizując dla nich zajęcia edukacyjne i kulturalne. Ułatwiają im również dostęp do literatury, np. udostępniają książki z dużą czcionką i dostarczają zamówione książki do domu (tzw. „książka na telefon”). Część bibliotek prowadzi zajęcia poprawiające sprawność umysłu – z myślą o osobach, które doświadczają początków demencji lub chcą się przed nią chronić.

Fundacja Stocznia realizuje wieloletni projekt „[Siłownia pamięci](#)”, w ramach którego udostępnia bezpłatne materiały z ćwiczeniami do treningu umysłu dla osób starszych. Trening umysłu to ćwiczenia, które angażują różne obszary i funkcje mózgu, m.in. logiczne myślenie, pamięć, kreatywność, koncentrację i koordynację wzrokowo-ruchową. Badania pokazują, że systematyczne ćwiczenia przynoszą wymierne efekty: poprawę sprawności umysłu lub opóźnienie pojawienia się objawów demencji. Opracowany przez Fundację Stocznia poradnik „Siłownia pamięci” zawiera informacje o treningach umysłu, rodzajach, zaburzeniach i starzeniu się pamięci oraz praktyczne wskazówki, jak trenować umysł.

Dostępne są również materiały do treningów grupowych i indywidualnych: scenariusze zajęć, zestawy ćwiczeń oraz karty pracy dla osób pracujących z grupą osób starszych, np. w różnego rodzaju placówkach opiekuńczych, klubach, na Uniwersytetach Trzeciego Wieku czy w bibliotekach. Scenariusze opisują proponowany przebieg zajęć z ćwiczeniami stymulującymi różne rodzaje pamięci (krótkotrwałej, długotrwałej, wzrokowej, słuchowej, motorycznej) oraz procesów poznawczych (uwagi, logicznego myślenia, koncentracji, szybkości reakcji). W ramach projektu Fundacji Stocznia odbywają się też webinaria z udziałem psycholożki specjalizującej się w pracy z seniorami.

Jedną z bibliotek, która aktywnie i regularnie prowadzi zajęcia z seniorami, a także z osobami z niepełnosprawnością intelektualną, jest Biblioteka Publiczna Miasta i Gminy Barcin im. Jakuba Wojciechowskiego. Biblioteka ma bogatą kolekcję książek z dużą czcionką z serii „Wielkie Litery”. Jest to seria książek (różnych wydawnictw), które umożliwiają lekturę osobom słabowidzącym dzięki specjalnej czcionce oraz składni. Książki z dużą czcionką cieszą się w Barcinie dużym zainteresowaniem, podobnie jak wypożyczanie audiobooków i usługa zamawiania książek do domu.

Biblioteka oferuje cykliczne zajęcia rozwojowe pod hasłem „Biblioteczny fitness umysłu”, na które zaprasza osoby, lecz także grupy osób starszych z dziennego domu pomocy, z którym współpracuje.

Przygotowując zajęcia, bibliotekarki korzystają z materiałów Fundacji Stocznia, ale także z własnych pomysłów na ćwiczenia oraz na wykorzystanie literatury. Osoby starsze w bibliotece ćwiczą umysł, ale także spotykają się, by utrzymywać relacje społeczne, co także ma ogromne znaczenie w zachowywaniu sprawnie działającego umysłu w starszym wieku. Każde spotkanie ma swój temat przewodni oraz stałą strukturę zapewniającą osobom starszym poczucie bezpieczeństwa. Wykorzystywane aktywności to m.in. „rozgrzewka” – proste ćwiczenia fizyczne, np. gimnastyka, masaż dłoni, skojarzenia, porównywanie obrazków, uzupełnianie tekstu znanych piosenek, wyrażeń czy przysłów, liczenie, ćwiczenia sensoryczne z zapachowymi woreczkami czy układanie puzzli.

Przykładem wykorzystania literatury na zajęciach z seniorami jest głośne czytanie wierszy lokalnej poetki połączone z happeningiem w zrewitalizowanej przestrzeni przed biblioteką. Wiersze czytały osoby starsze ubrane w kapelusze nawiązujące do osoby i zwyczaju poetki, na ławkach w różnych kolorach, które symbolizowały tematykę wierszy (np. zielony – kolor nadziei).

Zdjęcia: Biblioteka Publiczna Miasta i Gminy Barcin im. Jakuba Wojciechowskiego. Materiał do opisu został zebrany w czasie rozmowy z Anną Popielarz, bibliotekarką z biblioteki w Barcinie prowadzącą zajęcia z osobami starszymi

4.2. Kluby wiedzy

Kluby wiedzy to bezpłatne, moderowane grupy osób spotykających się ze sobą regularnie, by razem się uczyć. Kluby wiedzy łączą ludzi o podobnych zainteresowaniach. Małe grupy spotykają się osobiście lub online w okresie od czterech do sześciu tygodni w bibliotece lub innych ogólnodostępnych miejscach, aby wspólnie korzystać z bezpłatnych kursów lub innych źródeł wiedzy w internecie. Ta przystępna forma samorozwoju pozwala osobom dorosłym uczyć się ze sobą i od siebie nawzajem.

Moderator/moderatorka klubu wiedzy organizuje spotkania i prowadzi dyskusje, ale nie pełni roli nauczyciela ani eksperta w danej dziedzinie. Omawianie zagadnień dotyczących tematu kursu i wspólne wykonywanie zadań pozwalają uczestniczkom i uczestnikom czerpać korzyści z wzajemnego uczenia się, a jednocześnie opanowywać i rozwijać wiedzę. Regularność spotkań oraz otrzymywane mailem powiadomienia motywują osoby uczestniczące do kontynuowania nauki, co byłoby trudniejsze, gdyby te osoby uczyły się same.

Od 2017 roku Biblioteka Publiczna w Kolonii prowadzi kluby wiedzy dla osób dorosłych w każdym wieku. Kluby dotyczą różnych dziedzin i zagadnień, np. zarządzania czasem, radzenia sobie ze stresem, historii sztuki czy kreatywnego pisania. Kluby wiedzy można tworzyć i dostosowywać do potrzeb różnych grup docelowych, np. osób z niepełnosprawnościami czy z trudnościami w czytaniu. Spotkania klubów wiedzy mają określoną, stałą strukturę, dostosowaną do specyfiki pracy w grupie. Dzięki temu uczestniczki i uczestnicy mogą uczyć się skutecznie, utrzymywać kontakty społeczne oraz czerpać korzyści z wzajemnej wymiany wiedzy i doświadczeń.

Jak to zrobić?

Przydatne informacje na temat tworzenia, organizowania i moderowania klubów wiedzy znajdują się na stronie [Peer 2 Peer University](https://www.peer2peer.org/), – organizacji, która opracowała i popularyzuje na całym świecie tę metodę pracy. Można tam znaleźć instrukcję zakładania klubu wiedzy krok po kroku, a także wsparcie międzynarodowej społeczności moderatorów i moderatorek. W Polsce kluby wiedzy wspiera FRIS, a praktyczne informacje na ten temat w języku polskim można znaleźć na stronie klubywiedzy.frsi.org.pl, służącej także do rejestrowania klubów wiedzy i zarządzania nimi.

Kluby wiedzy mogą być poświęcone dowolnemu tematowi. W czasie spotkań wykorzystuje się dostępne, bezpłatne kursy lub inne źródła wiedzy online, można

też dostosować sobie istniejący kurs do swoich potrzeb lub stworzyć własny. Kluby wiedzy to także sprawdzona metoda szkolenia trenerów i trenerek, stosowana w celu przygotowania ich do prowadzenia zajęć edukacyjnych.

4.3. Czytanie uczestniczące

Czytanie uczestniczące to metoda pracy stworzona przez brytyjską organizację społeczną [The Reader](#). Polega ona na wspólnym, grupowym czytaniu wierszy i opowiadań, moderowanym przez przeszkoloną osobę prowadzącą. Uczestniczki i uczestnicy spotkania nie muszą się do niego przygotowywać z wyprzedzeniem, nie jest konieczne czytanie na głos, a udział w rozmowie jest dobrowolny. Spotkania toczą się w przyjemnej, relaksującej atmosferze, przy kawie lub herbacie i z poczęstunkiem. Są otwarte i bezpłatne dla wszystkich zainteresowanych. Metodę czytania uczestniczącego opracowała Jane Davis, założycielka i prezeska organizacji The Reader w Liverpoolu. Aby zostać certyfikowaną osobą prowadzącą czytanie uczestniczące, należy ukończyć 18-godzinny kurs przygotowujący do pracy tą metodą. Czytanie uczestniczące upowszechniło się w wielu krajach, a metodę The Reader stosuje wiele bibliotek w Norwegii.

Jak to zrobić?

1. Promuj spotkanie różnymi kanałami, np. napisz o nim na stronie biblioteki, na Facebooku i w innych mediach społecznościowych, rozwieś plakaty w bibliotece i w innych miejscach, w których będą one widoczne dla społeczności. Rozważ wykupienie ogłoszenia w lokalnej gazecie, jeśli to możliwe. Pamiętaj o podaniu szczegółowych informacji, takich jak data, godzina i miejsce spotkania.
2. Wybierz miejsce, w którym osoba prowadząca i osoby uczestniczące będą czuć się swobodnie i komfortowo, np. salę spotkań lub pomieszczenie, do którego nie dociera hałas. Przestrzenie biblioteki czy domu kultury nadają się idealnie, ale spotkania mogą się także odbywać w kawiarniach, niektórych sklepach, zakładach karnych, placówkach medycznych i opiekuńczych.
3. Przed spotkaniem osoba prowadząca wybiera kilka tekstów do czytania, np. fragmenty opowiadania i wiersz.
4. Osoby uczestniczące należy powitać i rozpocząć spotkanie, gdy osoba prowadząca będzie na miejscu i w gotowości do rozpoczęcia czytania.

5. Zalecamy stworzenie ciepłej, przyjaznej atmosfery, m.in. poprzez zapewnienie poczęstunku: herbaty, kawy, ciastek lub owoców.
6. Osoba prowadząca powinna się przedstawić, lecz osoby uczestniczące nie muszą podawać imienia, nazwiska ani innych informacji o sobie. Dzielenie się wrażeniami i komentarzami jest dobrowolne, choć warto zachęcać do rozmowy. Jednak sama obecność i słuchanie bez odzywania się są również w porządku.
7. Osoba prowadząca czyta wybrane fragmenty na głos, powoli, z przerwami, podczas których można dzielić się wrażeniami, wygłaszać uwagi i zadawać pytania. Czy utwór wywołuje jakieś wspomnienia, refleksje lub skojarzenia? Podczas czytania osoba prowadząca powinna od czasu do czasu nawiązywać kontakt wzrokowy z uczestniczkami i uczestnikami.
8. Specyfika czytania uczestniczącego wymaga, aby osoba prowadząca wykazywała się spokojem i cierpliwością. Krótsze lub dłuższe przerwy w czytaniu są czymś naturalnym, a nawet pożądanym. Czasami osoby uczestniczące potrzebują chwili na zastanowienie się w ciszy, zanim zdecydują się coś podzielić. Zadaniem osoby prowadzącej jest wówczas ponowne skierowanie uwagi na tekst i rozpoczęcie rozmowy, np. zachęcenie do spojrzenia na treść utworu z innego punktu widzenia.

Jakie korzyści przynosi czytanie uczestniczące?

Głośne czytanie utworów literackich na grupowym spotkaniu zapewnia osobom uczestniczącym możliwość wzięcia udziału we wspólnym angażującym doświadczeniu. Jeśli chcą, mogą dzielić się z innymi swoimi osobistymi przeżyciami, refleksjami i wspomnieniami wywołanymi przez lekturę.

Każdy odbiera czytany tekst nieco inaczej, jednak język literatury jest językiem uniwersalnym, za pomocą którego można lepiej wyrażać, odkrywać i rozumieć samego siebie oraz innych ludzi. Czytanie uczestniczące pomaga być bardziej świadomym tego, co dzieje się w nas samych oraz w innych osobach w tej samej chwili.

Praktykowanie czytania uczestniczącego poprawia kondycję psychiczną, zmniejsza poczucie samotności i pomaga ludziom odkrywać w ich życiu nowy sens. Badania wykazały, że uczestnictwo w spotkaniach prowadzonych tą metodą przynosi między innymi takie korzyści jak:

- poprawa samopoczucia,

- poprawa zdolności koncentracji,
- zmiana utrwalonych negatywnych przekonań o sobie i o innych,
- lepsze wystawianie się,
- zwiększona umiejętność wyrażania trudnych myśli i złożonych emocji,
- wyższy poziom samoakceptacji, większa zdolność do tworzenia nowej, pozytywnej opowieści o sobie i swoich doświadczeniach.

Przykład z Norwegii:

Czytanie uczestniczące i jego wpływ na jakość życia mieszkańców i mieszkanki Trøndelag

W ramach projektu biblioteki okręgowej w Trøndelag Litterære pusterom – Shared Reading for økt livskvalitet (norw. *Chwila oddechu z literaturą – czytanie uczestniczące dla poprawy jakości życia*) biblioteki z całego okręgu zaprosiły mieszkańców i mieszkanki do udziału w sesjach czytania uczestniczącego, czerpania radości ze spotkań i kontaktu z literaturą.

Bibliotekarki i bibliotekarze w całym okręgu ukończyli kurs dla osób prowadzących spotkania metodą opracowaną przez organizację The Reader. W spotkaniach uczestniczyły osoby starsze, osoby uczące się języka norweskiego jako obcego i osoby dorosłe o niskim poziomie wykształcenia. Spotkania przyniosły wiele korzyści nie tylko mieszkańcom i mieszkankom zaproszonym do bibliotek. Praca metodą czytania uczestniczącego wywarła pozytywny wpływ również na bibliotekarki i bibliotekarzy oraz zaangażowanych w projekt nauczycieli i nauczycielki. Osoby te doświadczyły radości z obcowania z literaturą i zdobyły doświadczenia oraz nowe inspiracje do wykorzystywania książek w swoich działaniach.

4.4. Kafejki językowe

Kafejka językowa to zajęcia organizowane na przykład w bibliotekach, podczas których osoby uczące się nowego języka ćwiczą posługiwanie się nim w przyjaznej, nieformalnej atmosferze. Kafejka językowa nie jest szkołą ani kursem językowym. Ważne jest, by tematy do rozmowy i zadania były na tyle proste, aby osoby uczestniczące mogły ze sobą swobodnie porozmawiać. Kafejki językowe są często prowadzone wolontariacko przez „native speakers”, czyli osoby, dla których dany język jest językiem ojczystym, lub przez bibliotekarki i bibliotekarzy. Zadaniem osoby prowadzącej spotkanie jest moderowanie dyskusji, stymulowanie jej i zachęcanie uczestniczek i uczestników do aktywności.

Stosuje się różne metody i działania angażujące osoby uczestniczące do rozmowy, np. gry, dyskusje tematyczne, dialogi itp.

Sprawdzonym sposobem na prowadzenie rozmowy i ćwiczenie słownictwa jest wykorzystanie literatury. Wypróbuj książki, które pomogą osobom uczestniczącym w uczeniu się nowych słów, ich praktycznym stosowaniu, czytaniu w nowym języku i prowadzeniu rozmowy, w której żadna wypowiedź nie jest „prawidłowa” lub „nieprawidłowa”.

Jak to zrobić?

1. Zaczynaj od znalezienia odpowiedniej książki. Osoby prowadzące zajęcia językowe czasem obawiają się, że korzystanie z książek może być zbyt wymagające. Uważają, że czytanie utworów literackich jest za trudnym zadaniem dla osoby uczącej się obcego języka. Lecz te obawy są często nieuzasadnione, bowiem korzystanie z książek ma wiele zalet. Kluczowe jest znalezienie ciekawej, inspirującej, lecz niezbyt trudnej książki. Można zacząć od książek przeznaczonych dla wszystkich grup wiekowych. Więcej wskazówek znajduje się w rozdziale 3 naszego przewodnika, poświęconym wyszukiwaniu książek dla różnych grup czytelniczek i czytelników.
2. Upewnij się, że osoby uczestniczące w spotkaniu siedzą w taki sposób, by mogły dobrze się widzieć. Dobrym pomysłem jest siedzenie w kręgu bez barier w postaci stołów oddzielających ludzi od siebie. Zaoferuj kawę, herbatę czy drobny poczęstunek, co pomoże przełamać lody i stworzyć przyjazną atmosferę.
3. Jeśli osoby uczestniczące się nie znają, poproś je o podanie imienia oraz języka lub języków, którymi się posługują. Pytaj o języki, a nie o kraj

pochodzenia. Jeśli osoba chce opowiedzieć o swoim kraju, może to zrobić, lecz nie musi. Ujawnianie prywatnych informacji jest dobrowolne.

4. Zaczynij od pokazania okładki książki. Opowiedz coś o niej. O czym jest ta książka? Co sugeruje jej okładka? Jakie skojarzenia wywołuje?
5. Zapowiedz, że będziecie razem czytać książkę i o niej rozmawiać. Podkreśl, że to spotkanie jest okazją do wspólnych refleksji, bo literatura daje przestrzeń, w której nie ma ustalonych, dobrych lub złych odpowiedzi. Każda wypowiedź, refleksja czy emocjonalna reakcja na czytany tekst jest ważna, bo stanowi element wspólnego doświadczenia – odbioru dzieła i rozmowy o nim. Zaznacz również, że Twoją rolą jest czytanie, a nie udzielanie odpowiedzi, ponieważ nie ma ustalonych odpowiedzi. Wszyscy jesteście częścią tego doświadczenia.
6. Przeczytaj na głos pierwszy, niezbyt długi fragment utworu. Zapytaj grupę, czy jakieś słowa lub wyrażenia wymagają wyjaśnienia. Jeśli nikt nie odpowie, możesz wybrać kilka słów i wyrażeń, które mogą wydawać się trudne. Zapytaj osoby uczestniczące, czy wiedzą, co one oznaczają, a jeśli nikt nie odpowie, wyjaśnij je.
7. Jeśli uznasz to za stosowne, zapytaj, czy ktoś chciałby wypowiedzieć wybrane słowa lub zwroty w swoim ojczystym języku. Łączenie obcego języka z językiem ojczystym ma pozytywny wpływ na zapamiętywanie nowych słów i wyrażeń.
8. Następnie poproś osobę siedzącą obok Ciebie o przeczytanie tego samego fragmentu jeszcze raz. Możesz poprosić o to samo jeszcze kilka innych osób. Powtarzanie i słuchanie tekstu czytanego przez inne osoby sprzyja nauce języka.
9. Po kilkakrotnym przeczytaniu tego samego tekstu poproś osoby uczestniczące, aby zastanowiły się nad nim. O czym jest tekst? Jakie myśli i jakie uczucia wywołuje?
10. Jeśli książka zawiera ilustracje, możecie porozmawiać także o nich. Zapytaj grupę: Co widzicie na tych ilustracjach? W jaki sposób obrazy łączą się z tekstem?

- 11.** Początkowa wymiana zdań może przerodzić się w bardziej ogólną rozmowę. Jest to pozytywne zjawisko i pozwalaj na to, aby rozmowa toczyła się w różnych kierunkach. Na tym spotkaniu nie chodzi o analizowanie tekstu. Jego celem jest zaangażowanie ludzi w konwersację. Niech ze sobą rozmawiają i ćwiczą język.
- 12.** Jeśli uznasz to za stosowne, przekieruj uwagę rozmawiających z powrotem na tekst.
- 13.** Gdy rozmowa wokół pierwszego fragmentu książki się wyczerpie, przejdź do następnego i powtórz punkty od 6 do 10.
- 14.** Na zakończenie spotkania zapytaj osoby uczestniczące, czy podobała im się książka. Co się w niej podobało, a co nie? Czy odpowiadało im czytanie książki i rozmowa o niej?

Kafejki językowe online

Wspólne czytanie książki można również zorganizować i przeprowadzić zdalnie. Przed spotkaniem zeskanuj fragmenty książki do wspólnego czytania, by móc je udostępnić na ekranie osobom uczestniczącym w spotkaniu. Postępuj według tego samego wzoru, co w przypadku spotkania stacjonarnego.

Zalety korzystania z książek beletrystycznych w kafejce językowej lub innych zajęciach dla osób uczących się nowego języka

- 1.** Książki pomagają osobom uczestniczącym zobaczyć i usłyszeć nowe słowa oraz łatwiej przyswajać słownictwo w nowym języku.
- 2.** Pomocne jest słuchanie, gdy czytają inni, i jednoczesne patrzenie na tekst, ponieważ dzięki temu można dostrzec i zapamiętać związek między pismem a wymową, a także uczyć się nowych słów.
- 3.** Kilkakrotne czytanie tego samego fragmentu utworu pomaga w uczeniu się wymowy, ćwiczeniu jej i zapamiętywaniu.
- 4.** Korzystając z książek jako pretekstu do rozmowy można znaleźć interesujący temat do konwersacji. Beletrystyka nas angażuje, wywołuje emocje i przemyślenia, a ponadto przyjemniej jest rozmawiać na tematy, które są dla nas interesujące.

5. Literatura jako pretekst do rozmowy oferuje również możliwość porozmawiania na trudne tematy z poszanowaniem prawa do prywatności.
6. Można identyfikować się z postaciami lub wątkami opowieści i odnosić je do osobistych doświadczeń, jednak w bezpieczny, zdystansowany sposób. Gdy rozmowa zbacza na niepewny grunt, zawsze można ją sprowadzić z powrotem do materiału z książki.
7. Książka jako punkt wyjścia do rozmowy w obcym języku pomaga nawiązywać łączność z tym językiem i używać go tak, jakby to był nasz własny język. Kiedy ludzie rozmawiają o czymś, co jest dla nich ważne, używany język staje się dla nich bardziej naturalny. Zaczynają go stosować podświadomie jako nowe narzędzie do rozwoju intelektualnego i emocjonalnego oraz środek do wyrażania myśli, uczuć i postaw.

Przykład z Niemiec: Sprachraum

Sprachraum (niem. *przestrzeń językowa*) Biblioteki Publicznej w Kolonii to pracownia przeznaczona do nauki i wymiany międzykulturowej dla osób z różnych środowisk. Wolontariuszki i wolontariusze pomagają tam ludziom w nauce języka niemieckiego, odrabianiu prac domowych, wysyłaniu dokumentów aplikacyjnych i tworzeniu CV. Jest to miejsce spotkań dla osób, które chcą się uczyć języka niemieckiego, oferujące różnorodne formy nauki i ćwiczeń.

Grupy konwersacyjne, zarówno stacjonarne, jak i online, spotykają się raz w tygodniu. Konwersacje prowadzą wolontariuszki i wolontariusze „native speakers”. Osoby uczestniczące spędzają razem godzinę, wymieniając się pomysłami na dany temat i wspólnie ćwicząc mówienie po niemiecku. Spotkania stacjonarne są przeznaczone dla wszystkich osób uczących się niemieckiego, niezależnie od poziomu umiejętności. W konwersacjach online mogą uczestniczyć osoby, które znają język na poziomie B1 lub wyższym. Biblioteka prezentuje Sprachraum i jego ofertę wszystkim migrantom i migrantkom odwiedzającym bibliotekę, promując w ten sposób swoje usługi dla tej grupy docelowej.

W ramach projektu Książki bez granic stała oferta spotkań językowych poszerzy się o klub książki. Podobnie jak w przypadku innych grup konwersacyjnych, spotkania klubu będą się odbywać raz w tygodniu, a swoją formą i przebiegiem będą przypominać kafejki językowe w Norwegii.

4.5. Czytanie książek dwujęzycznych

Czytanie dwujęzyczne dla rodzin

Spotkania czytelnicze dla rodzin mogą się sprawdzić jako forma promocji książki i literatury oraz sposób na zainteresowanie mieszkańców i mieszkanki nauką języków obcych. Osoby dorosłe, które nie czytają książek, zazwyczaj nie odwiedzają też bibliotek. Dlatego wydarzenie organizowane z myślą o rodzinach może przełamać lody i sprawić, że więcej osób dorosłych zainteresuje się czytaniem i samorozwojem. Będzie to korzystne również dla dzieci.

Jak to zrobić?

1. Zaproś na spotkanie rodziny, kontaktując się np. z przedszkolami, szkołami, placówkami medycznymi czy ośrodkami dla rodzin w okolicy.
2. Ustal, w jakim wieku są dzieci, które mogą wziąć udział w spotkaniu. W ilu i w jakich językach mówią?
3. Znajdź odpowiednią książkę dwujęzyczną do czytania – szukając jej, weź pod uwagę tematykę książki, grupę wiekową i języki tekstu.
4. Znajdź kogoś, kto może przeczytać dwujęzyczny tekst. Dobrym pomysłem może być zapytanie rodziców, czy mogą czytać razem z Tobą. Weź jednak pod uwagę, że wiele osób może nie umieć czytać w ogóle lub mieć słabo rozwiniętą umiejętność czytania. Może w bibliotece lub pobliskiej szkole są osoby, które czytają w różnych językach?
5. Sprawdź, czy w książce są ilustracje. Jeśli to możliwe, wyświetlaj ilustracje na dużym ekranie podczas czytania. Jeśli nie, rób przerwy i pokazuj

ilustracje osobom słuchającym. W przypadku większej liczby osób na spotkaniu, możesz stworzyć kilka grup i każdej dać po jednym egzemplarzu książki do obejrzenia. Rób przerwy i upewnij się, że wszystkie osoby widzą kolejne strony książki i śledzą je podczas czytania.

6. Przeczytaj najpierw tekst w drugim języku, a następnie tekst w języku Twojego kraju. Upewnij się, że czytasz tylko jedno lub dwa zdania na raz, aby teksty w obu językach były do siebie dopasowane.
7. Możesz zadawać dzieciom pytania z książki podczas jej czytania. Pozwól dzieciom żywo reagować, komentować, zadawać pytania i aktywnie uczestniczyć w czytaniu. Wykorzystaj książkę jako punkt wyjścia do rozmowy. Poprowadź rozmowę, a potem skieruj uwagę z powrotem na książkę, gdy uznasz, że nadszedł czas, by kontynuować czytanie.
8. Przygotuj kilka pytań związanych z książką, które możesz zadać rodzinom po zakończeniu czytania. Upewnij się, że pytania są na tyle otwarte, by dzieci mogły na nie odpowiedzieć, i na tyle proste, by dzieci je zrozumiały i chciały na nie odpowiedzieć.
9. Możesz wykorzystać książkę jako pretekst do rozmowy o nauce języka i dwujęzyczności. Może różne dzieci w grupie mogą coś o niej powiedzieć w swoim pierwszym lub drugim języku?
10. Jeśli to możliwe, zaproponuj osobom uczestniczącym aktywności związane z tematem książki. Na przykład rozdaj każdej rodzinie arkusze papieru i kredki i zaproponuj narysowanie obrazka na temat, którego dotyczyła książka. Jeśli masz w bibliotece klocki LEGO, zaproponuj rodzinom budowanie konstrukcji albo figurek nawiązujących do książki. Możesz też zorganizować quiz z pytaniami dotyczącymi treści książki.

Czytanie dwujęzyczne dla młodzieży

Wielu młodych dorosłych dorasta dziś w otoczeniu, w którym mówi się w więcej niż jednym języku i ma na co dzień kontakt z więcej niż jedną kulturą. Jednak ich kompetencje wielokulturowe są bardzo rzadko wykorzystywane. Badania pokazują, że gdy wielokulturowe pochodzenie młodych ludzi jest pozytywnie postrzegane przez dorosłych, którzy mają wpływ na ich życie, staje się ono atutem nie tylko dla tych młodych ludzi, ale także dla całego społeczeństwa. Natomiast jeśli postrzegana jest negatywnie lub jest ignorowana, może to wywoływać frustrację i zniechęcenie. Spotkania z czytaniem książek dwujęzycznych mogą pomóc takim osobom lepiej

sobie radzić z przykrymi emocjami i skuteczniej pokazywać otoczeniu pozytywne aspekty dwujęzyczności. Takie spotkania mogą przynieść korzyści także ich koleżankom i kolegom, ponieważ dwujęzyczne książki poszerzą ich perspektywę i ułatwią im zrozumienie złożoności języka i świata.

Jak to zrobić?

- 1.** Zaproś do biblioteki klasę lub grupę młodzieży. Skontaktuj się z pobliską szkołą lub ośrodkiem dla uchodźców/migrantów. W niektórych szkołach są specjalne klasy dla obcojęzycznej młodzieży. W innych młode osoby z przybyłe z innych krajów są włączane do zwykłych klas.
- 2.** Zapytaj nauczycielkę/nauczyciela lub opiekunkę/opiekuna grupy, w jakich językach mówią te młode osoby. Możesz nie znaleźć dwujęzycznych książek we wszystkich tych językach, spróbuj jednak znaleźć ich jak najwięcej. Ponadto znajdź książki napisane w tych językach i wyeksponuj je w widocznym miejscu w bibliotece. Wiele młodych osób nie bywa w bibliotekach i nie czyta książek. Zobaczenie książki w ich ojczystym języku wyeksponowanej w bibliotece może sprawić, że te osoby poczują się tu mile widziane.
- 3.** Możesz zacząć od krótkiego wprowadzenia na temat wybranych książek i swojej biblioteki. Opowiedz młodym ludziom o wszystkim, co biblioteka może im zaoferować. Wielu młodych po prostu mało wie o bibliotekach i ich usługach.
- 4.** (Opcjonalnie): Przedstaw książkę, którą będziecie czytać, i pokaż jej okładkę. Możesz ją pokazać na dużym ekranie, co sprawdzi się zwłaszcza w przypadku dużej grupy. I znowu: wielu młodych ludzi nie jest przyzwyczajonych do książek i możesz przykuć ich uwagę, zadając im otwarte pytania dotyczące okładki. Powiedz, że nie ma ustalonych odpowiedzi. Obcowanie z książką jest jak obcowanie ze sztuką: różne reakcje, odczucia i interpretacje są częścią wspólnego doświadczenia. Nie ma dobrych ani złych odpowiedzi.
- 5.** (Opcjonalnie): Zapytaj młodych o tytuł książki. Co on sugeruje? O czym według nich jest ta książka?
- 6.** Czytanie dwujęzyczne: Ktoś, kto mówi w drugim języku (obcym), najpierw czyta tekst w tym języku. Jeśli czytany utworem jest wiersz, można przeczytać go w całości. Jeśli jest to proza, można czytać fragment utworu

przez około minutę. Następnie przeczytaj ten sam tekst w pierwszym języku, tzn. w ojczystym języku Twojego kraju.

7. Sesja czytania powinna trwać łącznie około 15-20 minut.
8. Możesz podzielić grupę na mniejsze zespoły. Zadaj młodym osobom otwarte pytania dotyczące tekstów, które właśnie usłyszeli.
9. Możesz zakończyć spotkanie, prosząc osoby uczestniczące o przeczytanie tekstu w ich ojczystym języku.
10. (Opcjonalnie): Możesz zorganizować dwujęzyczne sesje pisania, podczas których zachęcisz młode osoby do napisania własnego tekstu w dowolnym języku.
11. Przedstawiaj dwujęzyczność w pozytywny sposób, mów o zaletach, jakie niesie ze sobą znajomość kilku języków.

Przykład z Norwegii:

Projekt Krysspunkt (norw. *Skrzyżowania*) – młodzież czyta dwujęzyczną poezję

Organizacja Leser søker bok stworzyła stronę internetową z filmami, podcastami, zdjęciami, tematami i pytaniami, które inspirują młode osoby do refleksji i dyskusji na temat dwujęzycznych wierszy. Strona powstała w efekcie cyklu wywiadów i testów z 18-letnimi uczniami i uczennicami, pochodzącymi z różnych środowisk i posługującymi się różnymi językami. Trzy szkoły, dziesięć klas (około 250 uczniów) i dziesięcioro nauczycielek i nauczycieli przekazało dane, na podstawie których zostały wybrane zasoby do zamieszczenia na stronie.

Według uzyskanych opinii na temat strony, promuje ona czytelnictwo i pomaga młodym w obcowaniu z poezją jako czymś dla nich atrakcyjnym i ważnym w ich życiu. Ponadto promuje dialog i dyskusję na takie tematy, jak: tożsamość, przynależność, religia, wojna, granice, języki, wolność słowa i demokracja.

Czytanie dwujęzyczne dla dorosłych

Przeprowadzka do nowego kraju w dorosłym życiu może być stresującym doświadczeniem. Nieznajomość języka i kultury nowego kraju często wywołuje uczucie przygnębienia i negatywnie wpływa na samoocenę.

Sesję dwujęzycznego czytania dla osób dorosłych można przeprowadzić na wiele sposobów. Można zastosować opisaną wyżej metodę dwujęzycznego czytania dla młodzieży. Można też podzielić grupę na mniejsze zespoły i postępować tak jak w przypadku czytania uczestniczącego, lecz zachęcać uczestniczki/uczestników do czytania na zmianę. W przypadku osób dorosłych może też się sprawdzić przedstawiona wyżej metoda prowadzenia spotkania w kawiarence językowej.

Dwujęzyczne czytanie można przeprowadzić tylko dla osób uczących się nowego języka lub można połączyć grupę osób uczących się języka z innymi osobami dorosłymi z tej samej społeczności. Wspólne czytanie literatury może być dobrym sposobem na ułatwienie komunikacji i wspieranie międzykulturowego dialogu, może więc przynieść korzyści całej społeczności. Dzięki wspólnej przygodzie z czytaniem osoby mieszkające w danym kraju od dawna, lub nawet przez całe życie, mogą lepiej poznać osoby nowo przybyłe, ich perspektywę i doświadczenia.

Zalety dwujęzycznego czytania w bibliotece

- Dwujęzyczne zajęcia czytelnicze dla osób dorosłych w bibliotece mogą ułatwić integrację osób nowo przybyłych z lokalną społecznością i budować porozumienie pomiędzy osobami pochodzącymi z różnych krajów, mieszkających razem w tej samej miejscowości.
- Literatura może pełnić rolę pomostu między różnymi językami, kulturami i doświadczeniami.
- Książki dwujęzyczne pomagają osobie uczącej się nowego języka w łączeniu jej wcześniejszych doświadczeń oraz dostępnej dla niej wiedzy w znanym języku z nowymi doświadczeniami i wiedzą w nowym języku.
- Literatura pomaga osobie uczącej się nowego języka nie tylko w opanowaniu języka jako narzędzia komunikacji, lecz także w posługiwaniu się nim w pracy intelektualnej i w wyrażaniu emocji.
- Dwujęzyczne lektury wspierają pełne uczestnictwo osób nowo przybyłych jako obywateli i obywateli ich nowego społeczeństwa.

Przykład z Polski: Doświadczenia polskich bibliotek w pracy z grupami dwujęzycznymi (polskimi i ukraińskimi)

Zajęcia dla rodzin

Udział dzieci w bibliotecznych zajęciach oznacza również, że w bibliotece pojawiają się ich dorośli rodzice lub opiekunowie. Jednak zajęcia organizowane dla rodzin bardziej angażują osoby dorosłe. Różne aktywności z książką, w tym wykonywanie zadań związanych z jej treścią czy odgadywanie ukrytych znaczeń, mogą zachęcić dorosłych do czytania.

Nauka języka

W przypadku większości osób uchodźczych „profesjonalny” kurs językowy zakończony certyfikatem nie jest wymagany. Języki polski i ukraiński są do siebie dość podobne, więc podczas zajęć najwięcej uwagi poświęca się różnicom między nimi oraz zasadom wymowy.

Bibliotekarki i bibliotekarze uczestniczą w kursach online dotyczących nauczania języka polskiego jako obcego i organizują w bibliotekach zajęcia językowe dla osób z Ukrainy. Nie ma w Polsce zbyt dużo książek dwujęzycznych, ale osoby prowadzące korzystają z książek, które są znane w obu krajach i dostępne są ich przekłady.

Podczas zajęć językowych często wykorzystywane są baśnie i bajki. Ich treść jest powszechnie znana, więc osoby z Ukrainy z większą śmiałością czytają je i rozmawiają o nich po polsku. Popularne opowieści bardzo dobrze się sprawdzają na warsztatach rodzinnych (dla dzieci, młodzieży i dorosłych) z elementami zajęć artystycznych, manualnych czy nawet dramy.

Zajęcia równoległe dla dorosłych i dla dzieci

Niektóre biblioteki organizują zajęcia dla małych dzieci (w wieku przedszkolnym) i zapraszają rodziców, opiekunów i dziadków na poczęstunek czy rozmowy w czasie, gdy dzieci uczestniczą w zajęciach. Oferta jest ogłaszana w językach polskim i ukraińskim, więc grupy są dwujęzyczne.

„Kawiarenki” językowe nie mają ustalonej z góry struktury, a ich przebieg zależy od potrzeb danej grupy. Z czasem zajęcia konwersacyjne przekształcają się w warsztaty tematyczne, kursy językowe, wspólne czytanie lub inne działania, które dla danej grupy są interesujące lub potrzebne.

Osoby nieczytające

Niżej przedstawiamy wskazówki na temat tego, jak zachęcać do przyścia do biblioteki osoby nieczytające i w jaki sposób przedstawiać im bibliotekę poza przekonywaniem ich do wypożyczenia książki. Poniższe działania realizują polskie biblioteki pracujące ze społecznością ukraińską.

- 1.** Mapowanie potrzeb lokalnej społeczności migranckiej. Warto przeprowadzać wywiady z migrantkami i migrantami, osobami pracującymi w ośrodkach pomocy i innych instytucjach socjalnych, nauczycielkami i nauczycielami oraz organizacjami pozarządowymi – pomogą one stworzyć lokalną sieć instytucji i organizacji wspierających osoby uchodźcze. Polecamy metodę „gadającej ściany”, czyli rozmieszczenie w bibliotece plakatów lub tablic z pytaniami, stosowaną w polskich bibliotekach w celu zbadania potrzeb migrantek i migrantów. W ten sposób można lepiej poznać sytuację konkretnej społeczności i jej najpilniejsze potrzeby. Po przeanalizowaniu informacji zebranych tą metodą można zaoferować w bibliotece coś, co jest rzeczywiście potrzebne – zarówno społeczności migranckiej, jak i każdej innej.
- 2.** Zajęcia dla dzieci, zwłaszcza kilkugodzinne i odbywające się w czasie, gdy szkoły są zamknięte, np. podczas ferii. Gdy rodzice odwiedzają bibliotekę i zapoznają się z jej ofertą, są bardziej skłonni wziąć udział w bibliotecznych zajęciach dla dorosłych.
- 3.** Zajęcia dla rodzin – czytelnicze i inne, np. robotyka, gotowanie, festyny, zajęcia nt. historii lokalnej, escape room, warsztaty artystyczne, zajęcia na tematy dotyczące zwierząt, warsztaty dramy itp. Najlepiej sprawdzają się zajęcia organizowane w weekendy.

4. Warsztaty na tematy, które odpowiadają na potrzeby zgłaszane przez lokalną społeczność, np.:
 - korzystanie ze smartfonów i e-usług – warsztaty dla osób starszych (kobiety czasami przyprowadzają swoich partnerów, którzy zwykle czytają mniej niż one),
 - „treningi umysłu i ciała” - ćwiczenia mentalne przeciwdziałające demencji (np. rymowanki, łamigłówki, gry słowne) i proste ćwiczenia fizyczne, np. joga, które pomagają starszym osobom zachować aktywność,
 - spacer historyczne,
 - przygotowywanie nowoczesnego CV, planowanie kariery, mapowanie marzeń,
 - wybór szkoły średniej i zasady rekrutacji,
 - gry planszowe, gry komputerowe,
 - kurs językowy, konwersacje.

5. Zajęcia plenerowe i wycieczki (sadzenie roślin, taniec, zajęcia plastyczne w plenerze, zajęcia na plaży, nad jeziorem lub w parku, zajęcia w ośrodkach dla uchodźców, stoiska tematyczne w bibliotekach, wizyty w innych bibliotekach).

6. Działania dla osób świeżo przybyłych realizowane w celu zapoznania ich z okolicą, instytucjami, usługami, np.:
 - wizyty w miejscach pamięci i muzeach, wycieczki rowerowe po okolicy,
 - zapoznawanie się z lokalnymi instytucjami i usługami (wizyty w urzędach, bankach, szkołach, instruktaż nt. usług socjalnych i innych, poznawanie władz lokalnych)
 - korzystanie z lokalnych usług online (podróże, zakupy, finanse).

7. Działania integrujące migrantki/migrantów z lokalną społecznością, np. spotkania na tematy dotyczące filmów czy książek, warsztaty kulinarne i zajęcia poświęcone tradycjom i zwyczajom, zarówno z kraju przyjmującego, jak i z kraju migrantów/migrantek.

8. Zajęcia relaksacyjne, np. joga, taniec, sztuka, rzemiosło, rozmowy „przy kawie”, makijaż, redukcja stresu.

9. Udostępnianie cichych miejsc do czytania, pracy lub relaksu.

10. Zapraszanie osób przybyłych do udziału we wspólnych działaniach w lokalnej społeczności (niektóre osoby chcą pomagać, a nie tylko otrzymywać pomoc).

Źródła

Bal, P.M., Veltkamp, M. (2023). *How does fiction reading influence empathy? An experimental investigation on the role of emotional transportation*. PLoS ONE, vol. 8 (1), pp. 1–12, <https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0055341> [dostęp: 30 November, 2023].

Berget, G., Bugge, H.B. (2022). *The development and production of literature within an easy language and a universal design perspective*. Publishing Research Quarterly, vol. 38, pp. 308–325, <https://link.springer.com/article/10.1007/s12109-022-09872-7> [dostęp: 30 November, 2023].

Berget, G., Fagernes, S. (2018). *“I’m not stupid” – attitudes towards adaptation among people with dyslexia*. In: Kurosu, M. (ed). Human-Computer Interaction. Theories, Methods, and Human Issues. HCI 2018. Lecture Notes in Computer Science, vol. 10901, pp. 237–247, https://doi.org/10.1007/978-3-319-91238-7_20 [dostęp: 30 November, 2023].

Bugge, H.B., Berget, G., Vindenes, E. (2021). *Easy language in Norway*. In: Lindholm, C., Vanhatalo, U. (ed.). Handbook of easy languages in Europe. Berlin: Frank & Timme, pp. 371-400.

Ernst-Slavit, G., Mulhern, M. (2003). *Bilingual books: promoting literacy and biliteracy in the second-language and mainstream classroom*. Reading online, vol. 7 (2), pp. 1-15, https://www.researchgate.net/publication/279976909_Bilingual_books_Promoting_literacy_and_biliteracy_in_the_second-language_and_mainstream_classroom [dostęp: 30 November, 2023].

European Dyslexia Association (2020). *What is dyslexia*, <https://eda-info.eu/what-is-dyslexia/> [dostęp: 30 November, 2023].

Frønes, T.S., Jensen, F., ed. (2020). *Like muligheter til god leseforståelse? 20 år med lesing i PISA*. Oslo: Universitetsforlaget, <https://www.idunn.no/doi/book/10.18261/9788215040066-2020> [dostęp: 30 November, 2023].

Gambrell, L.B. (2011). *Seven rules of engagement: what's most important to know about motivation to read*. The Reading Teacher, vol. 65 (3), pp. 172-178, <https://doi.org/10.1002/TRTR.01024> [dostęp: 30 November, 2023].

Guthrie, J.T., Schafer, W.D., Huang, C.W. (2001). *Benefits of opportunity to read and balanced instruction on the NAEP*. The Journal of Educational Research, vol. 94 (3), pp. 145-162, <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00220670109599912> [dostęp: 30 November, 2023].

Guthrie, J.T., Wingfield, A. (2000). *Engagement and motivation in reading*. In: Kamil, M.L., Monthesal, P.B., Pearson, P.B., Barr, R. (ed.), *Handbook in Reading Research*, vol. 3, pp. 403-422: New York: Routledge.

Guthrie, J. T., Wigfield, A., Humernick, N. M., Perencevich, K. C., Taboada, A., Barbosa, P. (2006). *Influences of stimulating tasks on reading motivation and comprehension*. Journal of Educational Research, vol. 99 (4), pp. 232–245.

Hatcher, J., Snowling, M.J., Griffiths, Y.M. (2010). *Cognitive assessment of dyslexic students in higher education*. British Journal of Educational Psychology, vol. 72 (1), pp. 119-133, <https://doi.org/10.1348/000709902158801> [dostęp: 30 November, 2023].

Høien, T., Lundberg, I. (2000). *Dyslexia: from theory to intervention*. Dordrecht: Springer, <https://link.springer.com/book/10.1007/978-94-017-1329-0> [dostęp: 30 November, 2023].

Howard, V. (2011). *The importance of pleasure reading in the lives of young teens: Self-identification, self-construction and self-awareness*. Journal of Librarianship and Information Science, vol. 43 (1), pp. 46-55, <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0961000610390992> [dostęp: 30 November, 2023].

Inclusion Europe (2010). *Information for all: European standards for making information easy to read and understand*, <https://www.inclusion-europe.eu/easy-to-read-standards-guidelines/> [dostęp: 30 November, 2023].

International Federation of Library Associations and Institutions (2010). *Guidelines for easy-to-read materials*. The Hague: IFLA Headquarters, <https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/hq/publications/professional-report/120.pdf> [dostęp: 30 November, 2023].

Jeffers, D. (2009). *Bilingual books*, *Children & Libraries*, vol. 7 (3), pp. 38-41.

Jerrim, J., Moss, G. (2019). *The link between fiction and teenagers' reading skills: international evidence from the OECD PISA study*. *British Educational Research Journal*, vol. 45 (1), pp. 181-200, <https://bera-journals.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/berj.3498> [dostęp: 30 November, 2023].

Kidd, D.C., Castano, E. (2013). *Reading literary fiction improves theory of mind*. *Science*, vol. 342 (6156), pp. 377-380, <https://www.science.org/doi/10.1126/science.1239918> [dostęp: 30 November, 2023].

Kiss, O. (2021). *Easy to Read books for minority languages – the case of Tatar in Finland*, <https://blogs.helsinki.fi/klaara-network/2021/06/21/easy-to-read-books-for-minority-languages-the-case-of-tatar-in-finland/> [dostęp: 30 November, 2023].

Kožárová, J. (2017). *Current research and teaching strategies for the writing, reading and literary education of the pupils with ADHD*. *Multidisciplinary Journal of School Education*, vol. 1 (11), pp. 103-116, <https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-898f43a5-65ad-458f-bf06-cffd840553ab> [dostęp: 30 November, 2023].

Lithari, E. (2019). *Fractured academic identities: dyslexia, secondary education, self-esteem and school experiences*. *International Journal of Inclusive Education*, vol. 23 (3), pp. 280-296, <https://doi.org/10.1080/13603116.2018.1433242> [dostęp: 30 November, 2023].

Marinak, B.A., Malloy, J.A., Gambrell, L. (2010). *Engaging readers: research-based practices that nurture the motivation to read*. *The International Journal of Learning: Annual Review*, vol. 17 (5), pp. 503-512, <https://cgscholar.com/bookstore/works/engaging-readers> [dostęp: 30 November, 2023].

Martinez Perez, T., Poncelet, M., Salmon, E., Majerus, S. (2015). *Functional alterations in order short-term memory networks in adults with dyslexia*. *Developmental Neuropsychology*, vol. 40 (7-8), pp. 407-429, <https://doi.org/10.1080/87565641.2016.1153098> [dostęp: 30 November, 2023].

Merga, M.K. (2019). *Collaborating with teacher librarians to support adolescents' literacy and literature learning*. *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, vol. 63 (1), pp. 65-72, <https://ila.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/jaal.958> [dostęp: 30 November, 2023].

NC State University College of Design (1997). *Center for Universal Design* <https://design.ncsu.edu/research/center-for-universal-design/> [dostęp: 30 November, 2023].

Norton, E.S., Wolf, M. (2012). *Rapid automatized naming (RAN) and reading fluency: implications for understanding and treatment of reading disabilities*. Annual Review of Psychology, vol. 63, pp. 427-452, <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-120710-100431> [dostęp: 30 November, 2023].

Nussbaum, M.C. (2008). *Upheavals of Thought. The Intelligence of Emotions*. New York: Cambridge University Press.

Perniss, P., Özyürek, A., Morgan, G. (2015). *The influence of the visual modality on language structure and conventionalization: Insights from sign language and gesture*. Topics in Cognitive Science, vol. 7 (1), pp. 2-11, <https://doi.org/10.1111/tops.12127> [dostęp: 30 November, 2023].

Puzzle (2020). *Easy to read guide*, <https://citizen-network.org/library/easy-to-read-guide.html> [dostęp: 30 November, 2023].

Salinas, V. (2019). *Å møtes gjennom litteraturen : en håndbok om språkkafeer*. Oslo: Leser søker bok, https://lesersokerbok.no/wp-content/uploads/%C3%85_m%C3%B8tes_m_dobbeltsidig.pdf [dostęp: 30 November, 2023].

Schoonover, J., Norton-Darr, S. (2016). *Adapting books: Ready, set, read!* Journal of Occupational Therapy, Schools, & Early Intervention, vol. 9 (1): Focus On: Pre-Literacy and Literacy, pp. 19-26, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/19411243.2016.1152831> [dostęp: 30 November, 2023].

Stanovich K.E. (2009). *Matthew effects in reading: Some consequences of individual differences in the acquisition of literacy*. Journal of Education, vol. 189 (1-2), pp. 23–55.

Tracy, D.H., Morrow, L.M. (2006). *Lenses on reading: An introduction to theories and models*. New York: The Guilford Press.

Tronbacke, B.I. (1997). *Easy-to-read – an important part of reading promotion and in the fight against illiteracy*, IFLA Journal, vol. 23 (3), p. 185, <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/034003529702300305> [dostęp: 30 November, 2023].

U.S. General Services Administration [2010]. *What is plain language?*, <https://www.plainlanguage.gov/about/definitions/> [dostęp: 30 November, 2023].

Uniwersytet Zielonogórski. Centrum Równości, Dostępności i Wsparcia [2023].
Poradnik – zasady uniwersalnego projektowania, <https://crdw.uz.zgora.pl/struktura/pelnomocnik-ds-dostepnosci/dostepnosc/uniwersalne-projektowanie>
[dostęp: 30 November, 2023].

Wilk, W. (2022). *Diagnoza potrzeb dzieci i młodzieży uciekających przed wojną w Ukrainie. Perspektywa nauczycielska*. Warszawa: Fundacja Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego, <https://biblioteki.org/publikacje/diagnoza-potrzeb-dzieci-i-mlodziezy-uciekajacych-przed-wojna-w-ukrainie/> [dostęp: 30 November, 2023].

Wilk, W. (2023). *Diagnoza potrzeb dzieci i młodzieży uciekających przed wojną w Ukrainie. Cz. 2. Perspektywa społeczności ukraińskiej w Polsce*. Warszawa: Fundacja Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego, <https://biblioteki.org/publikacje/diagnoza-potrzeb-dzieci-i-mlodziezy-uciekajacych-przed-wojna-w-ukrainie-cz-2-perspektywa-spolecznosci-ukrainskiej-w-polsce/> [dostęp: 30 November, 2023].

Przykłady książek zaprojektowanych uniwersalnie

Niżej zamieszczamy listę książek wydanych w Norwegii, wymienionych w naszym przewodniku jako przykładowe książki zaprojektowane uniwersalnie. Prace nad przygotowaniem ich treści i formy były prowadzone zgodnie z modelem Leser søker bok „Książki dla każdego”. Szczegółowe opisy książek są dostępne w [wyszukiwarce](#) na stronie Leser søker bok.

A. Audhild Solberg, Den svartkledde jenta. Oslo: Samlaget, 2019. Więcej informacji: <https://boksok.no/bok/den-svartkledde-jenta/>

Ali Hayder, Lukta av svart. Oslo: Aschehoug, 2021. Więcej informacji: <https://boksok.no/bok/lukta-av-svart/>

Anette Diesen, Jeg vil ha – pekebok for voksne. Oslo: Solum, 1991. Więcej informacji: <https://boksok.no/bok/jeg-vil-ha-pekebok-for-voksne/>

Anette Diesen, Vers på tvers. Oslo: Solum, 2007. Więcej informacji: <https://boksok.no/bok/vers-paa-tvers/>

Anna Fiske, Alle har en bakside. Oslo: Cappelen Damm, 2014. Więcej informacji: <https://boksok.no/bok/alle-har-en-bakside/>

Anna Fiske, Alt som er nytt. Oslo: Cappelen Damm, 2020. Więcej informacji: <https://boksok.no/bok/alt-som-er-nytt/>

Anna Fiske, Sjenanse. Oslo: Solum, 2007. Więcej informacji: <https://boksok.no/bok/sjenanse-2/>

Anna Fiske, Sorg. Oslo: Solum, 2019. Więcej informacji: <https://boksok.no/bok/sorg-3/>

Anne Kristin Aasmundtveit, Bibelen i tekst og bilder. Oslo: Bibelselskapet, 2021. Więcej informacji: <https://boksok.no/bok/bibelen-i-tekst-og-bilder/>

Bjørn Sortland, Jenta med heilt jamne, mjuke augebryn. Oslo: Solum, 2008. Więcej informacji: <https://boksok.no/bok/jenta-med-heilt-jamne-mjuke-augebryn/>

Blexbolex, Årstidene. Kolbotn: Magikon, 2009. Więcej informacji: <https://boksok.no/bok/aarstidene/>

Camilla Kuhn, Ryddetid / ЧАС ПРИБИРАТИ. Oslo: Cappelen Damm, 2022. Więcej informacji: <https://boksok.no/bok/ryddetid-%d1%87%d0%b0%d1%81-%d0%bf%d1%80%d0%b8%d0%b1%d0%b8%d1%80%d0%b0%d1%82%d0%b8/>

Cathrine Trønnes Lie, Mariangela Di Fiore, Søstre. Oslo: Vigmostad & Bjørke, 2021. Więcej informacji: <https://boksok.no/bok/sostre/>

Erna Osland, Anna og Solmann. Leikanger: Skald, 2013. Więcej informacji: <https://boksok.no/bok/anna-og-solmann/>

Erna Osland, Helga og Hugo. Kolbotn: Magikon, 2022. Więcej informacji: <https://boksok.no/bok/helga-og-hugo/>

Fatemeh Ekhtesari, Hun er ikke kvinne. Oslo: Aschehoug, 2022. Więcej informacji: <https://boksok.no/bok/hun-er-ikke-kvinne-%d8%b2%d9%86-%d9%86%db%8c%d8%b3%d8%aa/>

Gro Dahle, Kaffehjerte. Kolbotn: Magikon, 2019. Więcej informacji: <https://boksok.no/bok/kaffehjerte/>

Gro Nilsdatter Røsth, Spelemannen frå Korsneset. Leikanger: Skald, 2018. Więcej informacji: <https://boksok.no/bok/spelemannen-fra-korsneset/>

Haile Bizen, ሃይለ ቢዘን, La oss si at jeg er. Oslo: Aschehoug, 2023. Więcej informacji: <https://boksok.no/bok/la-oss-si-at-jeg-er/>

Hilde Hagerup, Barnet mitt. Kolbotn: Magikon, 2015. Więcej informacji: <https://boksok.no/bok/barnet-mitt/>

Ingelin Røssland, Hevner. Bergen: Mangschou, 2017. Więcej informacji: <https://boksok.no/bok/hevner/>

Jon Ewo, 9. april 1940 og 8. mai 1945. Bergen: Ena, 2020. Więcej informacji: <https://boksok.no/bok/9-april-1940-og-8-mai-1945/>

Kaia Dahle Nyhus, Gullkatt. Oslo: Cappelen Damm, 2022. Więcej informacji: <https://boksok.no/bok/gullkatt/>

Kari Saanum, Sorgsanger. Oslo: Forlaget Oktober, 2021. Więcej informacji: <https://boksok.no/bok/sorgsanger/>

Knut Hamsun, Martin Ernstsens, Sult. Oslo: Minuskel, 2019. Więcej informacji: <https://boksok.no/bok/sult/>

Jack London, Ulvehunden. Oslo: Aller Media, 2011. Więcej informacji: <https://boksok.no/bok/ulvehunden/>

Marit Mørk Enger, Signe Torp. Singer, Tone E. Morsund, NMT-sangboka. Oslo: Hørselshemmedes Landsforbund (HLF), 2009. Więcej informacji: <https://boksok.no/bok/nmt-sangboka/>

Morten Øen, Ord for hav. Oslo: Forlaget Oktober, 2011. Więcej informacji: <https://boksok.no/bok/ord-for-hav/>

Ronja Svenning Berge, Hvis det ikke brenner. Oslo: Gyldendal, 2023. Więcej informacji: <https://boksok.no/bok/hvis-det-ikke-brenner/>

Selma M. Yonus, Vuggesang for liten kriger. Oslo: Aschehoug, 2021. Więcej informacji: <https://boksok.no/bok/vuggesang-for-liten-kriger/>

Sigbjørn Lilleeng, Nagel. Oslo: Jippi Comics, 2018. Więcej informacji: <https://boksok.no/bok/nagel/>

Sigrun Nygaard Moriggi, La hendene snakke! – ordbok i tegnspråk. Oslo: Aschehoug, 2006. Więcej informacji: <https://boksok.no/bok/la-hendene-snakke/>

Veronica Salinas, OG. Oslo: Cappelen Damm, 2016. Więcej informacji: <https://boksok.no/bok/og/>

Veronica Salinas, Slem – utgave med symboler. Kolbotn: Magikon, 2022. Więcej informacji: <https://boksok.no/bok/slem-med-pcs-symboler/>

**Książki dla
wszystkich!**

**BOOKS
WITHOUT
BORDERS**